

Fria eller fälla 2.0

En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer

Fria eller fälla

En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer

2019 Riksantikvarieämbetet i samverkan med Naturvårdsverket, Trafikverket, Länsstyrelserna, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, Föreningen Sveriges stadsträdgårdsmästare, Föreningen Sveriges kyrkogårdschefer och Sveriges lantbruksuniversitet.

Upphovsrätt för text och bild, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY, erkännande 4.0

Sverige <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Ansvarig utgivare: Åsa Thorsell.

Huvudredaktör: Karin Sandberg.

Grafisk form: Helena Duveborg.

Tryck print on demand: Publit.

Tryck, offset: Lenanders Grafiska AB, Kalmar 2014.

Omslag: Alnarpsparken vid SLU utanför Malmö. Foto: Fabian Mebus.

Södra kyrkogården i Kalmar. Foto: Fabian Mebus.

Tidö slottspark utanför Västerås. Foto: Karin Sandberg.

ISBN 978-91-7209-701-8 (Tryck). ISBN 978-91-7209-702-5 (PDF).

Riksantikvarieämbetet 2014

Box 5405, 114 84 Stockholm Telefon 08-5191 8000 registrator@raa.se www.raa.se

Förord

Vem vägledningen vänder sig till

Denna vägledning vänder sig i första hand till handläggare på exempelvis länsstyrelser och kommuner som måste göra avvägningar och fatta beslut om dispenser och tillstånd som rör träd i offentliga miljöer. Vägledningen bör även kunna användas vid upprättande av regionala eller kommunala grönstrukturplaner, vid hantering av gröna frågor i översikts- och detaljplaner, bygglovsgivning samt i olika skeden i den kommunala grönplaneringen. Vägledningen vänder sig också till beställare av trädvårdsåtgärder och nyplanteringar till exempel på Trafikverket, Statens Fastighetsverk, kyrkogårdsförvaltningar, kommunala parkförvaltningar och bostadsbolag samt till konsulter som arbetar med miljöer där det finns träd och som till exempel skriver vårdprogram, skötselplaner eller trädvårdsplaner.

Träd i offentliga miljöer

Med offentliga miljöer menas i detta sammanhang begravningsplatser, alléer, parker och offentliga trädgårdar. Även andra kommunalt ägda trädbevuxna områden, till exempel i anslutning till bostäder eller skolor, omfattas av begreppet. Man kan hitta sådana miljöer både i städer och på landsbygden. Gemensamt för dem är att träden medvetet planterats eller sköts för att uppnå en viss funktion eller ett visst arkitektoniskt syfte. De är skapade av människan för människan. Skötseln av träden finansieras normalt helt eller delvis med offentliga medel. (Vägledningen berör inte träd på tomter eller i privata trädgårdar eller träd i odlings- och skogslandskapet, men många av textens tankar och slutsatser är relevanta även när det gäller dessa miljöer.)

Vägledningens syfte

Vägledningen ska hjälpa till att förebygga konflikter mellan olika kompetenser och intressen genom att visa hur man kan synliggöra alla de olika värden och intressen som är knutna till träden. För de fall där olika värden kolliderar presenteras en modell för att avgöra vilket värde som bör ges företräde i det enskilda fallet. Modellen ska fungera som ett hjälpmedel för en kunskapsbaserad prioritering av och mellan olika värden och åtgärder. Vägledningen ska vidare ge stöd och förståelse för hur olika intressen kan vägas in vid handläggning av ärenden som innefattar tillstånd, dispenser eller lov. Ett annat syfte är att planering, handläggning och genomförande av skötsel av träd i offentliga miljöer ska hanteras på ett mer enhetligt sätt i hela landet utan att det för den delen innebär en likriktning av genomförda åtgärder.

Förväntade effekter

Förhoppningen är att kunskapen och förståelsen för hanteringen av träd i offentliga miljöer ska öka och att samarbetet över sektorsgränserna ska utvecklas. Vägledningen presenterar ett arbetssätt som kan bidra till att flera nationella mål och internationella konventioner uppfylls. Bland dessa kan nämnas de nationella miljömålen, regeringens kulturpolitiska mål och den europeiska landskapskonventionen (ELC). I preciseringarna till miljömålen *God bebyggd miljö* och *Ett rikt växt och djurliv* står exempelvis att det gröna kulturarvet ska bevaras och att den tätortsnära natur som är värdefull för friluftslivet, kulturmiljön och den biologiska mångfalden ska värnas och bevaras och vara tillgänglig för människan. Regeringens nya kulturpolitiska mål anger bland annat att kulturarvet ska vara levande och bevaras, brukas och utvecklas. Både de kulturpolitiska målen och ELC lyfter fram medborgarnas delaktighet.

En gemensam vägledning

Vägledningen har tagits fram av Karin Sandberg (huvudredaktör, Länsstyrelsen i Västmanlands län), Åsa Thorsell (Riksantikvarieämbetet), Lilly Kristensen (Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation), Tommy Östher (Föreningen Sveriges kyrkogårdschefer), Eva Ditlevsen (Trafikverket), Erik Blomquist (Föreningen Sveriges stadsträdgårdsmästare) och Hanna Fors (Sveriges Lantbruksuniversitet), Elin Agerberg, Sara Andersson, Anna Sandström, Lina Tengvar (Naturvårdsverket) och Johan Östberg (projektstöd). Styrgruppen har bestått av representanter från Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation och Trafik- verket. Vägledningen representerar organisationernas gemensamma syn på hur ärenden och situationer som berör träd i offentliga miljöer bör hanteras. Vägledningen har skickats ut på en bred remiss och under arbetets gång har ett stort antal länsstyrelser, kommuner och andra myndigheter, intresseorganisationer, universitet, förvaltningar och andra aktörer som arbetar med träd i offentliga miljöer bidragit med värdefulla synpunkter. Därutöver har flera specialister bistått med faktagranskning av texter. Ett stort tack till alla som på olika sätt engagerat sig i projektet!

Ett pionjärarbete

Denna vägledning försöker ena olika kompetensområden, yrkesgrupper och sektorer kring ett gemensamt förhållnings- och arbetssätt när det gäller träd i offentliga miljöer. Ett motsvarande dokument har hittills inte funnits, varken i Sverige eller internationellt. Ett pionjärarbete av detta slag bör ses som en lärandeprocess som med all sannolikhet medför behov av vidareutveckling och framtida uppdateringar.

Läsanvisningar

Katsura på Lunds
Östra Kyrkogård
Foto: Johan Östberg.

Denna vägledning ska ge läsaren hjälp att göra egna bedömningar i arbetet med träd och presenterar ett arbets- och förhållningssätt snarare än ett färdigt recept. Texten är uppdelad i två delar.

Del 1 ska förse läsaren med den bakgrundsinformation som behövs för att kunna förstå och använda modellen och det föreslagna arbetssättet. Här beskrivs olika offentliga miljöer och deras värden, lagstiftning, styrmedel och planeringsunderlag samt de vanligaste orsakerna till att träd i offentliga miljöer kan behöva fällas eller utsättas för kraftiga åtgärder. Denna del är tänkt att ge läsaren en övergripande orientering i ämnet.

De centrala kapitlen finns i del 2 där vi presenterar en modell för avvägningar mellan olika värden, ger förslag på arbetssätt, beskriver hur åtgärder kan genomföras i olika typer av miljöer samt ger vägledning om handläggning av ärenden.

Trädvård

Risken för konflikter blir mindre om träden sköts på ett fackmannamässigt sätt och om de får den vård och det underhåll de behöver för att bli gamla individer. Vägledningen är dock inte tänkt att förse läsaren med riktlinjer för trädvård, underhåll och förnygring. Där hänvisas läsaren istället till befintlig svensk och internationell litteratur om trädvård.

LÄSANVISNINGAR

Referenser

Vägledningens innehåll bygger på arbetsgruppens samlade kompetens och på aktuell litteratur inom området. Med undantag för i de juridiska delarna av vägledningen har inte påståenden och fakta löpande försetts med referenser i texten. Däremot anges i slutet av varje kapitel ett litet axplock av litteratur som också har använts som källor vid författande av texterna. En ordlista som förklarar ett antal facktermer finns i Bilaga 1.

Begreppen myndighet och förvaltare

I vägledningen talas det om myndigheter respektive förvaltare. Med personer som arbetar på myndigheter avses här ärendehandläggare med mandat att fatta eller förbereda beslut. Begreppet förvaltare avser personer som har ansvar för planering av skötseln eller verksamhet på platsen. I vissa fall agerar förvaltaren enbart som beställare av åtgärder, i andra fall som verksamhetsutövare. Förvaltarens uppgifter kan omfatta vård av trädmiljön men också exploatering, till exempel uppförande av nya anläggningar eller infrastruktur som kan påverka trädbeståndet. Både en fastighetsägare, en arrendator eller en hyresgäst eller liknande kan vara förvaltare. Även myndigheter kan agera som förvaltare, till exempel vid skötsel av natur- eller kulturresevat eller kommunala parker.

Sammanfattning

Träd i städer, på begravningsplatser, i alléer längs vägar, i parker, offentliga trädgårdar och andra offentliga miljöer är värdefulla ur många perspektiv. De kan ha höga natur- och kulturhistoriska värden och vara betydelsefulla för människors hälsa och livskvalitet. Träden skapar attraktiva boende- och arbetsmiljöer, har stora ekonomiska värden och levererar ekosystemtjänster som upptag av dagvatten och temperaturreglering.

Likväl kan det uppstå intressekonflikter kring träden. Förslag kan exempelvis väckas om att fälla eller på olika sätt åtgärda dem – förslag som olika intressenter kan ha vitt skilda uppfattningar om. Orsaken kan vara att det blivit brist på utrymme mellan träd och byggnader, ledningar, murar eller vägar, att det kostar pengar att sköta och underhålla dem eller att fallande löv eller grenar orsakar olägenheter. Många träd behöver också åtgärdas av säkerhetsskäl, inte minst i offentliga miljöer där skadade och svaga träd kan utgöra en fara för både personer och egendom. Orsaker till att träd löper risk att skadas är exempelvis jordkompaktering, grävning och påkörning.

Det uppstår kort sagt ofta ett behov av att göra väl genomtänkta avvägningar mellan olika värden. Samtidigt måste man ta hänsyn till de många lagar som reglerar arbetet med träd i offentliga miljöer, till exempel miljöbalkens generella biotopskydd för alléer och kulturmiljölagens bestämmelser om kyrkliga kulturminnen. Även sådan lagstiftning som exempelvis hanterar skadeståndsansvar, arbetsmiljö eller säkerhet för kraftledningar måste beaktas. För träd i offentliga miljöer finns också olika typer av styrmedel och planeringsverktyg, exempelvis vårdprogram, trädvårdsplaner eller åtgärdsprogram.

Vägledningens syfte är att öka kunskapen och förståelsen för trädens olika värden och att stärka samarbetet över sektorsgränserna. Om samtliga värden, intressen och praktiska förutsättningar på platsen är kända och uppmärksammade är det lättare att göra väl underbyggda avvägningar och välja den mest lämpliga åtgärden.

I vägledningen föreslås ett arbetssätt som innefattar dialog och fokuserar på öppenhet och respekt för olika kompetenser. I det centrala kapitlet presenteras en stegvis modell för avvägning mellan olika intressen. Modellens tio steg inkluderar en detaljerad beskrivning av trädmiljöns förutsättningar samt en översiktlig och en fördjupad värdering av miljön och av träden. Checklistor underlättar beskrivningen och den kunskapsbaserade bedömningen av miljös och trädens kulturhistoriska värden, naturvärden och sociala värden. Vägledningen beskriver dessutom hur modellen kan användas vid länsstyrelsernas och kommunernas handläggning av en rad olika ärenden.

Även om varje plats har unika förutsättningar som man måste ta hänsyn till finns det ändå generella riktlinjer för hur man bör tänka och agera vid olika typer av trädvårdsinsatser. I miljöer med höga kulturhistoriska värden är det avgörande att känna till det historiska sammanhanget och syftet med miljös tillkomst. Sådan kunskap ger vägledning om hur man kan ta hänsyn till symmetri och annan arkitektonisk gestaltning, hur man kan tänka vid val av specifikt plantmaterial eller vid bevarandet av enskilda trädindivider som bär på särskilda berättelser. I miljöer med höga naturvärden är det oftast viktigast att bevara de äldsta träden och död ved, antingen på plats eller i så kallade faunadepåer. I miljöer med höga sociala värden är trygghet, säkerhet, användbarhet, estetik och upplevelse viktiga parametrar vid utformning av trädmiljön. Ibland kan enskilda träd, särskilt gamla och grova individer, ha höga symboliska värden och vara extra viktiga att bevara.

Innehåll

Toc10397521	
1. Trädens olika värden	14
1.1. Kulturhistoriska värden	14
1.2. Naturvärden	14
1.3. Sociala värden	15
1.4 Träd och ekosystemtjänster	16
2. Beskrivning av miljöer	17
2.1. Trädgårdar och parker	17
2.2. Kyrkogårdar och begravningsplatser	20
2.3. Alléer längs vägar	23
2.4. Gatuträd	26
Litteratur	27
3. Orsaker till att träd behöver åtgärdas	28
3.1. Riskträd	28
3.1.1. Vad är ett riskträd?	28
3.1.2. Bedömning av riskträd	28
3.1.3. Hantering av riskträd	29
3.2. Skador på träd	29
3.2.1. Jordkompaktering och täta beläggningar kring träd	31
3.2.2. Svårigheter vid föryngring och nyetablering	31
3.2.3. Träd, rötter och byggnation	33
3.2.3. Skador på rötter och stam	34
3.2.4. Skador vid beskärning	34
3.2.5. Trädsjukdomar och skadegörare	37
3.3 Invasiva främmande trädslag	38
3.3. Konkurrens mellan träd och omgivning	38
3.3.1. Konkurrens mellan träd	38
3.3.2. Konkurrens mellan träd och bebyggelse/infrastruktur	38
3.3.3. Rotinrängning i avloppsledningar	38
3.4. Konflikter med praktisk verksamhet	40
3.5. Olägenheter för människor	40
3.6. Störning av estetisk upplevelse	41
3.7. Intrång i kulturmiljöer	41
3.8. Brist på efterträdare	41
3.9. Kostnader för trädvård	42
Litteratur	42
4. Lagstiftning	43
4.1. Miljöbalkens allmänna hänsynsregler	43
4.2. Lagar som reglerar markanvändning och skydd	44
4.2.1. Plan- och bygglagen	44
4.2.2. Riksintressen	44
4.2.3. Natura 2000	45
4.2.4. Artskydd och fridlysning	45
4.2.5. Nationalstadspark	46
4.2.6. Natur-och kulturresevat	46
4.2.7. Naturminne	47
4.2.7 Biotopskydd	47
4.2.9. Strandskydd	49
4.2.10. Samråd om väsentlig ändring av naturmiljön enligt 12 kap 6 § miljöbalken	50
4.2.11 Landskapsbildsskydd	50
4.3 Kulturmiljölagen	50

4.3.1 Byggnadsminnen	50
4.3.2 Kyrkliga kulturminnen	51
4.4 Regler kring invasiva främmande arter	51
4.5. Övriga lagar.....	53
4.5.1. Begravningslagen.....	53
4.5.2. Väglagen.....	53
4.5.3. Säkerhet för kraftledningar.....	54
4.5.4. Arbetsmiljö.....	54
4.5.5. Skadeståndsansvar.....	55
4.5.6. Grannhänsyn.....	55
Säkra trädmiljöer - faktaruta.....	57
Att skapa en god arbetsmiljö	57
Trafiksäkerhet.....	59
Litteratur.....	60
5.Styrmedel och kunskapsunderlag.....	61
5.1. Vårdprogram	61
5.2. Trädvårdsplaner.....	62
5.3. Vård- och underhållsplaner för begravningsplatser och kyrkotomter	63
5.4. Översiktsplaner och detaljplaner	63
5.5. Skötsel- och bevarandeplaner.....	63
5.6. Kulturmiljö- och naturvårdsprogram.....	64
5.7. Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd	65
Litteratur.....	66
6.Utgångspunkter för ett framgångsrikt arbetssätt	68
6.1. Fokusera på gemensamma intressen	68
6.2. Ta vara på varandras kunskaper	68
6.3. Ett prestigelöst förhållningssätt	69
6.4. Leta efter konstruktiva lösningar.....	69
6.5. Ett konstruktivt samarbete kräver tid	70
6.6. Använd dialog som arbetsredskap.....	70
6.7. Kommunikation med allmänheten	71
6.8. Så här kan du göra inför beslut och i planeringssituationer.....	72
Litteratur.....	73
7.Fria eller fälla modellen för avvägning mellan olika intressen	74
Kunskapsbehov	74
Medverkan av sakkunniga.....	75
Skilj mellan miljö, träd och trädvård.....	75
7.1 Metod A - enkla fall	75
7.1.1. Steg 1 – Beskrivning av problem- och målbild	76
7.1.2. Steg 2 – Beskrivning av platsens egenskaper och förutsättningar för förvaltning.....	76
7.1.3. Steg 3 – Kartläggning av vilka värden som finns på platsen.....	77
7.1.4. Steg 4 – Behov av juridisk prövning	89
7.1.5. Steg 5 – Beskrivning av planerad åtgärd och alternativa lösningar.....	90
7.1.6. Steg 6 – Skicka in en ansökan	90
7.1.7. Steg 7 – Handläggning av ärendet hos myndigheten.....	91
7.1.8. Steg 8 – Utför åtgärden	91
7.2. Metod B - Komplexa större fall	92
7.2.1. Steg 1 – Beskrivning av problem- och målbild	92
7.2.2. Steg 2 – Beskrivning av platsens egenskaper och förutsättningar för förvaltning.....	92
7.2.3. Steg 3 – Fördjupad bedömning.....	93
7.2.5. Steg 4 – Behov av juridisk prövning	115
7.2.6. Steg 5 – Sammanvägning	116

7.2.7. Steg 6 – Skicka in en ansökan	117
7.2.8. Steg 7 – Handläggning av ärendet	117
7.2.9. Steg 8 Genomföra åtgärden	118
Litteratur	118
8. Ärendehandläggning	120
8.1. Ärendehandläggningens olika steg	120
8.2. Om planering och beslutsfattande	120
8.2.1. Service och samordning	120
8.2.2. Upplysning om allmänna hänsynsregler och alternativa lösningar	122
8.2.3. Parallell tillämpning	122
8.2.4. Skilda prövningar	122
8.2.5. Vilka intressen får vägas in vid prövning?	123
8.2.6. Olika prövningskriterier	124
8.2.7. Kumulativa effekter	125
8.2.8. Stoppregler och underlag	125
8.3. Modellens användbarhet vid handläggning av ärenden	126
8.3.1. Marklovsärenden	126
8.3.2. Natura 2000-ärenden	127
8.3.3. Artskyddsärenden	128
8.3.4. Biotopskyddsärenden avseende alléer	129
8.3.5. Samrådsärenden om väsentlig ändring av naturmiljön (12:6 MB)	132
8.3.6. Kompensationsåtgärder	133
8.3.7. Ärenden om kyrkliga kulturminnen	135
8.3.8. Ärenden om byggnadsminnen	137
8.4. Risk för och ansvar för skada	138
9. Utformning av åtgärder	140
9.1. Utformning av åtgärder i miljöer med höga kulturhistoriska värden	140
9.3. Utformning av åtgärder i miljöer med höga sociala värden	148
Bilaga 1: Ordlista	151
Bilaga 2: Checklista för upprättande av en trädvårdsplan	154
Hur länge är en trädvårdsplan aktuell?	154
Vem bör anlitas?	154
Vad bör en trädvårdsplan innehålla?	155
Litteratur	155
Bilaga 3: Checklista för modellen	157

Del 1 Förutsättningar för träd i offentliga miljöer

1. Trädens olika värden

Träd i offentliga miljöer är ofta mycket värdefulla både ur kulturmiljö-, naturvårds- och ur upplevelsesynpunkt. De har stor betydelse för människors hälsa och livskvalitet, de skapar attraktiva boendemiljöer, har stora ekonomiska värden (till exempel är fastighetsvärden kring parker högre än på andra platser) och levererar ekosystemtjänster som exempelvis filtrering av luft, temperaturreglering, koldioxidupptag och dränering. Här sammanfattas trädens kulturhistoriska-, natur- och sociala värden. Dessa ligger till grund för den avvägningsmodell som presenteras i kapitel 7 och beskrivs där också mera utförligt i modellens steg 7.

1.1. Kulturhistoriska värden

Träd i alléer och parker och på begravningsplatser är en del av det biologiska kulturarvet, det vill säga de är levande berättelser om människans närvaro. De har vanligtvis planterats och formats av speciella skäl, till exempel för att skapa stämning, uttrycka makt eller för att göra praktisk nytta (till exempel att ge foder till boskap eller skydd mot väder och vind). Träden ger uttryck för tidsanda, tradition, natursyn och estetik och kan i vissa fall vara kopplade till en intressant personhistoria. De kan ha pedagogiska värden och vara viktiga informationskällor för forskning. Träden kan även utgöra ett genetiskt kulturarv, det vill säga vara en särskild art, sort eller klon som har odlats av människan och som har anknytning till en specifik plats eller tidsperiod. Precis som vi betraktar de gamla träd som omger oss idag som en del av vårt kulturarv, kommer många av de nya träd vi planterar idag att betraktas som ett kulturarv av framtida generationer.

1.2. Naturvärden

Parker, trädgårdar, alléer och begravningsplatser har stor betydelse för den biologiska mångfalden. Mycket av denna mångfald är knuten till träd, i synnerhet gamla träd. Åldrade, grova och ihåliga träd är värdefulla för en mängd olika insekter, lavar, mossor och svampar. Träden är också viktiga för till exempel fladdermöss och hålhäckande fåglar. Orsaken till artrikedomen är framförallt att ett gammalt träd kan erbjuda en mängd olika mikromiljöer. Trädet kan vara knotigt, ha skrovlig bark, håligheter och döda vedpartier.

Att träd i offentliga miljöer blivit så viktiga för den biologiska mångfalden beror på att gamla, grova och ihåliga träd blivit en bristvara på många andra håll. Gamla träd med höga naturvärden fanns förr i relativt stor omfattning i det agrara landskapet, till exempel i hävdade ängs- och betesmarker, men även i

Motstående sida: Avenboksallé längs en gammal väg vid Augerum, Blekinge län, innan och efter återhämling 2011. Träden är cirka 300 år gamla och har höga kulturhistoriska värden. Då träden också har höga naturvärden kunde återhämlingen bekostas av Länsstyrelsen inom ramen för Åtgärdsprogrammet för skyddsvärda träd. Träden svarade bra på åtgärden. Foto: Johan Östberg (överst) och Sofie Willman (nederst).

Gammal ihålig ek med mulm i kulturreseptatet Gräfsnäs slottspark, Västra Götalands län. Området är ett populärt utflyktsmål med höga natur- och kulturhistoriska värden. Foto: Fabian Mebus.

extensivt brukad skogsmark. Idag återstår bara en bråkdel av dessa trädmiljöer. Många har växt eller planterats igen eller utsatts för modernt, intensiv skogsbruk. De kan även ha odlats upp eller avverkats i annat syfte.

Men dessa brister till trots ser det ännu värre ut på många andra håll i norra Europa. Sverige är trots allt ett av få länder som fortfarande har relativt stora bestånd av gamla träd, vilket gör att det är särskilt viktigt att vi bevarar och vårdar dem. Vi måste också se till att tillräckligt många yngre träd får goda förutsättningar att bli så gamla att de kan bära naturvärdena vidare.

1.3. Sociala värden

Träd i offentliga miljöer har stor betydelse för olika typer av sociala värden som till exempel hälsa, rekreation, motion, sociala möten, kontemplation, sorgearbete, estetiska upplevelser och känslan av identitet.

Offentliga parker är särskilt viktiga områden för rekreation när de ligger i städer eller stadsdelar som saknar närhet till naturområden. Forskning har visat att grönytor med träd skapar möjlighet till psykisk återhämtning, minskad stress och ökad fysisk aktivitet. Naturlika miljöer är viktiga för återhämtning från mental trötthet och gröna miljöer ger mätbart förbättrad mental hälsa, förhöjt självförtroende och bättre koncentrationsförmåga. Även historiska parker och kyrkogårdar används i hög grad för exempelvis promenader, umgänge och rekreation. Kyrkogårdar och sjukhusparker spelar ofta en -

Lekplats i en lindallé på Kungsgatan i Malmö.

Foto: Johan Östberg.

viktig roll i rehabilitering, sorgearbete och kontemplation.

Träden i dessa miljöer kan skapa en behaglig atmosfär, en rumskänsla och en välbehövlig isolering från en ibland bullrig omvärld. Träden kan skydda mot väder och vind och ge möjlighet till skugga en het sommardag.

Förändringar av trädbeståndet i

offentliga miljöer kan påverka hur området upplevs. Omfattande åtgärder i till exempel alléer, men även nedtagning av enskilda träd, kan väcka starka reaktioner hos allmänheten. Vissa träd kan bero-ende på sitt speciella utseende eller sin placering uppfattas som nyckelelement i landskapet, bli förknippade med platsen och ge området en identitet. Andra träd i exempelvis alléer skapar siktlinjer eller avdelar landskapet i olika rum.

1.4 Träd och ekosystemtjänster

Kategorisering av naturens tjänster har fått benämningen ekosystemtjänster, vilka ofta delas upp i tre huvudkategorier och en stödjande del: *Reglerande-*, *kulturella-* och *försörjningstjänster*, och de *stödjande tjänsterna*. Träd kan på olika sätt bidra till dessa fyra olika tjänster och nedan finns några exempel kopplade till varje kategori:

- Reglerande – Rena luft och verka klimatreglerande
- Kulturella – Hälsa och inspiration
- Försörjning – Frukt, nötter och virke
- Stödjande – skapar förutsättning för övriga tjänster, exempelvis skapa jordmån.

Då den värdering som görs för träd och trädmiljöer i kapitel 7 på olika sätt berör ekosystemtjänster har just termen *ekosystemtjänster* inte används i tabellerna.

Litteratur

Se litteraturförteckning i kapitel 7.

2. Beskrivning av miljöer

Med träd i offentliga miljöer menar vi bland annat gatuträd och träd som växer i stadsparker, historiska parker, offentliga trädgårdar, begravningsplatser, kyrkotomter samt alléer längs vägar. Nedan följer en översiktlig beskrivning av miljöerna och deras historia i Sverige. De allra flesta miljöerna har omformats och förändrats sedan de ursprungligen anlades, men träden finns ofta kvar.

2.1. Trädgårdar och parker

Trädgårdar i form av inhägnade nyttoodlingar har funnits i Skandinavien åtminstone sedan vikingatiden. Ordet trädgård betyder inhägnad med odling av träd, i första hand fruktträd, medan grönsaker odlades i kål-, lök- eller kryddgården.

Jaktparker – också kallade *djurgårdar* – har funnits i Sverige sedan 1500-talet. Jaktparkerna bestod av större inhägnade skogsområden för djur, främst hjortar. De anlades nästan alltid i anslutning till slott och större herrgårdar och kunde även fungera som lustparker och promenadområden. Jaktparker innehöll framförallt inhemska trädarter. Under 1800-talet planterades buskage till skydd för fasaner och andra fåglar som jagades. *Lustgårdar* anlades på 1500-talet vid kungliga slott och adliga herresäten, där mäktiga personer ville demonstrera sin status och trädgården blev en viktig del av gårdsbebyggelsen. Utformningen influerades framförallt av holländska och tyska förebilder. Dessa trädgårdar var geometriskt och symmetriskt utformade och kallas därför i dagligt tal ibland för formell trädgård. Under stormaktstiden på 1600-talet placerades trädgården i direkt anslutning till huvudbyggnaden kring en gemensam huvudaxel. Den geometriskt formade trädgården var tidens skönhetsideal men också ett försök att återskapa den gudomliga ordning man trodde naturen hade haft före syndafloden. Träd planterades vanligtvis i raka rader, symmetriskt ordnade och formades med regelbunden beskärning. Många av dessa lustgårdar med mittaxel kallas i dagligt tal något felaktigt för *barockträdgårdar*. Regelrätta barockträdgårdar är fåtaliga i Sverige. De anlades bara under en kort period från 1670 fram till cirka 1700.

Parallellt med de geometriska trädgårdarna utvecklades i England under 1700-talet ett stilideal där man anlade ett naturligt landskap. Den *engelska parken*, eller *landskapsparken* karakteriseras av en omväxling mellan öppna ytor och trädungar, solbelysta gräskullar och mörk barrskog med inslag av slingrande bäckar

Symmetrisk lustgård med formbeskurna träd och boskéer vid Gunnebo slott, Västra Götalands län. Trädgården anlades i samband med slottets uppförande i slutet av 1700-talet. Området är idag byggnadsminne och kulturresevat. Foto: Stina Larsson.

och gångar. I Sverige blev den engelska parken populär på herrgårdar i slutet av 1700-talet och levde vidare ända in på 1900-talet. Träden i de engelska parkerna

kunde bestå av både inhemska arter som redan fanns på plats och utländska arter som planterades som solitärer eller i grupper. Bruket att anlägga parker spred sig i början av 1800-talet till bruks- och stadsgårdar och senare även till prästgårdar och välbärgade bondgårdar.

En speciell typ av park med tonvikt på hälsa utvecklades redan under 1700-talet och användes in på 1900-talet. I dessa *kurparker* eller *brunnsparker* kunde besökarna dricka hälsobringande mineralvatten, genomgå badkurer och ta stärkande promenader.

Fruktträdgårdar anlades mer allmänt från mitten av 1600-talet vid herrgårdar, slott och prästgårdar. Under 1800-talet propagerades det för fruktodling på bondgårdar och i skolträdgårdar. Fruktträden var vanligen högstammiga, planterades i rader och beskars regelbundet. Många fruktträdgårdar förföll eller revs upp under senare delen av 1900-talet. I de som finns kvar hittar man ofta gamla knotiga träd, ibland med lokala fruktsorter.

Ett *arboretum* är en trädssamling vars syfte är att visa olika trädslag. Både inhemska och exotiska arter planterades. Arboreta började planteras på 1700-talet, inte minst som en följd av Linnélärjungarnas botaniska resor. I ett arboretum var själva växtmaterialet och dess systematiska ordning av störst betydelse medan den estetiska utformningen var mindre viktig. Botaniska trädgårdar har vanligtvis anknytning till ett universitet och här finns en blandning av både inhemska och exotiska växtarter och -sorter.

Stadsparken i Borås anlades i slutet av 1800-talet. Foto: Dag Ekelund.

Järnvägsparker började anläggas i samband med järnvägens utbyggnad från mitten av 1800-talet. På 1930- och 40-talen utgjorde järnvägsparkerna ett betydelsefullt inslag i många tätorter och spelade en viktig roll för trädgårdsodlingens utveckling. Träden som planterades kring stationen och i järnvägsparkerna skulle inte bara vara vackra, de kunde även ha till uppgift att förhindra att gnistor från tågen orsakade stadsbränder och att ge skugga och en behagligare miljö för resenärerna. Idag har de flesta järnvägsparker försvunnit även om enstaka finns bevarade i varierande skick.

Större trädgårdar öppna för besökare har funnits i svenska städer under lång tid, men deras tillgänglighet och användning har skiftat. Det är först efter 1850 som vi kan tala om *stadsparker* i modern betydelse. Parkerna anlades dels för att pryda staden, dels för att ge stadens invånare promenadområden. Planteringarna i de finare parkerna dominerades av exotiska träd och buskar och grupper av blommor medan de enklare planterades enbart med inhemska växter. Stadsparkernas främsta funktion idag är rekreation och lek.

Under slutet av 1800-talet byggdes sjukhus och sanatorier med större grönområden i nära anslutning. Dessa grönområden, *sjukhusparker*, innehåller ofta stora samlingar av exotiska träd som var menade att tillsammans med ridåer av befintlig trädvegetation bidra till en lugn, läkande och estetiskt tilltalande miljö.

Begreppet *folkpark* kopplades kring sekelskiftet 1900 till arbetarrörelsen och blev en relativt vanlig form av park i städer och samhällen. Folkparker är friluftsanläggningar med teaterscen, servering, dansbana, lusthus, lekplatser och liknande men de innehåller också ofta enklare parkanläggningar med träd, någon blomgrupp och kanske en damm. Under andra hälften av 1900-talet lämnades många större trädgårdar att växa igen eller utarmades på planteringar. Skälen var oftast ekonomiska men förfallet kunde också bero på bristande intresse och brist på kunnig arbetskraft. Även under tidigare perioder av ekonomisk tillbakagång eller kriser har trädgårdar fått förfalla. I många äldre och igenväxta anläggningar, till exempel i anslutning till herrgårdar, finns dock bevarade element i form av långlivade växter, rumsliga strukturer samt anläggningar som vägar och trappor.

Sjukhusparken vid östra sjukhuset, Malmö. Sjukhuset fungerade som stadens mentalsjukhus mellan 1935 och 1995. Foto: Johan Östberg.

2.2. Kyrkogårdar och begravningsplatser

Med kristendomens införande i Sverige från mitten av 1000-talet blev kyrkorna navet i den nya samhällsstrukturen. Kyrkorna kom att bilda centrum tillsammans med de kyrkogårdar som växte fram intill dem. Kyrkogårdarna sköttes i början som slätterängar, och höet var en löneförmån för klockaren som arbetade där. På de tidiga kyrkogårdarna fanns knappast några träd, möjligen enstaka lövträd som hamlades för att dryga ut fodret till djuren under vintern. I flera hundra år behöll kyrkogårdarna sin medeltida struktur.

I början av 1800-talet började man anlägga planlagda och gestaltade *begravningsplatser* utanför städerna av bland annat hygieniska skäl. Rader av träd planterades i begravningsplatsens ytterkanter intill stenmuren eller staketet. Sådana planteringar kallas för *trädkransar*. Träden i trädkransarna utgjordes oftast av en eller ett par arter, men även mer blandade planteringar kunde förekomma. Trädkransar blev en viktig markör för att skilja den vigda jorden från den ovigda. Träd planterades även i alléer utanför och på begravningsplatsen längs processionsgångar.

Trädkrans med gamla hamlade lindar på Täby kyrkogård, Stockholms län. Kyrkan byggdes på mitten av 1200-talet och även kyrkogårdsmuren är till stora delar medeltida. Lindarna planterades 1785. Foto: Täby församling.

Södra kyrkogården i Kalmar är en typisk stadskyrkogård som anlades under 1860-talet en bit utanför stadsbebyggelsen. Lindalléerna planterades 1862. Foto: Fabian Mebus.

Gammalt sorgträd på Sankt Pauli kyrkogård i Malmö. Många hängaskar är särskilt känsliga för askskottsjuka och trädet på bilden visar tydliga tecken på angrepp. Foto: Johan Östberg.

Artvalet på enskilda gravar var medvetet stämningsskapande, till exempel städsegröna pelarformade växter eller hängträd. Under 1800-talet uppstod ett stilideal i trädgårdsarkitekturen med solitära träd med avvikande egenskaper såsom häng-, paraply- och pelarformer eller olikfärgade bladverk. Dessa integrerades även i kyrkogårdsmiljöerna och just hängträden kom att bli karaktäristiska för 1800-talets kyrkogårdar under begreppet *sorgträd*.

På landsbygden dröjde det ofta till mitten eller slutet av 1800-talet innan kyrkogårdarna började försees med trädkransar. I vissa delar av landet tog dock inflytelserika personer initiativ till planteringar redan under 1700-talet. Beroende på läge, ekonomi och tradition köptes ibland träd in, men oftast flyttades lövträd av ekonomiska skäl helt enkelt in från angränsande skogsmark. Än idag kan ett mönster uppfattas i äldre trädplanteringar med mer påkostade och avvikande träd vid ingångar och entréer eller i hörn och billigare inflyttade trädslag på mer undanskymda platser, till exempel på norrsidan där det i regel inte heller förekom gravsättningar.

Träd på kyrkogårdar ingår idag oftast i en arkitektonisk helhet och har stor betydelse för hur man upplever begravningsplatsen. På flera håll står de träd som planterats under 1800-talet eller början av 1900-talet kvar och har blivit karaktärsskapande. I synnerhet i ett öppet jordbrukslandskap kan trädkransen ha stor betydelse för upplevelsen. Träden är ofta hamlade eller beskurna men det finns också kyrkogårdar med friväxande träd som aldrig beskurits.

Under 1900-talet har det anlagts ett antal *skogskyrkogårdar*. Gravkvarteren gallrades fram ur befintlig naturmark. Solitära träd i kvarteren och dungar av skog mellan kvarteren lämnades kvar. Dessa kompletterades med planterade träd vid entréer och kapell.

Under senare delen av 1900-talet har skötseln av begravningsplatserna generellt förändrats beroende på teknikutveckling och kyrkogårdsförvaltningars effektivitetskrav. Rationella och ekonomiskt inriktade åtgärder har ofta påverkat trädbeståndets kondition negativt. På övergivna begravningsplatser kan det finnas enstaka gamla gravstenar kvar, men i övrigt är det de åldriga träden som signalerar att det är fråga om miljöer med kultur- och naturvärden.

Det finns cirka 3 200 begravningsplatser i Sverige med en sammanlagd yta på närmare 13 000 hektar. De allra flesta ägs och/eller förvaltas av Svenska kyrkan.

Almallé vid Hötofta, Skåne län. Allén har angripits av almsjuka och idag återstår bara ett fåtal träd. Foto: Hans Åström.

2.3. Alléer längs vägar

Det vi idag kallar för en allé är oftast en formation av två rader med lövträd utefter en väg. I juridiska sammanhang kan alléer definieras på annat sätt (se avsnitt 4.2.8). I Sverige började man under 1600- och 1700-talet att anlägga alléer vid slott, herrgårdar, bruk och städer. Förebilder hämtades från Frankrike där allén har sitt ursprung (eller från Holland när det gäller plantering av stadsträd). Avsikten var att trädraderna skulle ge ett pampigt och överväldigande intryck till gården, i motsats till jordbrukets nyttopåverkade landskap. Alléerna anlades först och främst i anslutning till huvudgården och därefter till andra viktiga målpunkter i och kring ägorna. Alléer i nära anslutning till slott, herrgårdar och annan ståndsmässig bebyggelse var ofta symmetriskt planterade och relativt likformiga med avseende på art och beskärning. Alléer som låg något längre bort från bebyggelsen kunde uppvisa större variation. Till en början hade träden i många fall sällskap av en häck – antingen övergick trädraden i en häck eller så stod träden i häcken. Under 1700-talet blev det vanligt med alléer längs infarter till städer.

Inom det svenska jordbruket planterades alléer från 1700-talet och framåt för att ge skydd och skugga åt den som färdades på vägen, men även för att minska jorderosionen (vilket fortfarande är en viktig funktion hos dagens pilevallar) och för att ge löv och ved. Under 1800-talet kom många alléer att planteras längs uppfartsvägar till bondgårdar, prästgårdar och andra större egendomar. Ibland planterades även fruktträdsalléer, av dessa finns dock bara ett fåtal kvar. Många alléträd har beskurets till önskad form av estetiska skäl och bondens alléträd användes ofta för lövtäkt. Numera är en allé främst ett vackert inslag i landskaps- eller stadsbilden.

Sin största omfattning hade allébestånden en bit in på 1900-talet. Från andra världskriget och framåt har antalet alléer minskat kraftigt, bland annat på grund av den starkt ökande bilismen. Vid breddning av vägar högs träden ner – ibland på ena sidan, ibland på båda. En annan anledning till att alléer försvunnit är att man under lång tid underlåtit att återplantera träd efter att de gamla har dött.

Trafikverket ansvarar för knappt 3 000 alléer och cirka 160 000 träd utefter det statliga vägnätet. Detta utgör uppskattningsvis 25 % av det totala antalet alléer i Sverige. Resterande alléer finns längs kommunala och enskilda vägar eller på annan mark.

Olikåldrig björkallé i Umeå.
Björk är det vanligaste gatuträdet i norra Sverige som bidrar med grönska i många städer och förstärker den rumsliga upplevelsen.
Foto: Johan Östberg.

Gammal ek i Västerås som vuxit upp i ett annat landskap men som har fått stå kvar när vägen byggdes. Kanske bland annat för att den är så vacker?
Foto: Karin Sandberg.

2.4. Gatuträd

Träd i svenska städer har haft en lång rad funktioner genom århundradena, allt ifrån att demonstrera makt i form av långa alléer till att fungera som brandgator, rensa luften och kyla ner fasaderna. Många av dessa funktioner är desamma i dagens städer, men vi börjar nu också mer vetenskapligt kunna påvisa vikten av träd. Ett stort antal vetenskapliga artiklar beskriver trädens förmåga att reducera mängden dagvatten, rena luft och förkorta sjukhusvistelser för människor som ser grönska utanför fönstren.

Fram till mitten av 1900-talet dominerade ett fåtal arter bland gatuträden, till exempel parklind och alm i södra delen av landet och björk i norra delen. Under de senaste åren har det blivit vanligare att plantera mer varierade och exotiska trädslag. Många av de stora träd som idag finns som gatuträd har planterats och utvecklats under helt andra förutsättningar, exempelvis i mindre parker, i trädgårdar eller längs mindre vägar. När dessa miljöer sedan har exploaterats och hårdgjorts eller när vägar har breddats har trädens livsvillkor och förutsättningar att bli gamla avsevärt försämrats. Platsbristen i många städer gör att träd måste samsas med olika typer av verksamheter på trånga ytor. Det kan gälla ledningar ovan och under mark eller byggnation och vägar som måste ha en viss fri höjd över vägbanan (se ruta *Säkra trädmiljöer* i kapitel 4). Gatuträdens växtbäddar utsätts ofta för grävningsarbeten och jordkompaktering och träden behöver klara luftföroreningar och salt som sprids vid halkbekämpning. Träden å sin sida kan skapa problem med löv, nedfallande grenar, honungsdagg från bladlöss, rotinträngning i ledningar med mera, se vidare kapitel 3.

Samtidigt finns det idag en större medvetenhet och kunskap om träd i städerna, både vad gäller nyetablering och bevarande av gamla träd. Många städer i Sverige och andra länder vill profilera sig som ”gröna”, och det satsas stora belopp på nyplantering. Flera städer har en egen trädpolicy eller annat liknande dokument.

Litteratur

- Andersson, K., Jonsell, M. & Othzén, Y. 2010. *Mälardalens unika parklindar – en skötselvägledning*. Länsstyrelserna, Stockholm.
<http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/publikationer/2011/Pages/malardalens-unikaparklindar.aspx>
- Bengtsson, R. 1998. *Stadsträd från A–Z*. Stad & Land nr 154. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Bengtsson, R., Hoberg, B., Klintborg, Å., Lundquist, K. & Vollbrecht, K. 1996. *Kyrkogårdens gröna kulturarv*. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Bengtsson, R., Bucht, E., Degerman, S. & Pålstam, Y. 1996. *Svenska landsvägsalléer*. Stad & Land nr 140. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Berglund, I. & Straarup, J. 1994. *Kyrkogårdens meditativa rum*. Verbum, Stockholm.
- Flinck, M. 1994. *Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Torekällbergets museum, Södertälje & Tidens förlag, Stockholm.
- Flinck, M. 2013. *Historiska trädgårdar. Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Carlsson, Stockholm.
- Guide till svensk landskapsarkitektur*. 2013. D. Hallemar & A. Kling (red.). Arkitektur, Stockholm.
- Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta. Rapport från ett seminarium på Alnarp 21–23 september 1994*. 1996. A. C. Bonnier & K. Lundquist (red.). Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Jakobsson, A. 2009. *Experiencing Landscape While Walking. On the Interplay between Garden design, Sensory Experience and Medical Spa Philosophy at Ronneby Spa*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae 2009:67. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Klintborg Ahlklo, Å. 2001. *Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940–1990*. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Kyrkogårdens form och miljö – planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*. 1991. Utgiven i samverkan mellan Boverket, Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation. Allmänna förlaget, Stockholm.
- Nolin, C. 1999. *Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet*. Byggförlaget, Stockholm.
- Olsson, P. & Jacobsson, Å. 2005. *Alléhandboken*. Regionmuseet Kristianstad.
- Olsson, P. 2012. *Ömse sidor om vägen. Allén och landskapet i Skåne 1700–1900*. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden nr 59. Supplement till Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens tidskrift. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.
http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=2544274&file_OId=2544306
- Parkanläggningar som biologiskt kulturarv*. 2014. Vårda väl-blad från Riksantikvarieämbetet, Visby. <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/7142>
- Sjöman, H. 2012. *Trees for tough urban sites*. Doktorsavhandling. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, 2012:7. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. <http://pub.epsilon.slu.se/8575/>
- Sjöman, H., Östberg, J. & Bühler, O. 2012. "Diversity and distribution of the urban tree population in ten major Nordic cities". I *Urban forestry & urban greening*. 11(1):31-39. <http://pub.epsilon.slu.se/8943/>
- Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*. 2000. T. Andersson, T. Jonstoj & K. Lundquist (red.). Byggförlaget, Stockholm.
- Urban forests and trees*. 2005. C. C. Konijnendijk, K. Nilsson, Th. B. Randrup & J. Schipperijn (red.). Springer-Verlag, Berlin Heidelberg.
- Östberg, J., Stål, Ö. & Wallin, N. 2010. *Trädarter för alléplantering*. Trafikverkets publikation 2010:46. http://publikationswebbutik.vv.se/upload/6144/2010_046_tradarter_for_alleplanteringar.pdf

3.Orsaker till att träd behöver åtgärdas

En förutsättning för att träd under hela sin livslängd ska kunna bidra till nytta och glädje är att det finns en långsiktighet i förvaltningen och ett bra kunskaps- och planeringsunderlag till exempel i form av trädvårdsplaner med tydliga målsättningar. Personal med hög kompetens som kan genomföra kontinuerligt underhåll och förebyggande trädvårdsåtgärder är avgörande.

Även i anläggningar med välfungerande förvaltning kan det dock finnas många anledningar till att man vill fälla eller på olika sätt åtgärda ett eller flera träd. För att på ett konstruktivt sätt kunna samarbeta kring träd i offentliga miljöer är det viktigt att beskriva de bakomliggande motiven utan att värdera dem. Det som avfärdas som petitesser av en person kan vara ett nog så viktigt och verkligt problem för en annan. I detta kapitel beskriver vi några vanligt förekommande orsaker till att träd behöver åtgärdas.

3.1. Riskträd

3.1.1. Vad är ett riskträd?

Träd kan utgöra en säkerhetsrisk i flera olika avseenden. Det kan röra sig om säkerhet för besökare, trafikanter eller personal. Det kan också röra sig om risk för skada av egendom, till exempel byggnader eller gravanordningar. Ett träd kan klassas som ett riskträd om det bedöms utgöra en risk som inte är acceptabel för trädets förvaltare/ägare. Med risk avses en sammanvägning av sannolikheten för att en viss händelse inträffar och konsekvensen av att denna händelse inträffar. Sannolikheten att något inträffar beror bland annat på trädets status och omgivande faktorer (till exempel vind). Konsekvenserna av en händelse (till exempel att en gren faller) är större om det finns byggnader eller personer i närheten av trädet. Risken blir följaktligen mindre om trädet står i en del av ett område som sällan eller aldrig besöks. Konsekvenserna blir även olika beroende på om det är smågrenar eller hela stammar som riskerar att falla.

3.1.2. Bedömning av riskträd

Många träd tas ner på grund av bristande kunskap om vilka träd som utgör en risk. En hållighet i stammen eller döda grenar i kronan kan lätt tolkas som att trädet är döende eller på väg att rasa, men så behöver inte vara fallet. Träd med stora skador och svampangrepp kan fortfarande räknas som riskfria på grund av bland annat trädets placering eller stabilitet i den kvarvarande veden. Det finns ett antal olika publikationer och metoder som tagits fram för att bedöma riskträd och det hålls också utbildningar i ämnet. För att på ett korrekt sätt kunna bedöma trädens vitalitet, skador och eventuella risker bör besiktningen/inventeringen av träden göras av en sakkunnig person med relevant utbildning och erfarenhet, till exempel en konsulterande arborist, trädspecialist eller person med motsvarande kvalifikationer.

T. v.: Lind vid en parkeringsplats i centrala Malmö. Trädet hade klassats som riskträdoch välte på grund av ett kraftigt svampangrepp.Foto: Johan Östberg.

T. h.: Hästkastanj i centrala Lund som på grund av strukturella svagheter (invuxen bark) tappar stora grenar och därmed utgör en risk för personer och egendom. Risken kunde ha helt undvikits om man hade genomfört en korrekt uppbyggnadsbeskränning. Foto: Johan Östberg.

3.1.3. Hantering av riskträd

Riskträd kan hanteras på många olika sätt. Inför valet att fälla eller ha kvar trädet är det viktigt att ta ställning till trädets värde i förhållande till den bedömda risken. Alternativ till fällning är till exempel beskärning eller kronstabilisering för att säkra de delar som riskerar att falla. Andra alternativ är att göra högstubbar av instabila eller strukturellt svaga träd. Hur riskträd kan hanteras i olika typer av miljöer beskrivs vidare i kapitel 9 om utformning av åtgärder.

3.2. Skador på träd

En vanlig orsak till att träd i offentliga miljöer behöver åtgärdas är att trädet är skadat. Skador kan ha uppkommit i samband med anläggningsarbeten, rörläggning jordpackning, gräsklippning mm Det tar ofta relativt lång tid för träd att reagera på förändringar i omgivningen. Det kan därför vara svårt att koppla samman en åtgärd i trädets närhet med en reaktion som först visar sig mycket senare, i vissa fall efter mer än 10 år. Det är en bidragande orsak till att skadliga åtgärder fortfarande är relativt vanliga. Ett skadat träd kan utgöra en säkerhetsrisk eller anses de vara fult eller så passar trädet inte in i ett kulturhistoriskt eller socialt sammanhang och kan därför behöva åtgärdas..

Nyplanterade lönnar i Malmö.
Träden har satts i för små
växtbäddar och omges av
hårdgjorda ytor vilket gör att
rotutvecklingen hämmas eller till
och med är obefintlig. ett antal år
efter plantering har träden
fortfarande så dåligt rotsystem att
de lätt kan välta, till exempel i
samband med snöröjning (vänstra
bilden). Foto: Johan Östberg.

Trädens reaktion på olika
markförutsättningar kan studeras
på dessa lindar i Lund. Den vänstra
raden har tillgång till en betydligt
mindre jordvolym och omges av
hårdgjord yta. Foto: Johan Östberg.

3.2.1. Jordkompaktering och täta beläggningar kring träd

Täta beläggningar, till exempel vägar och gångbanor, gör det svårare för trädens rötter att ta upp näring, vatten och syre. Liknande problem uppstår när den jord som trädet står i kompakteras för mycket till exempel av tung trafik som kör nära trädet. Många träd står dessutom i en ganska liten jordvolym vilket gör att rötterna inte får tillräckligt mycket näring för att trädet ska kunna utvecklas optimalt. Alltför små jordvolymen begränsar också rotsystemets utbredning och trädet kan därför bli instabilt.

3.2.2. Svårigheter vid föryngring och nyetablering

Träd är särskilt känsliga de första åren efter plantering. Om de får en dålig start löper de större risk att dö eller att behöva bytas ut i förtid. Problem kan uppstå på grund av att växtbädden är för liten, att det nya trädet hamnar på fel höjd eller sjunker efter plantering, att jorden runt trädet torkar ut eller att trädet under de första åren utsätts för konkurrens av annan växtlighet. Det nyplanterade trädet kan också skadas av till exempel harar, rådjur eller gräsklippningsredskap. För att undvika framtida problem bör föryngring och nyetablering genomföras på ett fackmannamässigt sätt.

När man ersätter enstaka träd i en allé, trädkrans eller annan trädrad kallas detta för luckföryngring.

Att etablera nya träd genom luckföryngring är inte alltid lätt, särskilt om de gamla träden står tätt och har stora kronor. Beroende på trädart och förutsättningarna på platsen kan det därför krävas att man föryngrar flera träd på en gång eller till och med en hel sektion av en allé, trädkrans eller annan trädrad, även om ambitionen från början var att endast byta ut enstaka trädindivider.

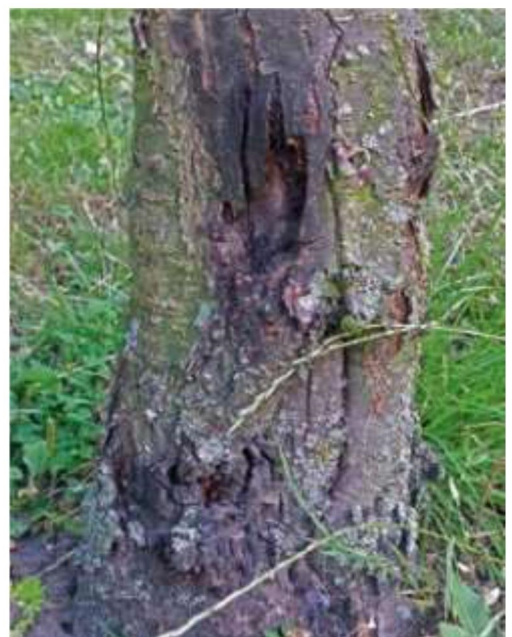

Föryngring av allé med hästkastanj vid Krapperup i Skåne län. Plantering i små luckor kan vara problematisk. Det lilla trädet i luckan längst fram till vänster har dåliga förutsättningar att kunna utvecklas.

Foto: Fabian Mebus.

Skada på ett ungt körsbärsträd efter påkörning med gräsklippare 2008. Sex år senare (2014, högra bilden) har trädet fortfarande inte lyckats läka såret utan ett rötangrepp håller på att etablera sig.

Foto: Johan Östberg.

Nyligen genomförd toppkapning av lind i bostadsområde i Visby (vänstra bilden) och ett års tillväxt efter åtgärden (högra bilden). Åtgärden ökar risken för omfattande röta vilket förmodligen avsevärt förkortar trädens livslängd. De nya skotten har svag infästning i stammen och behöver kontinuerligt beskäras för att garantera säkerheten på platsen. Foto: Fabian Mebus.

3.2.3. Träd, rötter och byggnation

Trädens rötter fyller flera viktiga funktioner för trädet såsom vatten- och näringsupptag och stabilitet. Trädens rötter behöver även ha möjlighet för gasutbyte. Åtgärder som försämrar rötternas möjlighet att uppfylla sin funktion skadar hela trädet.

Vid nybyggnation är det viktigt att ha trädens rötter, trädskyddsområdet, och trädkronornas framtida utbredning i åtanke. Detta betyder alltså att det avstånd som kommer vara från den planerade byggnationen måste vara tillräcklig för att trädet ska kunna nå sin fulla storlek och att trädens rötter inte kommer till skada under byggtiden.

Många gånger görs misstag som leder till att områden fram till trädets krona blir detaljplanlagda för byggnation, men när byggnaden sedan ska påbörjas blir det en konflikt mellan exempelvis det generella biotopskyddet för alléer och den planerade byggnationen. Denna konflikt inkluderar många gånger trädets rotsystem som generellt breder ut sig långt utanför trädets krona. Detta går att undvika om träden tas med i planeringsprocessen i ett tidigt skede och om detaljplanerna utformas på ett sätt som gör att träden inte kommer till skada och möjliggör att träden kan utvecklas till stora och gamla individer. Utformningen innebär även att det finns möjlighet att genomföra grävning, inklusive schaktvinklar och transporter, utan att trädens rötter skadas.

En viktig del i att skydda träd vid byggnation är även att viten sätts som är kopplade till olika typer av trädskador, exempelvis markkompaktering, avgrävda rötter, stam- och kronskador. Vitet ska vara så pass stort att skador blir kännbara för entreprenörer och byggherrar och därmed avskräcker från att träd medvetet eller omedvetet skadas.

Som en vägledning går det att använda följande riktlinjer:

Ett trädets rötter sträcker sig i regel långt utanför trädets krona. Det område som man kan förutsätta att det finns rötter som inte får skadas kallas för trädets trädskyddsområde. Man räknar med olika trädskyddsområden beroende på om trädet anses vara särskilt skyddsvärt eller inte.

- Träd som inte är *särskilt skyddsvärda*: Stamdiametern multiplicerat med 15 (i radie mätt från stammens mitt).
- *Särskilt skyddsvärda träd*: Stamdiametern (i radie mätt från stammens mitt) multiplicerat med 15 eller 5 m utanför kronan. Den metod som ger det största skyddsområdet ska användas.

All schaktning som ska utföras inom ett trädskyddsområde innebär i regel en risk för skada på trädet. Vid tveksamhet om det finns rötter inom trädskyddsområdet kan en rotkartering utföras. Om rotkarteringen visar att det på det berörda området inte finns några rötter som är större än 5 cm i diameter, är risken att trädet skadas låg. Observera att en felaktigt utförd rotkartering kan skada trädets rötter.

3.2.3. Skador på rötter och stam

I offentliga miljöer finns en förhöjd risk för skador på stam eller rotsystem. I tätbebyggda områden och i kyrkogårdsmiljöer är det vanligt att grävarbeten genomförs nära träd, vilket riskerar att skada trädets rötter och försämra upptag och transport av näring och vatten. Skadade större rötter kan bli en inkörsport för vednedbrytande svampar. En kapning av grövre rötter kan leda till sämre förankring i marken och en minskning av trädets stabilitet. Även ytlig grävning, eldning, körning med tunga fordon eller byggnation nära trädet kan skada ytliga rötter som är viktiga för upptag av näring. Risken för skador på rötterna är störst vid grävarbeten under trädets krona, men även grävning en bit utanför kronan kan orsaka problem.

Mekaniska skador på stammen, såsom påkörningsskador eller skärskador, är ofta en inkörsport för röta. Sådana skador kan uppstå i samband med större byggarbeten om trädet inte skyddas. Skärskador uppkommer oftast när man kör för nära unga träd med gräsklippare eller grästrimmare, vilket är vanligt om man inte har planterat perenner eller lagt grus eller bark närmast stammen eller vidtagit andra åtgärder för att skydda de.

3.2.4. Skador vid beskärning

Stora snittytor, felaktigt lagda snitt eller borttagning av en stor del av kronan kan medföra stora skador på ett träd. Om beskärning resulterar i stora snittytor finns en förhöjd risk att trädet angrips av vednedbrytande svampar. Omfattande beskärning kan också rubba trädets balans och leda till allt från försämrat upptag av vatten och näring under en tid, till att en så stor del av rotsystemet dör att trädets förankring försämras.

Toppkapning är ett exempel på en omfattande beskärning som innebär att alla grova huvudgrenar i ett stort träd sågas av samtidigt. Det är alltså inte bara toppskottet som tas bort utan hela den övre delen av kronan. I stort sett all toppkapning leder till röta i trädet. Efter toppkapning växer det runt toppen ut nya grenar som har svag förankring och lättare kan gå av. Om ett toppkapat träd inte kontinuerligt beskärs blir det ofta instabilt och kan lättare tappa grenar än ett träd som inte har åtgärdats..

Om ett träd står på en plats där det har utrymme att växa fritt behöver det normalt inte beskäras. Många beskärningar görs helt i onödan. Det händer dock relativt ofta att ett träd anses vara för högt eller för stort. Om man skär in många eller samtliga stora grenar för att minska trädets höjd och/eller bredd är risken stor att kronans tillväxt efter beskärningen blir extra intensiv eftersom trädet strävar efter att återställa balansen mellan rotsystem och krona. En annan svårighet är att många trädslag har svårt att klara av denna typ av omfattande beskärning och får minskad vitalitet. Om trädet bedöms vara så värdefullt att det bör stå kvar samtidigt som en kraftig beskärning är nödvändig, till exempel för att förhindra skada på egendom, måste man vara medveten om att trädet kan försvagas eller skadas och att det framöver förmodligen behöver relativt frekventa trädvårdsinsatser.

Rätt utförd beskärning kan däremot minska risken för att träd försvagas i framtiden. Det kan till exempel röra sig om uppbyggnadsbeskärning eller regelbunden hamling. Med uppbyggnadsbeskärning avses beskärning av yngre träd i syfte att på ett tidigt stadium rätta till trädets växtsätt. Alla träd behöver inte uppbyggnadsbeskäras men utebliven uppbyggnadsbeskärning av träd i offentliga miljöer kan leda till att träd senare behöver utsättas för större ingrepp eller behöver avlägsnas i förtid.

Återhamling av askar som står i en betesmark längs en väg vid Vinberga, Blekinge län. Träden behöver återhamlas, bland annat för att stabilisera kronan och därmed garantera säkerhet för förbipasserande. Foto: Sofie Willman.

Knuthamlade plataner i Lund. Träden bildar ett grönt tak över torget när löven är utslagna. Foto: Fabian Mebus.

Regelbunden hamling innebär att man från att trädet är ungt skär av skotten med några års mellanrum. Detta resulterar aldrig i grova snittytor. Nyhamling av äldre träd kan däremot leda till stora rötskador och att trädet dör i förtid. Om ett träd som tidigare regelbundet hamlats får växa fritt under många år får det ofta en instabil krona. Det kan vara svårt att återuppta hamling på ett sådant träd eftersom snittyterna blir stora och trädet försvagas.

Knuthamling innebär att årsskotten klipps bort med kortare tidsintervall än vid hamling och oftast längre ut på grenarna. Från kapstället skjuter sedan nya skott. Eftersom de nya skotten regelbundet tas bort bildas med tiden något som ser ut som en knut vid punkten där de nya skotten utvecklas, därav namnet. I likhet med vanlig hamling måste knuthamling underhållas om inte träden ska komma till skada.

Sammanfattningsvis bör beskärning av träd i offentliga miljöer av dessa anledningar alltid utföras fackmannamässigt och av personer med god kompetens.

3.2.5. Trädsjukdomar och skadegörare

De flesta trädarter kan drabbas av olika sjukdomar. Angripna träd kan tappa löv, barr, bark eller grenar vilket kan minska trädets estetiska värde och leda till ökade skötselkostnader och risk för skada på personer eller egendom. Sjukdomsförloppet kan gå olika fort beroende på orsak och trädslag. Ett angrepp kan leda till en tillfällig eller permanent vitalitetsminskning eller också till att trädet dör inom loppet av någon månad eller flera år. Svampar och insekter utgör dock en naturlig del av ett träds livscykel och att sådana finns på trädet kan inte självklart likställas med en skada. Den eventuella skadan och risken måste alltid bedömas från fall till fall.

Askar på Listeby kyrkogård, Blekinge län. Asken till höger är allvarligt angripen av askskottsjuka och har många döda grenar. Foto: Johan Östberg.

Trädsjukdomar kan komma till Sverige på många olika sätt, till exempel via ved- eller jordtransporter eller med vinden. Den ökande internationella handeln med träd ökar också risken för spridning av trädsjukdomar. Många träd – även svenska sorter och arter – odlas upp på kontinenten och transporteras till Sverige. Sjukdomar kan föras med på själva plantan eller i den medföljande jorden. Faran är lika stor oberoende om trädet är exotiskt eller inhemskt. Ett sätt att begränsa sjukdomsspridning via importerade träd är att kontrollera vilken plantskola växterna kommer från och vilken policy för import företaget har.

3.3 Invasiva främmande trädslag

Invasiva främmande arter är växter, djur och andra organismer som inte har sitt naturliga utbredningsområde i landet och som ställer till med skada i naturen då de flyttas hit med människors hjälp. De kan t.ex. konkurrera ut andra arter, förändra livsmiljöer, eller på annat sätt ha en negativ påverkan på biologisk mångfald eller ekosystemtjänster. Vissa främmande träd är eller kan bli invasiva och de kan få stora negativa effekter i miljön. Det är därför viktigt att inte plantera dessa träd och om möjligt ta bort sådana träd som redan har planterats. Se mer under 4.3 Regler kring invasiva främmande arter samt 9.2 Utformning av åtgärder i miljöer med höga naturvärden.

3.3. Konkurrens mellan träd och omgivning

När små träd planteras underskattar man ibland hur stort det fullvuxna trädet blir. Följden blir hård konkurrens mellan träden och/eller mellan träden och omgivningen. Ibland går det att beskära träden så att konkurrensen minskas, men ibland behöver träd tas bort helt. Vid föryngring och nyetablering är det därför viktigt att välja arter eller sorter med hänsyn till den slutliga höjden och bredden eller att ha en långsiktig beskärningsstrategi samt att omsorgsfullt planera trädens placering i förhållande till omgivningen. För att uppnå så kallad fri höjd i vägmiljö är det dessutom viktigt att välja arter eller sorter som med rätt beskärning kan få tillräckligt hög stamhöjd och som inte breder ut sig över vägbanan.

3.3.1. Konkurrens mellan träd

En anledning till att trädrader blir för täta är att skötselmetoderna förändras, till exempel att hamling eller regelbunden beskärning upphör. Hamlade och beskurna träd kan stå mycket tätare än träd som tillåts utvecklas fritt.

3.3.2. Konkurrens mellan träd och bebyggelse/infrastruktur

I många städer är det idag ont om plats både över och under mark och på många håll leder förtätningsprocesser till exploatering av grönytor. Men även utanför städer kan träd som vuxit sig stora inkräkta på byggnader, dräneringar, stenmurar, stängsel, gator, vägar, belysning med mera. Stammar, grenar och rötter kan skrapa, utöva tryck, underminerar eller på annat sätt skada omgivande anläggningar. På motsvarande sätt kan omgivningen inkräkta på trädens utveckling genom att begränsa jordvolymen eller tillgången till vatten eller ljus. Det är ofta svårt att på ett lätt sätt avgöra om träden är problemet eller hur stort behov trädet har. Trädens rötter kan sträcka ut sig på oväntade ställen för att nå vatten och syre inne i städerna. På samma sätt är det inte alls säkert att trädens rötter påverkar vägen eller muren. Därför är det alltid viktigt att undersöka med till exempel en provgrop innan man uttalar sig om problemet.

På kyrkogårdar är det särskilt vanligt att konflikter mellan gamla träd och murar uppstår. Många av dagens gamla trädkransar har en gång planterats längs den ofta betydligt äldre kyrkogårdsmuren. Frågan uppstår då om det är muren eller trädraden som ska ges företräde. Det är omöjligt att ge ett standardsvar på detta utan avgörandet i de enskilda fallen måste göras utifrån de platsspecifika förutsättningarna och befintliga värdena.

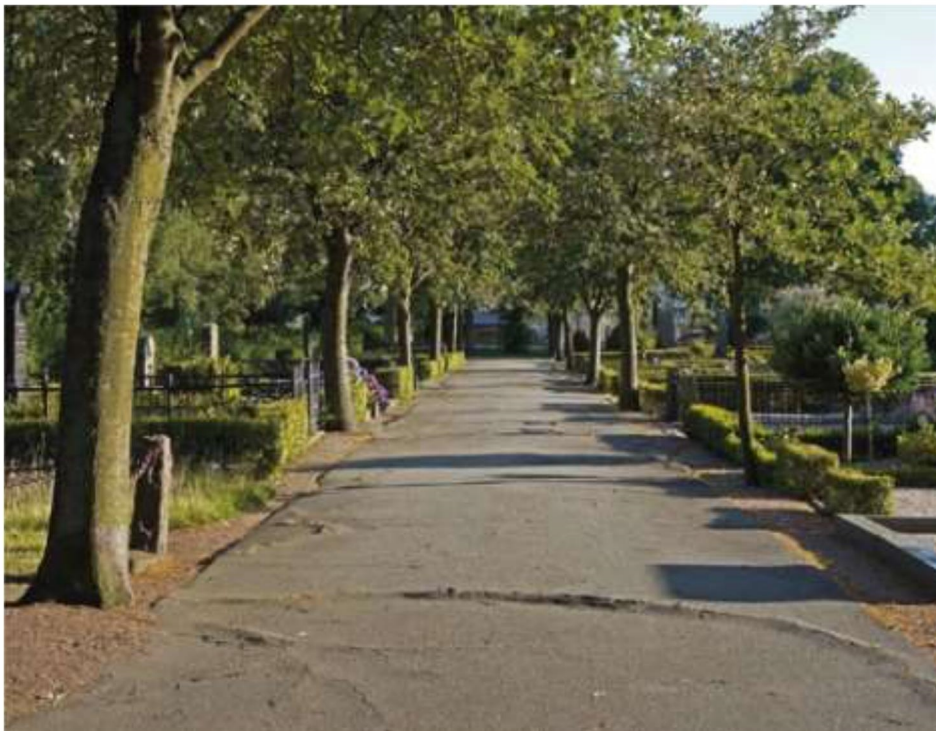
3.3.3. Rotinträngning i avloppsledningar

Ett vanligt problem i byggda miljöer är att trädrötter tar sig in i avlopps- och spillvattenledningar och orsakar stopp eller läckage. Samtliga träd- och buskarter har potential att åstadkomma rotinträngningar och det är viktigt att ha ett så stort avstånd som möjligt mellan va-ledningar och träd och buskar. Man kan även använda olika typer av barriärer, till exempel kompakta zoner eller geotextil.

T. v.: Lindar invid ett parkeringshus. Trots att träden regelbundet hamlas inkräktar de på byggnaden. Foto: Johan Östberg.
T. h.: Murras på Vamlingbo kyrkogård, Gotlands län, som orsakats av asken invid muren. Foto: David Lundgren.

Rotuppträngning av oxlar på Sankt Pauli kyrkogård i Malmö. Trädens rötter skadar vägen och försämrar tillgängligheten, till exempel för personer som använder rullstol eller rullator. Rötterna ökar också risken för olyckor (risk för snubbling). Foto: Johan Östberg.

3.4. Konflikter med praktisk verksamhet

Trädet kan utgöra ett hinder för att bedriva den verksamhet som pågår eller planeras i området. Till exempel kan träd hindra framkomligheten för transport- och räddningsfordon eller jordbruksmaskiner eller stå i vägen för nya byggnader eller för nya gravar på en kyrkogård. De kan också utgöra hinder när man vill restaurera en byggnad eller en kyrkogårdsmur. I många av dessa fall är det inte möjligt att bevara träden genom beskärning utan här måste man välja mellan att flytta på eller ta ner trädet eller flytta på verksamheten.

3.5. Olägenheter för människor

Det är vanligt att man vill ta ner träd på grund av att man upplever att de medför olägenheter av olika slag. Det kan röra sig om att det ger för mycket skugga eller att man måste ta hand om löv och kvistar. Honungsdagg från bladlöss och nedfallande bär kan smutsa ned bilar, gång- och cykelbanor och sittplatser och leda till att underlaget blir halt. Trädet kan också skymma utsikten eller försvåra TV-mottagningen. Det förekommer att privatpersoner som inte äger träden tar saken i egna händer och fäller, förgiftar eller på annat sätt skadar de träd som är till besvär för dem. Vissa upplevda problem kan åtgärdas genom beskärning, men ofta måste man välja mellan att leva med olägenheten eller att avlägsna eller ersätta trädet. Vid ny- eller återplantering är det viktigt att undvika trädslag som kan orsaka olägenheter längre fram.

Prydnadsaplar i städer uppskattas för sin blomning och kan ha positiva effekter för bland annat insekter och fåglar. Nedfallande frukt kan dock också leda till halka och sämre tillgänglighet under delar av året.

Foto: Johan Östberg.

3.6. Störning av estetisk upplevelse

Ett döende, skadat, angripet, eller dött träd kan upplevas som fult i vissa miljöer och man kan därför vilja ta bort det. Ibland kan konflikten förebyggas genom att man lämnar delar av det döda trädet, till exempel stammen, eller att man flyttar den döda veden till en annan plats inom området. Träd kan också anses störa den estetiska upplevelsen när de blivit mycket större eller fått en annan form än vad som var tanken när de planterades. Dessa konflikter kan ibland förebyggas genom en långsiktig beskärningsstrategi. Många konflikter kan också förebyggas genom information till allmänheten om trädens och den döda vedens betydelse för den biologiska mångfalden.

3.7. Intrång i kulturmiljöer

I vissa sammanhang, till exempel i många kulturhistoriskt värdefulla miljöer, var symmetri och siktlinjer viktiga aspekter vid plantering av träd. I dessa fall kan man ibland vilja ta ner gamla olikformiga träd och plantera nya enhetliga träd. Av samma anledning kan man även vilja förnya samtliga träd på en gång istället för att ersätta döende träd i takt med att de äldre träden dör. I vissa historiska miljöer, till exempel lustträdgårdar, begravningsplatser och alléer vid slott och herrgårdar utgör också angripna, döende eller döda träd ett främmande inslag som stör det kulturhistoriska helhetsintrycket. Det finns dock stora variationer med avseende på symmetri, likformighet och förekomst av död ved i historiska miljöer varför bedömningen och åtgärderna måste utgå från platsens specifika förutsättningar. Död ved kan till exempel ha sparats som ett medvetet inslag i engelska parker.

Symmetriska planteringar med formbeskurna träd kan vara en viktig del av den arkitektoniska gestaltningen och det kulturhistoriska uttrycket. Här kan död ved och olikåldrighet upplevas som störande. Krapperups slott, Skåne län.
Foto: Fabian Mebus.

3.8. Brist på efterträdare

I gamla trädbestånd där det råder platsbrist kan man vilja ta bort ett eller flera träd för att ge plats åt nya yngre individer för att på så sätt hålla trädbeståndet vitalt. På så sätt kan man skapa en variation i ålder och se till att det hela tiden finns både yngre och äldre träd. Trädkontinuitet, i synnerhet kontinuitet av gamla träd, är

viktig för många sällsynta arter av bland annat insekter och lavar som har svårt att förflytta sig över större avstånd mellan olika trädmiljöer. Svårspredda arter som är beroende av gamla träd kan oftast inte återetablera sig på en plats om det under en period enbart funnits yngre träd där. Trädkontinuiteten kan också vara viktig ur upplevelsesynpunkt, varför det är viktigt att trädbeståndet i bland annat städer förnyas kontinuerligt.

3.9. Kostnader för trädvård

Ekonomiska aspekter förs ofta fram som skäl för att vilja ta bort ett eller flera träd. Det finns många fall där markägaren eller förvaltaren inte anser sig ha råd att behålla träd på grund av kostnaderna för underhåll. Att sköta träd i offentliga miljöer kostar pengar, det kan man aldrig komma ifrån oavsett hur vitala träden är. Enbart kostnader för arbetsmiljöåtgärder kan bli mycket stora, till exempel när trafiken längs en väg behöver stängas av vid trädarbeten. Träd kan även ge kostnader i form av extra skötselinsatser runt om träden så som lövräfsning och rensning av hängrännor och stuprör. Kostnader kan även uppstå genom skada på egendom, exempelvis murar, byggnader, markbeläggningar, vägar och gravanordningar.

Om träd sköts rätt från början, om man genomför åtgärder i tid och om man alltid anlitar personer med god kompetens kan man dock garantera en långsiktig kostnadseffektivitet samt undvika stora kostnader för akuta insatser. Nedtagning och nyplantering behöver inte vara en billigare åtgärd än fortsatt vård av de befintliga träden. Det medför vanligtvis stora kostnader att ta ner de gamla träden, fräsa stubbar, gräva, nyplantera samt ge extra skötsel de första åren. Även de besparingar som trädens ekosystemtjänster kan ge, särskilt i städer, behöver vägas in i den totala kostnadsbilden.

Litteratur

- Bengtsson, R. 2000. *Stadsträd från A till Z*. Svensk Byggtjänst, Stockholm.
- Embrén, B. 2009. *Växtbäddar i Stockholm stad. En handbok*. Trafikkontoret, Stockholm stad.
http://www.stockholm.se/PageFiles/561642/TK_Vaxtbaddar_StockholmsStad.pdf
- Gilman, E. F. 2011. *An illustrated guide to pruning*. 3rd edition. Delmar Cengage Learning, Clifton Park, N.Y.
- Jansson, A. 1997. *Vägledning för bättre trädvård*. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Longsdale, D. 2013. *The Principles of Tree Hazard Assessment and Management*. Research for Amenity Trees 7. The Stationery Office, London.
- Longsdale, D. 2000. *Hazards from trees – A General Guide*. Forestry Commission, Edinburgh. [http://www.forestry.gov.uk/pdf/fcpg13.pdf/\\$FILE/fcpg13.pdf](http://www.forestry.gov.uk/pdf/fcpg13.pdf/$FILE/fcpg13.pdf)
- Sandberg, P. 2010. *Kontroll och skötsel av alléplanteringar*. Trafikverkets publikation 2010:50. http://publikationswebbutik.vv.se/upload/6130/2010_050_kontroll_och_skotsel_av_alleplanteringar.pdf
- Skydda träden vid arbeten. 2014. Länsstyrelserna. <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/publikationer/2014/Pages/skyddatraden-vid-arbeten.aspx>
- SS 990000:2014 *Trädvård – Termer och definitioner*. 2014. Swedish Standards Institute (SIS), Stockholm.
- Stål, Ö. & Bengtsson, R. 2010. *Plantering och etablering av alléträd*. Trafikverkets publikation 2010:56. http://publikationswebbutik.vv.se/upload/6143/2010_056_plantering_och_etablering_av_alletrad.pdf
- Trädhandbok för Uppsala Kommun*. 2010. Uppsala kommun. http://www.uppsala.se/Upload/Dokumentarkiv/Extern/Dokument/Fritid_o_natur/Parker/TradhandbokforUppsalakommun.pdf
- Östberg, J., Delshammar, T., Fransson, A.-M. & Busse Nielsen, A. 2012. *Standard för trädinventering i urban miljö*. Rapport 2012:7. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. http://pub.epsilon.slu.se/9038/7/ostberg_et_al_120913.pdf
- Östberg, J., Sjögren, J. & Kristoffersson, A. 2013. *Ekonomisk värdering av urbana träd – Alnarpsmodellen*. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Östberg, J., Stål, Ö., Martinsson, M. & Fransson, A.-M. 2010. *Förebyggande av rotinträngningar i VA-ledningar – utveckling av beslutsstöd*. Rapport 2010:04. Svenskt Vatten Utveckling, Stockholm. http://vav.griffel.net/filer/Rapport_2010-04.pdf

4. Lagstiftning

Meditationslund med paraplyalm på Skogskyrkogården i Stockholm. Foto: Fabian Mebus.

I detta kapitel ges en översikt av de lagar som kan beröra träd i offentliga miljöer. För detaljer hänvisas till respektive lagtext samt till föreskrifter, allmänna råd, handböcker och vägledningar som publicerats av de olika ansvariga myndigheterna. I kapitel 8 visas hur ett urval av lagarna tillämpas. Både kapitel 4 och kapitel 8 baseras på en utredning med titeln *Regler om träd i offentliga miljöer* som publiceras som en separat bilaga till denna vägledning.

Ibland är lagstiftningen till för att skydda träden och tillämpas när en myndighet ska pröva en åtgärd, till exempel enligt kulturmiljölagen¹, miljöbalken² eller enligt plan- och bygglagen³. Men lika ofta handlar det om att värna människors säkerhet eller samhällsviktiga funktioner. Sådan lagstiftning som exempelvis hanterar skadeståndsansvar, arbetsmiljö eller säkerhet för kraftledning kan utgöra en del av förvaltarens motiv att utföra en åtgärd som påverkar träd, men denna prövas då inte av en myndighet.

4.1. Miljöbalkens allmänna hänsynsregler

Miljöbalkens allmänna hänsynsregler ska iakttas av alla som orsakar mer än en försumbar påverkan på hälsa och miljö.⁴ Dessa intressen prioriteras normalt framför andra intressen. Allt ska göras för att minimera negativa effekter på hälsa och miljö, om det inte är orimligt.⁵

Ansaret att visa hänsyn är således inte begränsat till prövningspliktiga situationer. Även det löpande arbetet i offentliga miljöer behöver baseras på kunskap och omsorg om natur- och kulturvärden samt planeras för att söka bästa möjliga lösningar när det gäller val av plats, metod och produkt. Tillsyn ska användas för att åtgärda situationer där tillräcklig hänsyn inte visas.

¹ . Kulturmiljölagen (1988:950), KML.

² . Miljöbalken (1998:808), MB.

³ . Plan- och bygglagen (2010:900), PBL.

⁴ . 2 kap 1 § MB.

⁵ . 2 kap 7 § MB.

4.2. Lagar som reglerar markanvändning och skydd

Offentliga miljöer med träd skyddas huvudsakligen med tanke på deras kulturvärden (främst KML, MB och PBL), naturvärden (huvudsakligen MB och PBL) eller deras betydelse för den bebyggda miljön (PBL).

Kulturvärden skyddas till exempel genom regler om kyrkliga kulturminnen och byggnadsminnen men också genom krav på samråd om landskapets värden och genom status som riksintresse. Naturvärden regleras huvudsakligen genom miljöbalkens artskydd⁶ och områdesskydd,⁷ exempelvis biotopskydd för allé och fridlysning av arter. Liksom för kulturvärdena skapas också hänsyn och skydd genom samrådskrav och status som riksintresse⁸. För bostadsområden är kommunal planläggning och lovprövning de huvudsakliga instrumenten. Regelverken är ömsesidigt beroende av varandra på flera sätt. Exempelvis kan kommunal planläggning förutsätta undantag från naturskydd och naturskydd kan förutsätta ändring av planer.

4.2.1. Plan- och bygglagen

PBL är kommunernas formella instrument för att styra utvecklingen av bebyggelse så att lokal politisk vilja om markanvändningen kan uppnås. Beslut om bebyggelseutvecklingen sker i olika former: översiktsplanering och detaljplanering (se avsnitt 5.4), områdesbestämmelser, lovprövning samt tillsyn.

Genom områdesbestämmelser får kommunen ange grunddragen i markanvändningen och delvis ange när lov krävs.⁹ Genom denna planform kan man även införa planbestämmelser om skydd för gemensam användning av mark som är särskilt kulturhistoriskt eller miljömässigt värdefull.

Detaljplan får reglera viss lovplikt, exempelvis införa marklov för att ta ner träd som är värdefulla inslag i den bebyggda miljön.¹⁰ Det kan handla om både enstaka träd och en grupp av träd, exempelvis en allé.¹¹ Se vidare avsnitt 8.3.1.

4.2.2. Riksintressen

Vissa geografiska områden är särskilt intressanta för den långsiktiga hushållningen med landets resurser.¹² Vid ändrad markanvändning ska hushållningen beaktas särskilt. Hushållningsreglerna verkar dock indirekt, via andra lagar, och har inget självständigt prövningskrav.¹³

Bara vissa statliga intressen kan få status som riksintresse, bland annat naturvårdens och kulturmiljövårdens.¹⁴ En del områden har genom lag fått status av riksintresse på grund av deras samlade höga natur- och kulturvärden. Bland dessa finns Natura 2000-områden, som jämte det skydd som följer för detta ekologiska nätverk¹⁵ således också generellt ska skyddas som riksintressen. De lagstadgade riksintressena (4 kap MB) gäller stora geografiska områden, mestadels utanför tätorterna. Men skyddet kan också innefatta parker och liknande offentliga miljöer. Även enskilda områden kan vara utpekadesom

⁶ . 8 kap MB. 7. 7 kap MB.

⁷ 7 kap. MB

⁸ . 3–4 kap MB.

⁹ . 4 kap 42 § PBL.

¹⁰ . 4 kap 15 § jämförd med 9 kap 12 § PBL.

¹¹ . Prop. 1985/86:1 s. 708.

¹² . 1 kap 1 § andra stycket p 4 och 3–4 kap MB.

¹³ 2 kap. 6 § 2 st MB

¹⁴ . Jämför 3 kap 5-9 §§ MB.

¹⁵ . 7 kap 27 § ff MB.

riksintresse för naturvård eller kulturmiljövård (3 kap 6 § MB). Det kan exempelvis innefatta offentliga miljöer som parker med mera. Omgivningens status som riksintresse kan bli en del av skyddet för värdena i parkerna med mera. Påverkan på värdena ska beaktas vid viss prövning av ny markanvändning¹⁶.

4.2.3. Natura 2000

Natura 2000 och artskydd, se nedan, är två av EU:s styrmedel för att skapa och vidmakthålla ett hållbart ekologiskt nätverk. Utgångspunkten är två EU-direktiv¹⁷ om cirka 170 livsmiljöer och 900 växt- och djurarter som bedömts vara särskilt värdefulla. Natura 2000 har egna skyddsregler i Sverige.¹⁸ Om enåtgärd medför skada på den skyddade livsmiljön, eller att den art som avses att skyddas utsätts för en störning som på ett betydande sätt kan försvåra bevarandet uppstår en skada/störning som står i strid med skyddet. Arterna och livsmiljöerna omfattas av ett mycket starkt skydd. Det finns högst begränsade förutsättningar att genomföra åtgärder i strid med skyddet. Se vidare avsnitt 8.3.2.

4.2.4. Artskydd och fridlysning

Skyddet för hotade djur- och växtarter bygger till del på fridlysning.. Fridlysning innebär ett utpekande av en art som anses hotad och reglering av förbjudna åtgärder med arten. Detta kan behövas som komplement till områdesskydd för att till exempel freda en art som trots att den är sällsynt är mera spridd även utanför de skyddade områdena.¹⁹ Fridlysning kan ha internationell, nationell eller regional grund. Internationella motiv finns exempelvis i de två ovan nämnda EU-direktiven om skydd för fåglar, arter och habitat. Det överlappar på så sätt Natura 2000 vilket innebär att det kan behövas flera prövningar av en åtgärd. Aktuella fridlysta arter framgår av bilagor till artskyddsförordningen.²⁰

Läderbaggen räknas i Sverige som nära hotad (kategori NT på rödlistan, se avsnitt 7.7.1.2) och är fridlyst. Den är också utpekad i EU:s art- och habitatdirektiv.

Läderbaggen är en stor skalbagge (mellan 2 och 3 cm) som doftar sött. Arten är beroende av hålträd och flera av de fynd man gjort i Sverige är på träd i offentliga miljöer. Foto: Karin Sandberg.

¹⁶ . 3 § 3 st förordningen (1998:896) om hushållning med mark- och vattenområden m.m.

¹⁷ . Direktiven 79/409/EEG om bevarande av vilda fåglar och 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter.

¹⁸ 7 kap. 28 - 29 b §§ MB

¹⁹ . Prop. 1997/98:24 del 2, s. 741.

²⁰ . Artskyddsförordningen (2007:845).

Ett fåtal trädarter är fridlysta. Träd kan dock skyddas som fortplantningsområde eller viloplats för djur.²¹ För vissa arter finns så kallat noggrant skydd, vilket markeras med N i artskyddsförordningens bilagor. Dessa arter är därmed fridlysta. Detta gäller till exempel alla fladdermusarter samt vissa skalbaggsarter. Dessutom är alla fåglar fridlysta oavsett markering i artskyddsförordningen. Om en sådan art regelbundet (inte nödvändigtvis årligen) använder ett träd under sin fortplantningsperiod eller som viloplats innebär artens fridlysning att trädet inte får fällas, skadas eller på annat sätt påverkas så att den kontinuerliga ekologiska funktionen förstörs. Trädet är skyddat även när det inte används, för att funktionen ska finnas kvar om arten återvänder. Se vidare avsnitt 8.3.3.

4.2.5. Nationalstadspark

Nationalstadsparker beslutas av Riksdagen.²² En nationalstadspark är i sin helhet av riksintresse med hänsyn till natur- och kulturvärden som finns där.²³ Beteckningen nationalstadspark ska lyfta fram statens och kommunernas gemensamma ansvar att skydda det historiska landskapet i områden som samtidigt har särskild betydelse för det nationella kulturarvet, en tätortsregions ekologi och människors rekreation. Syftet är att behålla naturens och bebyggelsens struktur samt att hindra intrång i parklandskap eller naturmiljö eller andra skador på det historiska landskapets natur- och kulturvärden.²⁴ För en nationalstadspark ska det finnas en vård- och utvecklingsplan. Hittills finns en nationalstadspark, Kungliga nationalstadsparken, som omfattar området Ulriksdal–Djurgården–Haga–Brunnsviken i Solna och Stockholm.

Naturminnen är oftast uppmärkta med en skylt. Foto: Caspar Ström.

4.2.6. Natur-och kulturresevat

Reservat kan bildas av en länsstyrelse eller kommun om det finns ett starkt allmänt intresse. Det gäller samma regler för naturreservat och kulturresevat.²⁵ Skillnaden är motiven för att utpeka reservat. För naturreservat kan det handla om bevarande av biologisk mångfald, vård och bevarande av värdefulla naturmiljöer (inklusive hela landskapsbilder) eller friluftslivets behov. Kulturresevat väljs när kulturmiljövärdena är det huvudsakliga skälet för skydd. Kulturmiljövärdena kan bestå av marker, anläggningar, traditioner, växt- och djurarter i form av ett biologiskt kulturarv.

Föreskrifter för reservatet ska bidra till att syftet med skyddet uppfylls. Det kan handla om förbud mot att ta ner stora träd, vidta åtgärder inom en viss radie från träd, ta bort döda träd, bränna ris, plantera, avverka eller använda bekämpningsmedel. Föreskrifterna kan förbjuda skadande åtgärder, men inte kräva aktiva insatser från fastighetsägaren. Föreskrifterna är specifika för varje reservat vilket innebär att en åtgärd kan

²¹ . 4 § 4 p artskyddsförordningen jämförd med dess bilaga 1.

²² . 4 kap MB.

²³ . 4 kap 1 § MB.

²⁴ . 4 kap 7 § andra stycket MB, prop. 1994/95:3 s. 1, 6, prop. 1997/98:45, del 2, s. 679.

²⁵ . 7 kap MB.

vara tillåten i ett reservat men inte i ett annat. Man kan ansöka om dispens för att få vidta åtgärder (t.ex. fälla träd) som är förbjudna i reservatsföreskrifter. Ansökan görs hos den myndighet som har bildat reservatet (länsstyrelsen eller kommunen) och det krävs särskilda skäl.²⁶ När reservat bildas ska en skötselplan för området upprättas (se avsnitt 5.5).²⁷

4.2.7. Naturminne

Naturminne är oftast gamla träd men kan också vara till exempel stenformationer. Skyddsformen används numera sällan. Det finns cirka 1 500 naturminnen i Sverige. De omfattas av samma regler som reservat.²⁸ Länsstyrelsen får meddela föreskrifter som behövs för att skydda och vårda ett naturminne. Bestämmelserna kan förbjuda vissa åtgärder eller ställa krav på prövning.²⁹

4.2.7 Biotopskydd

Biotopskyddet syftar till att skydda små mark- och vattenområden (biotoper) som är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som på andra sätt är särskilt skyddsvärda.³⁰ Skyddet skapas genom förbud mot verksamheter eller åtgärder som kan skada naturmiljön.³¹ Man kan ansöka om dispens för biotopskyddet för att få vidta åtgärder som kan skada naturmiljön, se avsnitt 8.3.4. Åtgärder som inte skadar är inte förbjudna, det vill säga behöver inte dispens.

Enskilda områden kan få biotopskydd genom beslut av Skogsstyrelsen, en länsstyrelse eller en kommun.³² Vissa biotop typer skyddas generellt, alltså i hela landet, eftersom de utgör viktiga livsmiljöer, tillflyktsorter och spridnings-korridorer för arter och för att de har minskat starkt.³³ Ett sådant generellt skydd gäller alléer av planterade lövträd.³⁴ Vad som räknas som allé är noggrant angivet i reglerna. Träden ska stå i en enkel eller dubbel rad. Allén ska bestå av minst fem träd och till övervägande del ska det vara vuxna träd.³⁵ (Vuxet är enligt Naturvårdsverkets kriterier träd med en diameter av 20 cm i brösthöjd eller, om det kommer först, en ålder av 30 år.³⁶) Träden ska stå längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Trädkransar och alléer intill och på begravningsplatser och kyrkotomter kan därmed omfattas av biotopskydd, om träden står längs en väg eller finns i ett i övrigt öppet landskap. Även alléer i samhällen och städer kan uppfylla kriterierna att stå öppet i landskapet eller längs en väg. Biotopskyddet gäller dock inte de träd som står i omedelbar anslutning till bebyggelse.³⁷ Åtgärder får alltså genomföras där utan dispens, även om de skulle skada naturmiljön. Se vidare avsnitt 8.3.4.

²⁶ 7 kap. 7 § MB

²⁷ . 3 § förordningen 1998:1252 om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (områdesskydds-förordningen).

²⁸ . 7 kap 10 och 5-8 §§ MB.

²⁹ . 4 § områdesskydds-förordningen.

³⁰ . 7 kap 11 § första stycket MB.ap

³¹ 7 kap.11 § andra stycket MB.

³² . 7 kap 11 § första stycket 2 p MB jämförd med 6, 7 och 7a §§ jämte bilagorna 2-3 i områdesskydds-förordningen.

³³ . 7 kap 11 § första stycket 1 p MB jämförd med 5 § och bilaga 1 områdesskydds-förordningen.

³⁴ . Naturvårdsverket bedömer att även självsådda träd kan ingå, t.ex. om raden sköts som allé. Beskrivning och vägledning för biotopen allé i bilaga 1 till förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. PM daterad 2014-04-15 sid. 3.

³⁵ . Första punkten i bilaga 1 till områdesskydds-förordningen.

³⁶ . Naturvårdsverkets handbok 2012:1 s. 39 .

³⁷ . 8 § områdesskydds-förordningen.

Trädkrans av lind på Lärbro kyrkogård, Gotlands län. Trädkransen består av fler än fem vuxna lövträd som planterats i rad. Träden står inte längs en väg men i ett övrigt öppet landskap och omfattas därför av det generella biotopskyddet för alléer. Foto: Johan Arvidsson.

Biotopskyddet gäller även alléer längs vägar som finns i parker, som denna allé med parklindor från 1700-talet i Fullerö slottspark, Västerås. Foto: Karin Sandberg.

4.2.9. Strandskydd

Utmed hav, sjöar och vattendrag prioriteras allemansrätt, friluftsliv och djur- och växtliv. Det innebär att åtgärder som avhåller allmänheten från att vistas där, eller som väsentligt förändrar livsvillkoren för djur- och växtarter, är förbjudna.³⁸ Att fälla träd som växer inom strandskyddsområde kan vara en sådan åtgärd. I så fall krävs att man ansöker om och får strandskyddsdispens för att fälla träden. Strandskyddet gäller också i tätorter och omfattar även mindre och anlagda vatten som dammar och diken. Generellt är strandskyddet 200 meter brett, alltså 100 meter på ömse sidor om vattenlinjen. Området kan utökas upp till 300 meter åt ömse håll.³⁹ Strandskydd kan vara upphävt helt eller delvis, exempelvis på kvartersmark inom detaljplanelagda områden.⁴⁰ Det finns möjlighet till dispens från förbuden, men det ska finnas mycket starka skäl.⁴¹ Normalt är det kommunen som prövar en sådan dispensansökan, men den hamnar på länsstyrelsens bord om stranden är ett statligt beslutat reservat, naturminne, biotopskydd, djur- och växtskyddsområde eller Natura 2000-område.⁴²

Trädmiljöer på kyrkotomter och begravningsplatser som denna björkallé på Nederluleå kyrkogård kan ingå i det kyrkliga kulturarvet.

Foto: Åsa Klintborg Ahlko.

³⁸ . 7 kap 15 § MB.

³⁹ . 7 kap 14 § MB.

⁴⁰ . 7 kap 18 § MB och 4 kap 17 § PBL.

⁴¹ "7 kap. 18 c § MB - det är enbart de särskilda skäl som räknas upp i paragrafen som får beaktas.

⁴² . 7 kap 18 a och 18 b §§ MB.

4.2.10. Samråd om väsentlig ändring av naturmiljön enligt 12 kap 6 § miljöbalken

Verksamheter och åtgärder som väsentligt kan ändra naturmiljön ska anmälas för samråd med länsstyrelsen.⁴³ Samrådsreglerna är tänkta att fungera som ett förebyggande och lättillgängligt verktyg för myndigheten att kontrollera, styra och eventuellt hindra störande verksamheter.⁴⁴ Undantag gäller endast för åtgärder som omfattas av tillstånds- eller anmälningsplikt enligt miljöbalken. Därför krävs samråd även om åtgärden till exempel har fått bygglov eller tillstånd enligt KML. Se vidare avsnitt 8.3.5.

Särskilt skyddsvärda träd

De träd som bedöms vara särskilt skyddsvärda har stor betydelse för bevarandet av biologisk mångfald. Om en åtgärd på ett särskilt skyddsvärt träd kan komma att väsentligt ändra naturmiljön ska den som planerar att vidta åtgärden lämna in en anmälan för samråd. Med särskilt skyddsvärda träd avses jätteträd, mycket gamla träd och grova hålträd av naturligt förekommande trädslag⁴⁵. I åtgärdsprogrammet beskrivs särskilt skyddsvärda träd enligt nedan.

- **Jätteträd:** Levande eller döda träd som är grövre än en meter i diameter på det smalaste stället under brösthöjd.
- **Mycket gamla träd:** Levande eller död gran, tall, ek och bok som är äldre än 200 år. Övriga trädslag som är äldre än 140 år.
- **Grova hålträd:** Levande eller döda träd som är grövre än 40 cm i diameter i brösthöjd med utvecklad hållighet i huvudstammen.

4.2.11 Landskapsbildsskydd

Före 1975 fanns det enligt naturvårdslagen möjlighet för länsstyrelser att förordna om skydd för landskapsbilden.⁴⁶ Ett sådant beslut innebär att man inom ett visst område inte utan länsstyrelsens tillstånd får utföra vissa åtgärder (det kan t.ex. vara nybyggnation, schaktning eller trädfällning). Beslut om landskapsbildsskydd gäller fortfarande.⁴⁷ Beroende på vad ett enskilt förordnande omfattar kan det krävas länsstyrelsens tillstånd för att fälla träd inom områden som omfattas av landskapsbildsskydd.

4.3 Kulturmiljölagen

4.3.1 Byggnadsminnen

Kulturmiljölagens 3 kap omfattar byggnadsminnen. Trots namnet kan även andra objekt än byggnader byggnadsminnesförklaras, exempelvis parker, trädgårdar och alléer av kulturhistoriskt värde. Byggnadsminnesförklaring förutsätter att det kulturhistoriska värdet är synnerligen högt eller att objektet ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. Det finns olika regelverk för statliga byggnadsminnen och de som ägs av någon annan, men i detta sammanhang har det inte avgörande betydelse.⁴⁸ Beslut fattas av regeringen för statliga byggnadsminnen och i övrigt av länsstyrelsen.

Till beslutet om byggnadsminne hör bestämmelser som preciserar skyddet.⁴⁷ Bestämmelserna ska visa hur objektet – till exempel en park – ska vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras. I ett fåtal fall som berör bland annat parker preciserar skyddsbestämmelserna att vård och underhåll ska utföras enligt ett särskilt vårdprogram.

⁴³ 12 kap 6 § MB, 2 kap 8 § 9 p. och 10 § miljötillsynsförordningen (2011:13). För skogsbruksåtgärder görs anmälan istället till Skogsstyrelsen.

⁴⁴ Prop. 1997/98:45, del 1 s. 379 f.

⁴⁵ Enligt Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd - Mål och åtgärder 2012-2016 (Rapport 6946, Naturvårdsverket 2012)

⁴⁶ 19 § naturvårdslagen (1964:822) i dess lydelse före 1 januari 1975

⁴⁷ 9 § första stycket lagen (1998:811) om införande av miljöbalken

⁴⁸ 3 kap KML och förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen mm. 47. 3 kap 2 § första stycket KML.

Redan innan det finns en byggnadsminnesförklaring kan länsstyrelsen besluta att åtgärder som väsentligt minskar de kulturhistoriska värdena i exempelvis en park ska anmälas.⁴⁹ Länsstyrelsen har möjlighet att tillfälligt förbjuda åtgärder som kan minska eller förstöra sådana kulturhistoriska värden.⁵⁰ Det är också möjligt att ha bestämmelser om ett omgivande område, så att det hålls i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.⁵¹ Se vidare avsnitt 8.3.8.

4.3.2 Kyrkliga kulturminnen

Enligt det fjärde kapitlet i kulturmiljölagen (1988:950) skyddas de kulturhistoriska värdena hos de kyrkliga kulturminnena. Det som enligt lagens definition kan omfatta trädmiljöer är kyrkotomter och begravningsplatser.⁵² Länsstyrelsen är tillstånds- och tillsynsmyndighet för dessa miljöer och har inom ramarna för dessa uppdrag ett ansvar att föra förteckning över de kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som omfattas av tillståndsplikt inom respektive län.⁵³

Kyrkotomter och begravningsplatser tillkomna före utgången av år 1939, samt ett urval yngre objekt, får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen.⁵⁴ Det är de kulturhistoriska värdena hos de kyrkliga kulturminnena som skyddas enligt kulturmiljölagen. Objekten ska vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas.⁵⁵ Även medveten gestaltning av vegetationen är skyddad vilket gör att man kan behöva söka tillstånd för att åtgärda bland annat trädtrader och alléer⁵⁶.

Ägare till kyrkotomter och begravningsplatser ansvarar för att det finns en vård- och underhållsplan för objekten. Planen ska redovisa hur objekten skavårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Såväl sedvanligt underhåll som tillståndspliktiga åtgärder enligt fjärde kapitlet i kulturmiljölagen ska framgå av planen.⁵⁷ Se vidare kapitel 8.3.7.

4.4 Regler kring invasiva främmande arter

Invasiva främmande arter regleras både genom en EU-förordning^[58], miljöbalken och den svenska förordningen (2018:1939) om invasiva främmande arter. EU-förordningen⁵⁹ kompletteras av en förteckning över arter som omfattas av ett antal förbud; arterna får bl.a. inte importeras, transporteras, släppas ut på marknaden, användas eller utbytas, de får inte tillåtas växa eller odlas och de får inte släppas ut i miljön. Detta innebär att de växter som finns på förteckningen inte får lov att planteras, varken i trädgårdar, parker eller någon annan miljö. Den som äger eller på annat sätt förvaltar en fastighet har en skyldighet att försöka

⁴⁹ . 3kap 6 § KML.

⁵⁰ .3kap 5 § KML.

⁵¹ . 3 kap 2 § andra stycket KML.

⁵² . 4 kap 3 och 13 §§ KML.

⁵³ . 12 § Statens Kulturråds författningssamling 2012:2, KRFS.

⁵⁴ .4kap 3 och 13 §§ KML.

⁵⁵ . 4 kap 1, 2 och 11 §§ KML.

⁵⁶ 4 kap 13 § KML.

⁵⁷ . 11 § KRFS 2012:2.

⁵⁸ svenska förordningen (2018:1939)

⁵⁹ Förordning (EU) nr 1143/2014 av den 22 oktober 2014 om förebyggande och hantering av introduktion och spridning av invasiva främmande arter.

ta bort de växter som finns på förteckningen som man känner till finns på fastigheten. Förteckningen uppdateras löpande med nya arter.

Se mer under 3.3 och 9.2.

Knuthamlade lindar vid Paul jönska Gården i Viken, Skåne län. Gården med den tillhörande restaurerade allmogeträdgården blev byggnadsminne 1987. Foto: Fabian Mebus.

4.5. Övriga lagar

4.5.1. Begravningslagen

En begravningsplats består av gravplatser och allmänna ytor. Gravplatser upplåts med gravrätt, huvudsakligen till enskilda.⁶⁰ Allmänna ytor är dels områden för kommunikation, planteringar, utsmyckning och ekonomiutrymmen, dels kollektiva gravplatser som minneslundar. I de allmänna ytorna kan det även ingå enskilda gravplatser av kulturhistoriskt värde.⁶¹

En begravningsplats ska hållas i ordnat och värdigt skick av huvudmannen (församlingen eller kommunen).⁶² Skötselplikt gäller även för gravplatserna, i detta fall är det i allmänhet gravrättsinnehavarna som har ansvaret.⁶⁴

Träd på begravningsplatser finns i huvudsak på allmänna ytor, som alléer eller solitärträd. Även på äldre gravplatser kan det stå större träd av solitär karaktär. Träd på rot är tillbehör till fast egendom, det vill säga de ingår i den fastighet som utgör begravningsplats.⁶⁵

4.5.2. Väglagen

Det statliga vägnätets planering och skötsel regleras i väglagen.⁶⁶ Statligt ägande och ansvar för marken gäller ett definierat vägområde, det vill säga det utrymme som har tagits i anspråk för väganordningen.⁶⁷ En allé i ett vägområde räknas normalt sett som en väganordning och utgör därmed en del av vägen och är statens egendom och ansvar.⁶⁸ Vid väghållning ska hänsyn tas till allmänna intressen som trafiksäkerhet, miljöskydd, naturvård och kulturmiljö.⁶⁹ (Som väghållning räknas både byggande och drift av väg.⁷⁰) Gällande skydd ska beaktas – exempelvis enligt detaljplan, naturvårdsföreskrifter eller annan reglering om skydd.⁷¹ Vid prövning av ärenden ska inte bara väglagens hänsynskrav tillämpas utan även miljöbalkens allmänna hänsynsregler och (vid ändrad markanvändning) hushållningsbestämmelserna.⁷²

⁶⁰ . 7 kap 4 § begravningslagen (1990:1144).

⁶¹ . 7 kap 37 § begravningslagen.

⁶² . 1 kap 1 § begravningslagen.

⁶³ . 2 kap 12 § begravningslagen.

⁶⁴ . 7 kap 3 § begravningslagen.

⁶⁵ . 1 kap 1 § och 2 kap 1 § jordabalken (1970:994).

⁶⁶ . Väglagen (1971:948).

⁶⁷ . 3 § väglagen.

⁶⁸ . 2 § väglagen.

⁶⁹ . 4, 13 §§ väglagen.

⁷⁰ . 4 § väglagen.

⁷¹ . 14 § väglagen.

⁷² . 3a § väglagen.

Lindallé vid Lomma, Skåne län. Samtliga träd blev flyttade i samband med en breddning av vägen. Foto: Hans Åström.

4.5.3. Säkerhet för kraftledningar

Drift och underhåll av kraftledningar regleras för att tillgodose säkerhet för allmänheten och för dem som arbetar vid ledningen. Det ställs stora krav på kraftledningars innehavare och på ledningars utformning.⁷³ Innehavaren har så kallat strikt skadeståndsansvar, det vill säga ska ta ansvar för en skada även om den inte orsakats genom oaktsamhet. Innehavaren av en starkströmsanläggning ska fortlöpande kontrollera att anläggningen uppfyller kraven på betryggande säkerhet.⁷⁴

Träd vid ledningsgator kan vara en säkerhetsrisk om de är för höga eller i för dåligt skick. För att uppfylla säkerhetsansvaret kan innehavaren kräva att fastighetsägare längs ledningen begränsar växtligheten. En ledning är trädsäker när fallande träd inte kan orsaka elavbrott.⁷⁵ Det kan exempelvis uppnås genom breddning av ledningsgator eller nedgrävning av ledningar.

Ledningsrätt kan ge befogenhet att vidta åtgärder som behövs för att använda en ledning eller annan anordning.⁷⁶ Av förarbetena till ledningsrättslagen framgår att ledningsrättshavaren bör ges rätt att ta bort träd och buskar som hindrar ledningens begagnande.⁷⁷

4.5.4. Arbetsmiljö

I arbetet för en god arbetsmiljö kan inte miljöbalkens allmänna hänsynsregler tillämpas utan specialregler gäller.⁷⁸ Arbetsgivaren har huvudansvaret för arbetsmiljöarbetet på arbetsplatsen. Riskbedömning är en del av det systematiska arbetsmiljöarbetet. Arbetsmoment som kan innebära risk för skada eller ohälsa ska identifieras och åtgärdas.

⁷³ . 3 kap 9 § ellagen (1997:857).

⁷⁴ . Starkströmsförordningen (2009:22).

⁷⁵ . Energimarknadsinspektionens föreskrifter och allmänna råd, EIFS 2011:2.

⁷⁶ . 1 § ledningsrättslagen (1973:1144).

⁷⁷ . Prop. 1973: 157, s. 87–88.

⁷⁸ . Arbetsmiljölagen (1977:1160) och avtal mellan parter. Jämför 1 kap 3 § MB.

4.5.5. Skadeståndsansvar

Skadeståndslagen⁷⁹ handlar om personskada, sakskada och förmögenhetsskada. En förutsättning för skadestånd är att skadan orsakats genom fel eller försummelse från den ansvarige fastighetsägaren eller verksamhetsutövaren. Skadan måste också ha en tydlig koppling (kausalitet) till felet eller försummelsen och händelseförloppet måste ha varit någorlunda normalt och förväntat. Om det ovanliga inträffar att ett fullt friskt träd faller på exempelvis en begravningsplats eller i en allé till följd av en kraftig vindby är det inte troligt att det leder till skadestånd.

I ansvaret för försummelse ingår att förebygga skada, exempelvis genom praktiska åtgärder eller genom varningar. Ju större sannolikheten för skadan är, och ju större skador som kan uppkomma, desto högre krav ställs på åtgärder. Om det uppstår en skada trots att den ansvarige har vidtagit rimliga åtgärder bedöms det normalt inte som oaktsamt. Se vidare avsnitt 8.4.

4.5.6. Grannhänsyn

Alla ska nyttja sin fasta egendom med skälig hänsyn till omgivningen.⁸⁰ När det gäller träd kan det hända att rötter och grenar tränger in på en grannfastighet så att det medför olägenhet för fastighetens ägare. Som olägenhet räknas till exempel skada på fastigheten eller begränsningar i tillgängligheten, men inte att trädet enbart skymmer eller skuggar (skugga kan dock vara olägenhet enligt miljöbalken). Ägaren till trädet ska först ges möjlighet att åtgärda problemet. Vill ägaren inte göra detta har grannen rätt att ta bort grenar eller rötter på sin egen tomt på egen bekostnad, men inte fälla själva trädet.

⁷⁹ . SFS 1972:207.

⁸⁰ . 3 kap jordabalken.

Lindallé vid Öveds kloster, Skåne län. Grenarna mot körbanan har tagits bort för att skapa fri bredd och fri höjd. Foto: Hans Åström.

Säkra trädmiljöer - faktaruta

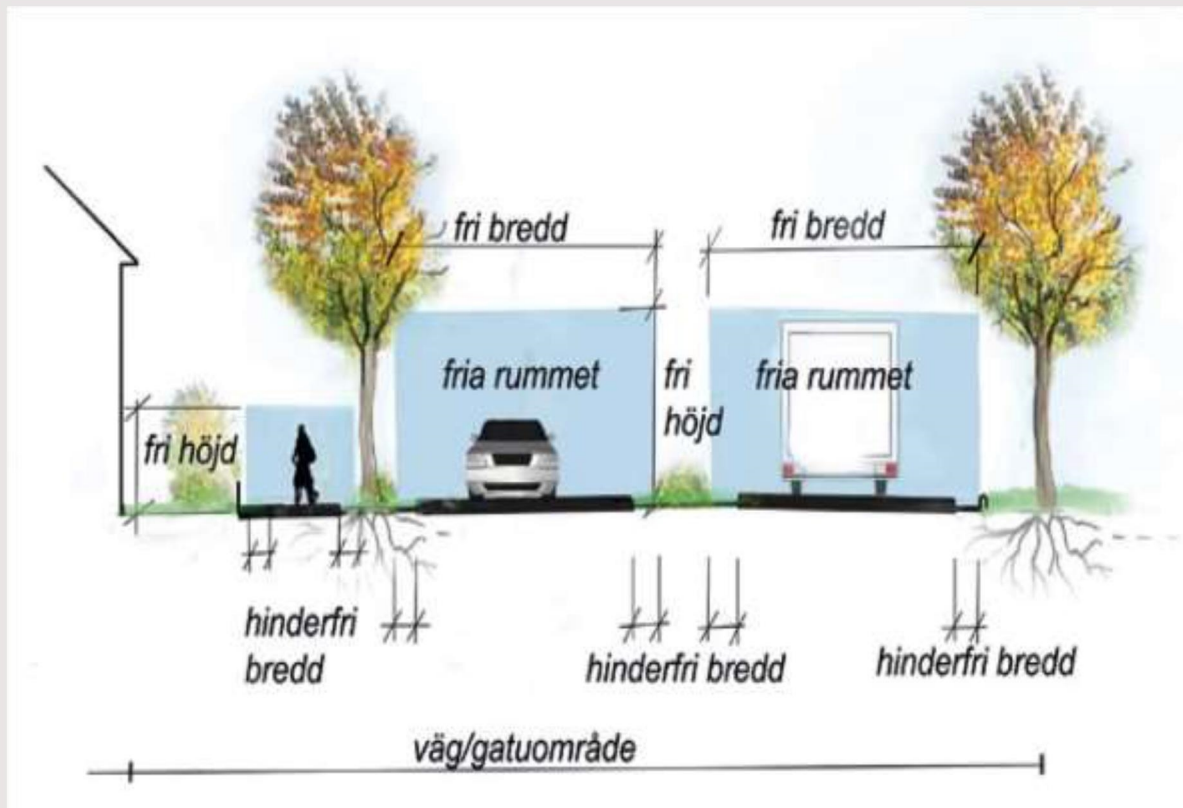
Vid hantering av träd i offentliga miljöer bör säkerheten för personer som passerar eller uppehåller sig i området eller har det som arbetsmiljö alltid sättas i första rummet. Fastighetsägaren, förvaltaren eller verksamhetsutövaren svarar för säkerheten på platsen. Den som anlitar arbetskraft måste dessutom ha kunskap om arbetsmiljöregler och skapa förutsättningar för en god arbetsmiljö för sina anställda eller entreprenörer. Om träden står nära vägar finns det trafiksäkerhetsaspekter som måste beaktas. Mer om riskträd finns att läsa i avsnitt 3.1. **Att förebygga person- och sakskada** Fastighetsägaren och förvaltaren eller verksamhetsutövaren har ett ansvar att förebygga person- och sakskada i offentliga miljöer. Ett tecken på säkerhetsaspekternas tyngd är att brådskannde åtgärder, som är tillstånd- eller dispenspliktiga men som krävs för att garantera säkerheten, i vissa fall får utföras utan att myndigheten först har prövat dem (se avsnitt 8.3.4 och 8.3.7). För mer information om risk för skada och ansvar se avsnitt 4.3.5 och 8.4. Särskilda regler för säkerhet gäller vid kraftledning (se avsnitt 4.3.3).

Att skapa en god arbetsmiljö

Begravningsplatser, alléer, parker och offentliga trädgårdar fungerar inte bara som besöksplatser. De utgör i varierande grad också arbetsmiljöer. Vissa miljöer är dagliga arbetsplatser medan andra är det endast vid några få tillfällen per år. I avvägningssituationer måste stor hänsyn tas till arbetsmiljöaspekter.

Det ställs särskilda krav på arbetsmiljön längs vägar. Att arbeta i trafik är mycket farligt och trafiken måste därför ofta stängas av när man ska arbeta med träd. Vid högre hastigheter krävs påkörningsskydd. Arbetsmiljöaspekter är i många städer en anledning till att träd hellre planteras i grupper med sammanhängande växtbädd eller i befintliga grönytor snarare än längs vägar och i gaturummet.

Arbetsgivaren har huvudansvaret för arbetsmiljöarbetet på arbetsplatsen (se avsnitt 4.3.4). Riskbedömning är en del av det systematiska arbetsmiljöarbetet. Vid arbeten inom ett trädets fallradie, beskärningsarbete och trädfällning finns många riskfyllda arbetsmoment. Det kan bland annat röra sig om arbete från skylift, klättring, arbete från stege och användning av motorsåg, elsekatör eller andra verktyg såväl som riskfaktorer som fallande träd eller grenar (gäller även för allmänheten). För att skapa en god arbetsmiljö kan en rad förebyggande åtgärder vidtas, till exempel ska relevant skyddsutrustning användas och arbetsområdet vid behov spärras av och skyltas. Endast behörig personal med relevant utbildning ska tillåtas arbeta från skylift, klättra eller använda motorsåg.

Trafiksäkerhet

Olika aspekter av trafiksäkerhet kopplade till träd beskrivs i *Vägars och gators utformning* (VGU), en regelsamling som tagits fram av Trafikverket och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Reglerna är obligatoriska inom Trafikverket medan de endast är rådgivande för kommuner och andra väghållare.

Det finns åtminstone tre kopplingar mellan träd och trafiksäkerhet. Det handlar om den fria höjden för fordon och oskyddade trafikanter, om säkerhetszonen i sidled mellan vägen och trädet samt trädets status (bland annat dess vitalitet samt förekomst av strukturella svagheter och skador).

Ovanför och vid sidan av varje bilväg eller gång- och cykelväg ska det finnas ett fritt rum där trafikanter kan färdas säkert. Det ställs därför krav på ett minsta avstånd – fri höjd – vinkelrätt från vägbanan upp till eventuella föremål som begränsar höjden. Om den fria höjden är för liten kan vissa trafikanter skadas eller utestängas. I VGU slås den fria höjden fast till 4,7 meter för vägar med biltrafik och 2,5 meter för gång- och cykelvägar. Till detta tillkommer en ytterligare säkerhetsmarginal för snö, ny beläggning med mera.

Säkerhetszonen är det område vid sidan av vägens stödremsa som ska vara fritt från fysiska hinder i form av fasta oeftergivliga föremål. Oeftergivliga föremål är exempelvis bropelare, jordfasta stenar, hus och murar samt träd med en diameter större än 10 cm i brösthöjd.

Säkerhetszonens bredd utgår från tre olika standardnivåer; god, mindre god och låg standard. Zonens bredd är beroende av hur fort det är tänkt att fordonen ska färdas. Som exempel räknas nio meter som god standard vid 90 km/h medan 110 km/h kräver elva meters säkerhetszon. Mindre god och låg standard kan användas för att undvika stora intrång, till exempel på värdefulla alléer och vägträd. I VGU står särskilt angivet att det i landsbygdsmiljö måste göras avvägningar mellan säkerhetsintressen och natur- och kulturhistoriska värden som till exempel alléer, vägträd och milstenar.

Träd med dålig status i anslutning till vägområdet kan utgöra en säkerhetsrisk. Kontinuerliga besiktningar utförs därför av Trafikverkets entreprenörer som i första hand noterar döda träd eller grenar. Vid behov anlitas specialister.

Litteratur

Användning av arbetsutrustning. 2006.

Arbetsmiljöverkets författningssamling, AFS 2006:04. http://www.av.se/lagochratt/afs/afs2006_04.aspx

Användning av motorkedjesågar och röjsågar. 2012. Arbetsmiljöverkets författningssamling, AFS 2012:01.

http://www.av.se/lagochratt/afs/afs2012_01.aspx

Lerman, P. 2014. *Regler om träd i offentliga miljöer*. Underlag till "Fria eller Fälla". [http://www.raa.se/app/uploads/2014/10/Regler-om-träd-i-offentliga-miljöer-Underlag-till-Fria-eller-fälla.pdf](http://www.raa.se/app/uploads/2014/10/Regler-om-trad-i-offentliga-miljor-Underlag-till-Fria-eller-falla.pdf)

Råd för vägars och gators utformning. 2012.

Trafikverkets publikation 2012:180.

Trafikverket, Borlänge. http://publikationswebbutik.vv.se/upload/6893/2012_180_rad_for_vagars_och_gators_utformning.pdf

5. Styrmedel och kunskapsunderlag

Alnarpsparken vid
SLU utanför Malmö. Foto:
Johan Östberg.

Utöver olika lagar som kan reglera arbetet med träd i offentliga miljöer (se kapitel 4) finns det ett antal olika styrmedel och kunskapsunderlag som används för att planera respektive påverka hanteringen av träd. Flera av dem kan användas på samma plats, vilket gör det viktigt att ha god kännedom om deras innehåll och inbördes förhållande så att eventuella motstridiga mål kan uppmärksammas. I detta kapitel beskrivs ett antal verktyg som är vanligt förekommande i offentliga miljöer med träd. Andra planeringsunderlag kan förekomma. Till exempel har vissa städer tagit fram dokument som beskriver grönområdenas sociala värden och naturvärden med mera samt ger förslag på underhållsåtgärder.

5.1. Vårdprogram

Ett vårdprogram är ett övergripande dokument som berör både en anläggnings helhet (inklusive sammanhang och gestaltning) och alla beståndsdelar i anläggningen, till exempel träd, blomsterplanteringar, murar och dammar. Ett vårdprogram innefattar i vanliga fall en historisk beskrivning, en nulägesdokumentation och en kulturhistorisk värdeanalys samt beskrivningar av särskilda vårdkrav. I programmet lägger man också upp rekommendationer och riktlinjer för anläggningens långsiktiga vård och underhåll och den framtida förvaltningen.

I ett fåtal skyddsbestämmelser för byggnadsminnen, särskilt sådana som berör parker och trädgårdar, anges att vård och underhåll ska utföras enligt ett godkänt vårdprogram. Genom en sådan skyddsbestämmelse blir programmets skötsel ett bindande krav. De allra flesta vårdprogram och vård- och underhållsplaner är dock inte juridiskt bindande utan är rekommendationer om lämpliga åtgärder. I vardagen kan vårdprogrammet fungera som ett praktiskt styrdokument för förvaltare, myndigheter, entreprenörer, konsulter och hyresgäster och kan tjäna som underlag för prioritering och planering av underhållsåtgärder. Underlaget kan vid

myndighetsprövningar och tvister om skada ge stöd för att bedöma vad som är rimliga krav på hänsyn och förebyggande åtgärder.

Vårdprogram används som planeringsunderlag i många kulturhistoriskt värdefulla miljöer. De flesta statliga byggnadsminnen har vårdprogram. Däremot har bara en liten andel av alla enskilda byggnadsminnen i landets vårdprogram.

5.2. Trädvårdsplaner

En trädvårdsplan fokuserar specifikt på anläggningens trädbestånd och de enskilda trädindividerna. En trädvårdsplan är ett utmärkt verktyg för förvaltaren av en anläggning att få kunskap om trädbeståndet och att planera och prioritera åtgärder. Planen kan också ligga till grund för eventuella tillstånds- eller dispensansökningar, både för enskilda åtgärder men även för åtgärder som sträcker sig över flera år. Genom villkor i myndigheters beslut kan de åtgärder som föreslås i planen bli krav, men planen i sig är inte bindande utan ett informellt kunskapsunderlag.

Innehållet i trädvårdsplaner varierar mycket men ofta ingår en historisk beskrivning och en nulägesbeskrivning, en värdeanalys och en beskrivning av målsättningar och behov av långsiktig trädvård. Planen innehåller normalt en detaljerad trädinventering med kartor inklusive beskrivning av eventuella skador och bedömningar av risker. Planerade och prioriterade trädvårdsåtgärder beskrivs för varje träd, bland annat föryngringsmetoder och val av trädslag, utformning av växtbäddar och beskärning. Oftast ingår också en tidplan och ibland även kostnadsberäkningar.

Trädvårdsplaner kan ingå som detaljfördjupningar eller bilagor i vårdprogram, vård- och underhållsplaner, driftplaner, skötselplaner och bevarandeplaner. Alternativa benämningar till trädvårdsplan kan vara handlingsprogram (till exempel för en viss allé eller park) eller trädplan, även om den senare ibland utgör ett mer övergripande dokument som behandlar träd utan att gå in på olika individer. Vissa städer har också tagit fram en trädpolicy som är ett övergripande dokument som inte går ner på individnivå eller specifika geografiska områden utan beskriver den principiella inriktningen för stadens arbete med träd. En checklista för upprättande av en trädvårdsplan finns i bilaga 2.

Hängbjörk på Sankt Pauli kyrkogård i Malmö.
Foto: Johan Östberg.

5.3. Vård- och underhållsplaner för begravningsplatser och kyrkotomter

För begravningsplatser och kyrkotomter från tiden före 1940 och för yngre sådana som har pekats ut av Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen ska det finnas en vård- och underhållsplan, som länsstyrelsen ska ges tillfälle att yttra sig över. Möjligheten till yttrande betyder inte att myndigheten måste yttra sig utan kan ses som ett krav att informera myndigheten. Planen ska redovisa hur objekten ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas och deras utseende och karaktär inte förvanskas. Av planen ska framgå vad som är sedvanligt underhåll och vad som är tillståndspliktiga åtgärder. Planen är inte bindande utan är ett kunskapsunderlag. Planen innehåller i vanliga fall utöver historiska analyser också mer detaljerade redovisningar av inventeringar och nulägesbeskrivningar. Den ska revideras med intervall om högst tio år. En trädvårdsplan kan ingå och ses som en detaljfördjupning av vård- och underhållsplanen. Se även avsnitt

5.4. Översiktsplaner och detaljplaner

Kommunernas översiktsplaner ska ange inriktningen för den långsiktiga utvecklingen av den fysiska miljön samt ge vägledning inför beslut om hur områden och bebyggda miljöer ska användas. Översiktsplaner har vägledande karaktär och ska användas som stöd för beslut om tillstånd och dispens såväl som skydd. Översiktsplanens skala gör att den sällan kan ge underlag för hantering av enskilda träd, men den kan bland annat hjälpa till att identifiera vilka intressen som finns i omgivningarna samt illustrera det omland som många bedömningar ska göras mot.

Genom kommunernas detaljplaner skapas bindande byggrätter under planens genomförandetid. En annan huvudfunktion är att bindande prioritera viss markanvändning framför andra. Endast mindre avvikelser från denna prioritering kan sedan godtas. I detaljplaner finns möjlighet till bestämmelser om utformning och om skydd. Bestämmelserna får dock inte vara alltför detaljerade. En detaljplans utformningsbestämmelser kan gälla planområdets vegetation, till exempel förbjuda vegetation som är negativ för trafiksäkerheten eller solinstrålningen. Detaljplanerna får också reglera viss lovplikt, exempelvis införa marklov för att ta ner träd.

Detaljplanen anger vilka områden som avsätts för gemensamma behov genom kommunens försorg. Sådana allmänna platser kan vara gator och liknande men också parker. För allmän plats kan detaljplanens egenskapsbestämmelser handla om utformning som till exempel plantering. För allmänna platser, bebyggelseområden och liknande som är särskilt kulturhistoriskt, miljömässigt eller konstnärligt värdefulla får detaljplanen också ha skyddsbestämmelser. Dessa kan preciseras i den utsträckning som behövs, till exempel genom krav på viss skötsel.

5.5. Skötsel- och bevarandeplaner

För naturreservat och kulturresevat ska det finnas skötselplaner som anger hur reservatet ska vårdas.

För Natura 2000-områden ska det finnas en bevarandeplan där målen för bevarandet av naturvärdena fastställs. Bevarandeplanen är ett kunskapsunderlag som ska underlätta prövning av åtgärder som kan påverka värdena.

Skötselplaner får inte innehålla bindande föreskrifter. Skötselplanen behöver revideras om man vill göra förändringar som avser områdets förvaltning och som går emot det som står i den gällande skötselplanen. Åtgärderna som beskrivs i skötselplanen ska vara förenliga med gällande beslut.

5.6. Kulturmiljö- och naturvårdsprogram

Många län och kommuner har tagit fram egna kulturmiljö- och naturvårdsprogram eller motsvarande dokument. Innehållet och detaljeringsgraden i dessa program varierar avsevärt men syftet är oftast att sammanställa kunskapsunderlag för länets eller kommunens kulturhistoriska respektive biologiska värden och att ange inriktningen för det framtida bevarande- och förvaltningsarbetet. Vissa program innehåller objektskataloger som pekar ut de mest värdefulla miljöerna i länet/regionen/kommunen och beskriver hur dessa bör vårdas. Offentliga miljöer med träd kan ingå i dessa program.

Axel Oxenstiernas ek i

Tidö slottspark utanför Västerås är ett typexempel på ett skyddsvärt träd. Det är grovt, gammalt och har håligheter. Trädet hyser den fridlysta arten läderbagge.

Foto: Karin Sandberg.

5.7. Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd

Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet är ett verktyg som Naturvårdsverket och länsstyrelsernas naturvårdsenheter arbetar med för att vårda och skydda biologiskt värdefulla träd. Programmet avser träd och deras biologiska värden i hela kulturlandskapet och har samarbetsformer med ett flertal andra aktörer såsom Trafikverket, kommunerna, Skogsstyrelsen, Svenska kyrkan, Artdatabanken och Jordbruksverket. Inom programmet arbetar man mycket med inventering, information, skötsel och skydd.

Lindallé på Östra kyrkogården i Malmö. Foto: Johan Östberg.

Åtgärdsprogrammet fokuserar framför allt på skyddsvärda lövträd i kulturlandskapet. Det beskriver fem prioriterade trädmiljöer som ofta har höga natur-, kultur- och upplevelsevärden. Dessa är: *grova och gamla ekar*, *gårdsmiljöer*, *parker och kyrkogårdar*, *alléer* samt *hamlade träd*.

Om träden, såväl levande som döda, uppfyller ett eller flera av följande kriterier pekas de ut som särskilt skyddsvärda:

- **Jätteträd**; träd grövre än 1 meter i diameter på det smalaste stället under brösthöjd.
- **Mycket gamla träd**; Gran, tall, ek och bok äldre än 200 år. Övriga trädslag äldre än 140 år.
- **Grova hålträd**; träd grövre än 40 cm i diameter i brösthöjd med utvecklad hålighet i huvudstam.

Åtgärdsprogrammet beslutas av Naturvårdsverket och är ett vägledande dokument som gäller under en avgränsad tidsperiod. Naturvårdsverket avsätter årligen medel för länsstyrelsernas arbete med åtgärdsprogrammet. I offentliga miljöer med biologiskt värdefulla träd kan medlen användas till exempel för att upprätta trädvårdsplaner eller för att genomföra åtgärder som stärker naturvärden.

Litteratur

- Detaljplanering*. PBL Kunskapsbanken. Boverkets vägledning för plan- och bygg- lagen. <http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Detailplanering/>
- Flinck, M. 2013. *Historiska trädgårdar. Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Carlsson, Stockholm.
- Förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer*. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Forordning-20101121-om-bidr_sfs-2010-1121/
- Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning*. u.å. Svenska Kyrkan. www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1025900
- Höjer, O. & Hultengren, S. 2004. *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet*. Rapport 5411. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/5400/91-620-5411-2/>
- Lerman, P. 2014. *Regler om träd i offentliga miljöer*. Underlag till "Fria eller Fälla". <http://www.raa.se/app/uploads/2014/10/Regler-om-trad-i-offentliga-miljor-Underlag-till-Fria-eller-falla.pdf>
- Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd*.
- Mål och åtgärder 2012–2016*. 2012. Rapport 6496. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/6400/978-91-620-6496-9/>
- Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen*. Kulturrådets författningssamling, KRFS 2012:2. http://www.kulturradet.se/Documents/Om%20Kulturr%c3%a5det/F%c3%b6rfattningssamling/KRFS_2_2012.pdf
- Översiktsplanering*. PBL Kunskapsbanken. Boverkets vägledning för plan- och bygglagen. <http://www.boverket.se/Vagledning/PBL-kunskapsbanken/Oversiktsplanering/>

Del 2 Modell, arbetssätt, ärendehandläggning och utformning av åtgärder

6. Utgångspunkter för ett framgångsrikt arbetssätt

Att ett område – exempelvis en park – har både kulturhistoriska värden, naturvärden och sociala värden är oftast enbart positivt. Det bidrar till att fler aktörer är beredda att arbeta för att sköta och bevara det. Mer kontroversiellt kan det bli när trädbeståndet behöver åtgärdas, i synnerhet när någon vill fälla ett eller flera träd. I de allra flesta fall går det dock att tillgodose flera perspektiv i ett och samma område. En förutsättning är att värdena är tydligt beskrivna och att samtliga inblandade är beredda att dela med sig av sin kunskap och att lyssna och lära av andra. I detta kapitel beskrivs ett arbets- och förhållningssätt som bör präglade arbetet med träd i offentliga miljöer.

6.1. Fokusera på gemensamma intressen

Inriktningen för arbetet med vård, underhåll, restaurering och nyetablering av träd i offentliga miljöer bör vara att tillgodose så många värden och intressen som möjligt vid samtliga åtgärder. För att lyckas med detta är det en fördel att fokusera på gemensamma intressen, konstruktiva lösningar och kompromisser utan att negligera de värden man i sin roll som yrkesperson är satt att bevaka och representera.

De flesta värden – både kulturhistoriska, biologiska och sociala sådana – gynnas av att träden mår så bra som möjligt och därmed ges förutsättning att bli gamla. Andra gemensamma nämnare är allas intresse av att komma tillrätta med trädskjukdomar, att upprätthålla kontinuitet av trädmiljöer genom att se till att tillräckligt många nya träd planteras samt att verka för en mångfald i trädbestånden.

6.2. Ta vara på varandras kunskaper

På begravningsplatser, i parker, trädgårdar och alléer möts olika kompetenser och intressenter (landskapsarkitekter, landskapsingenjörer, biologer, antikvarier, kulturvetare, exploatörer, fastighetsägare, parkarbetare, arborister med flera) med olika referensramar, språkbruk och synsätt. Man har inte alltid kunskap om varandras verksamheter och har därför ibland svårt att förstå varandra. När åtgärder på träd diskuteras finns det dessutom en risk att de inblandade i första hand utgår från sina egna erfarenheter och intressen. Det förekommer i många fall skilda uppfattningar om vad som är värdefullt och hur en åtgärd bör utformas för att ta vara på ett visst värde. Ett gammalt ihåligt träd kan till exempel betraktas som skadat och i behov av att ersättas, men det kan också betraktas som en biologiskt värdefull livsmiljö för sällsynta arter som bör stå kvar så länge som möjligt.

Företrädare för olika organisationer och myndigheter diskuterar förnyringen av Trafikverkets allé vid Hallfreda, Gotlands län. De gamla askarna har höga natur- och kulturhistoriska värden men flera träd i allén har dött eller drabbats hårt av askskottsjuka. De utgör nu en risk för trafikanter.

Foto: Fabian Mebus.

Alla inblandade bör därför utöver kunskap inom sina egna sakområden ha åtminstone grundläggande kunskaper även om övriga värden knutna till träden. Detta avser såväl planerare, beslutsfattare och handläggare som markägare, utförare och sakkunniga inom olika ämnen. Konflikter beror i många fall på okunskap snarare än ovilja att samverka. Trädens olika värden måste vara kända, specificerade och beskrivna för att man ska kunna ta hänsyn till dem när beslut fattas och åtgärder genomförs.

I synnerhet handläggare och beslutsfattare bör vara medvetna om fler värden än de som rent formellt ska prövas och beaktas i ett eventuellt beslut. I och utanför Sverige finns det idag gedigen kunskap om biologiska, kulturhistoriska och sociala värden och om skötseltekniska aspekter. Det är avgörande att ta vara på och respektera varandras kunskaper.

6.3. Ett prestigelöst förhållningssätt

Den modell för avvägning mellan olika värden och intressen som beskrivs i kapitel 7 kräver ett prestigelöst förhållningssätt. Alla måste vara beredda att inför beslut och i avvägningssituationer förutsättningslöst analysera trädmiljöns olika värden för att gemensamt kunna avgöra vad som bör prioriteras högst i den aktuella miljön. Det innebär också att alla måste vara beredda att acceptera att de värden man har till uppgift att företräda och försvara i vissa lägen kommer att bli lägre prioriterade än andra. Självklart måste detta alltid ske inom ramarna för vad tillämpliga regelverk tillåter.

6.4. Leta efter konstruktiva lösningar

För tjänstemän och beslutsfattare kan det vara lätt att med hänvisning till lagen besluta om åtgärder som kanske är korrekta men som helt i onödan missgynnar vissa värden. Med god vilja går det oftast att hitta

konstruktiva lösningar som gynnar mer än ett värde samtidigt som man håller sig inom lagens ramar. Vålunderbyggd kunskap och tydliga motiveringar i beslut och åtgärdsförslag är avgörande.

6.5. Ett konstruktivt samarbete kräver tid

Ofta stupar ett konstruktivt samarbete mellan olika sektorer och aktörer – till exempel mellan naturvård och kulturmiljövård eller mellan en myndighet och en kyrkogårdsförvaltning – på tidsbrist. Anledningarna kan vara många, till exempel att en ansökan eller anmälan om en planerad åtgärd lämnas in för sent (”när maskinen redan är på väg”), att ansökningar är ofullständiga, att ansökningar blir liggande och sedan måste hanteras skyndsamt eller att myndigheter har bristande rutiner för interna samråd. För att kunna göra avvägningar mellan olika intressen krävs det att samtliga berörda har god tid på sig att ta reda på fakta, diskutera avvägningar och planera åtgärden. Ofta kan det också krävas besök i fält.

Det tar därför – åtminstone initialt – mer tid att använda den modell som här föreslås (se kapitel 7) än att hantera frågor och handlägga ärenden utifrån ett mer begränsat perspektiv där endast ett eller ett fåtal värden beaktas. Förhoppningsvis leder dock arbetssättet till mer långsiktigt hållbara och välförankrade beslut. Arbete enligt modellen minskar också risken för bristfälliga underlag i ansökningar, vilket kan leda till mer effektiv handläggning av ärenden. Att använda sig av modellen bör därför i ett längre perspektiv vara samhällsekonomiskt fördelaktigt.

6.6. Använd dialog som arbetsredskap

Den modell som presenteras i kapitel 7 bygger på att man vid sidan om kultur- och naturvärden, säkerhetsaspekter och lagstiftning även tar hänsyn till områdets och trädens sociala värden. Det kan vara lätt att inhämta expertkunskap, men svårare att få ta del av allmänhetens synpunkter och intressen. Vilka värden ser exempelvis besökare till en kyrkogård eller allmänheten som dagligen promenerar eller cyklar genom en allé? Inför större åtgärder – men även inför mindre åtgärder som kan påverka allmänheten och olika intressenter – är det viktigt att alla får komma till tals. Det är sällan tillräckligt med enbart information eller så kallade skriftliga samråd. Om man på allvar vill ta reda på hur en trädmiljö används, vad den betyder för besökare och närboende och hur den fungerar som arbetsmiljö för förvaltaren är det ofta nödvändigt att anordna förutsättningslösa dialogmöten. I fall som kan engagera många människor kan det vara lämpligt att anlita en professionell dialog- eller processledare eller motsvarande. Man kan också bjuda in intressegrupper och föreningar till dialog.

Vid stora åtgärder som här i Ängsö slottspark, Västmanlands län, är det viktigt att informera allmänheten. Just denna dag var pressen inbjuden för att kunna sprida information om åtgärderna och varför de är nödvändiga. Foto: Karin Sandberg

Via möten eller internet kan medborgarna ges möjlighet att lämna förslag och påverka utformningen av åtgärder. Det förutsätter dock att beslutsfattaren eller den som planerar åtgärden är tydlig med i vilken omfattning åtgärden kan påverkas. Om man valt att involvera medborgarna ska man också vara beredd att beakta deras åsikter. En ihållig deltagarprocess utan verklig möjlighet att påverka gör att folk snabbt tröttnar. Allmänhetens synpunkter får aldrig ersätta fackkunskap, till exempel om riskbedömning eller lämpliga beskärningstekniker, men kan däremot tas med som ett underlag inför beslutet.

6.7. Kommunikation med allmänheten

Erfarenheten visar att hantering av träd, även enskilda individer, kan väcka starka känslor och reaktioner, även hos dem som inte kan anses vara sakägare. I offentliga miljöer är det därför extra viktigt att informera om de åtgärder man genomför eller planerar att genomföra, även om åtgärderna har föregåtts av dialogmöten eller liknande.

Ofta har allmänheten, det vill säga skattebetalarna, betalat för de åtgärder som genomförs, vilket i sig är ett skäl till att tillhandahålla information. Informationen måste ges både i god tid före och under själva genomförandet av åtgärden. Människors inställning till åtgärder brukar förändras med ökad kunskap. Om man till exempel vet att död ved gör stor nytta för insekter och hackspettar kan acceptansen för högstubbar eller stående döda träd (torrträd) i landskapet öka. På samma sätt kan man acceptera att gamla träd tas bort om man har fått information om att de utgör en säkerhetsrisk. Av denna anledning är det viktigt att förklara de bakomliggande motiven till åtgärden och vad målet med åtgärden är. God information brukar förebygga negativ publicitet som ofta beror på missförstånd eller okunskap.

Det finns många olika sätt att informera allmänheten, till exempel skyltar, foldrar, pressmeddelanden, internet, guidningar och informationsmöten. Det är en fördel att använda sig av flera olika kanaler.

Statens fastighetsverk satte upp denna informationsskylt vid Lundagård i Lund för att informera allmänheten om den etappvisa trädförnyelsen i området. Illustration: Statens fastighetsverk.

6.8. Så här kan du göra inför beslut och i planeringssituationer

- Arbeta med god framförhållning och se till att skapa tillräckligt med tidsutrymme för dialog och diskussion.
- Ta tillvara befintlig kunskap, rådgör med olika sakkunniga och se till att samtliga värden specificeras.
 - Bjud in intressenter till dialogmöten, men bara om du är beredd att beakta deras synpunkter.
 - Gör en värdering enligt den föreslagna modellen.
 - Försök att hitta gemensamma lösningar och kompromisser.
- Gör en prestigelös avvägning mellan olika värden om detta krävs.
 - Följ upp och utvärdera.
 - Var beredd att ompröva dina beslut och ställningstaganden.
- Informera allmänheten både före och under genomförandet om vad som görs och varför det görs.

Litteratur

- Hallgren, L. & Ljung, M. 2005. Miljökommunikation. Aktörssamverkan och processledning. Studentlitteratur, Lund.
- Eksvärd, K., Hallgren, L., Lönngren, G.,
Norrby, T., Tivell, A., Westberg, L. & Byström, L. 2006. Gå en mil i mina skor – på väg mot samförvaltning. Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala. <http://www.slu.se/Global/externwebben/centrumbildningar-projekt/centrum-forbiologisk-mangfald/Dokument/publikationer-cbm/cbm-fristaende-publikationer/ifrapport.pdf>
- Olausson, I. 1996. Dialog – handbok för ökad möteskompetens, effektiv planering och verklig demokrati. Telegram Bokförlag, Stockholm.

7.Fria eller fälla modellen för avvägning mellan olika intressen

Innan man som förvaltare eller verksamhetsutövare planerar hur en åtgärd ska utformas måste platsens värden kartläggas och hur värdena bäst kan bevaras och helst även utvecklas. För att göra en korrekt värdering krävs att:

- Samtliga värden beskrivs.
- Hänsyn tas till platsens och förvaltningens förutsättningar.
- En kontroll gentemot lagstiftningen görs för att se om åtgärden kräver tillstånd eller dispens.

I detta kapitel beskrivs modellen Fria eller fälla, vilken består av två metoder: *Metod A* för enklare fall och *Metod B* för mer komplexa fall. Modellen är skapad så att du som förvaltare eller verksamhetsutövare kan bedöma områdets och trädens värden och hur du kan göra avvägningar mellan dessa värden. Metod A, för enklare fall, kan exempelvis vara för att byta ut några döda träd i en allé, och Metod B, för de mer komplexa fallen, används för de tillfällen då en hela miljön berörs.

Oavsett vilken av de två metoderna du använder har vi valt att dela in värdena i tre olika typer:

- Kulturhistoriska värden.
- Naturvärden .
- Sociala värden.

Vid användande av Metod A, de enklare fallen, är det förvaltaren, verksamhetsutövaren eller den som tänker utföra åtgärden som beskriver vad som ska göras, vilka värden som finns i området och vilken åtgärd som de tycker passar bäst. Här finns enkla checklistor att fylla i för att tydligt se vilka värden som finns i området. Sedan ansöker förvaltare eller verksamhetsutövaren om dispens från den instans som berörs. En komplett ansökan som innehåller alla viktiga beskrivningar och underlag kommer att gå betydligt snabbare att handlägga än en där myndigheten måste begära in kompletteringar.

I de mer komplexa fallen, Metod B, blir det bäst resultat om förvaltare eller verksamhetsutövaren i ett tidigt skede kallar samman en arbetsgrupp med personer som kan representera de olika värdena. Tillsammans tar de, med hjälp av mer avancerade checklistor, reda på vilka värden som finns i området. Efter värderingen utarbetas en åtgärd som bäst tar tillvara så många värden som möjligt samtidigt som den fungerar inom ramen för de lagstiftningar som finns. Hela denna process bygger på ett tvärvetenskapligt arbetssätt som beskrivs i kapitel 6.

Kunskapsbehov

Oavsett om den enklare eller den mer komplexa metoden används behöver samtliga deltagare/deltagande aktörer ha en tydlig uppfattning om platsens förutsättningar. Frågor som måste kunna besvaras är bland annat hur driften och skötseln fungerar, vilka arbetsmiljö- och säkerhetsaspekter som behöver beaktas och vilka ekonomiska ramar det finns. Det är förvaltaren eller verksamhetsutövaren uppgift att ta fram detta underlag och förse den prövande myndigheten med uppgifterna.

För att kunna använda modellen måste förvaltare eller verksamhetsutövare dessutom i förväg ha skaffat sig god kunskap om sådant som inte kan ses och bedömas på plats, det vill säga områdets historia och den historiska kontexten, den närmaste omgivningen, relation till liknande miljöer, förekomst av fridlysta,

rödlistade eller sällsynta arter, hur området används av besökare med mera. Saknas ett sådant kunskapsunderlag kan kompletterande inventeringar eller utredningar krävas. Ju mer komplicerat fallet är och ju fler och större värden det finns i området desto mer detaljerad kunskap behövs.

Ibland är ärendets karaktär och de tillgängliga resurserna sådana att det är svårt att ta fram ett detaljerat kunskapsunderlag. Den prövande myndigheten blir då tvungen att nöja sig med kvalificerade uppskattningar och generaliseringar. I dessa fall måste samtliga parter vara medvetna och överens om risken att vissa värden förbises.

Vilken kunskap myndigheter behöver ha för att kunna pröva ärenden beskrivs i kapitel 8.

Medverkan av sakkunniga

Fria eller fälla modellen förutsätter ett tvärvetenskapligt angreppssätt. Med lite efterforskningar är det möjligt för en person att ta fram alla de data som behövs i den enklare metoden (Metod A), men för den mer komplexa varianten (Metod B) är det inte möjligt för en och samma person att beskriva områdets samtliga värden och bedöma de parametrar som ingår i modellen. Här kan flera olika sakkunniga behöva bidra med kunskaper och formell kunskap krävs till exempel vid antikvarisk medverkan enligt 3 och 4 kapitlet i KML.

För många områden finns det sedan tidigare olika typer av inventeringar och bedömningar som direkt kan appliceras i den föreslagna modellen. Det kan exempelvis röra sig om naturvärdesinventeringar, inventeringar av särskilda arter, riksintressebeskrivningar, länsvisa eller kommunala kulturmiljövårdsprogram. Det kan dock vara vanskligt att använda kunskapsunderlag utan sakkunskap och i många fall krävs det att olika sakkunniga bidrar i uttolkningen.

Skilj mellan miljö, träd och trädvård.

I den föreslagna modellen är det viktigt att skilja mellan träden och miljön i sin helhet. Med miljön menas det större sammanhanget som anläggningen befinner sig i. Det kan till exempel röra sig om en enskild allé, en gods- och herrgårdsmiljö, en kyrkogård eller en park i ett bostadsområde. Träden kan antingen betraktas som enskilda individer eller som en trädanläggning. Med det sistnämnda menas en sammanhållen och avgränsad formation till exempel en allé, en trädkrans på en kyrkogård eller ett trädbestånd i en park.

Först efter att miljön och träden har värderats är det dags att diskutera konkreta åtgärder. Det är sällan möjligt att uttala sig om en åtgärds lämplighet utan att ha satt åtgärden i relation till den omgivande miljön. En åtgärd som bedöms som felaktig i en viss miljö kan vara den mest lämpliga i en annan miljö. Det kan till exempel vara motiverat att lämna högstubbar eller döende träd i en miljö som bedöms ha extra höga naturvärden medan det kan vara olämpligt att lämna sådana träd i en miljö som bedöms ha extra höga kulturhistoriska värden. På samma sätt kan olika typer av beskärningar vara lämpliga i vissa miljöer men inte i andra. Vilka åtgärder som lämpar sig i olika miljöer beskrivs i kapitel 9.

7.1 Metod A - enkla fall

Denna lite enklare metod används i de fall när några få träd i en avgränsad miljö berörs, exempelvis om ett eller ett par träd dött i en trädkrans på en kyrkogård eller om några träd bedöms vara en säkerhetsrisk i en vägallé.

Fördelen med att använda denna metod är att ansökan från början blir komplett och då behöver inte myndigheten begära kompletteringar. Handläggningen kommer därför att gå snabbare och förvaltaren eller verksamhetsutövaren kan snabbare börja med åtgärden.

7.1.1. Steg 1 – Beskrivning av problem- och målbild

Förvaltaren eller verksamhetsutövaren beskriver problembilden och de bakomliggande motiven för att vilja genomföra en åtgärd samt målbilden för området. Denna beskrivning bör på ett konkret sätt ge svar på frågan *varför* förvaltaren eller verksamhetsutövaren vill göra någonting och vilket önskat tillstånd det ska leda till. I många fall finns målbeskrivningar i befintliga trädvårdsplaner, detaljplaner eller motsvarande planeringsunderlag som förvaltaren eller verksamhetsutövaren här kan hänvisa till. Om målbeskrivningar i befintliga dokument är bristfälliga eller om syftet med vården av trädanläggningen inte framgår på ett tydligt sätt behöver förvaltaren eller verksamhetsutövaren formulera eller förtydliga dessa. För en del lagstiftning är det särskilt viktigt att konkretisera motiven för en planerad åtgärd. Ett exempel är att bara vissa motiv, så kallade särskilda skäl, är giltiga för att dispens ska ges enligt miljöbalkens biotopskydd.

7.1.2. Steg 2 – Beskrivning av platsens egenskaper och förutsättningar för förvaltning

Förvaltaren eller verksamhetsutövaren beskriver platsens och trädens fysiska egenskaper (till exempel närhet till bebyggelse eller antal träd i en allé) samt förutsättningar för förvaltning på platsen. Förutsättningarna behöver endast beskrivas i den utsträckning de har betydelse för utformningen av själva åtgärden. Dessa förutsättningar har ofta också en tydlig koppling till syftet med själva ansökan eller önskan att genomföra en viss åtgärd. Det kan också finnas en koppling till lagstiftning, till exempel skadeståndslagen, arbetsmiljölagen eller väglagen som bakomliggande motiv för att vilja utföra en åtgärd, se kapitel 4.

De viktigaste förutsättningarna framgår av Checklista steg 2, se även kapitel 3.

Checklista steg 2: Platsens egenskaper och förutsättningar

Observera att detta är en ”bruttolista”. Ta endast upp de punkter som är relevanta i det enskilda fallet, antingen som anledningar för att träden ska åtgärdas eller som anledning för att en specifik metod eller åtgärd har föreslagits.

Trädanläggningens egenskaper. Beskriv trädslag och hur träden är placerade (till exempel i en allé, trädkrans eller som solitärer), trädens ungefärliga ålder, storlek och grovlek och andra uppgifter som kan ha betydelse.

Drift och skötsel. Beskriv praktiska skötselaserpekter som framkomlighet med maskiner, förutsättningar för beskärning och annan trädvård, klippning, omhändertagande av löv och så vidare.

Ekonomi. Beskriv förvaltaren eller verksamhetsutövaren ekonomiska förutsättningar och kostnader för att ha kvar och vårda träden eller för nyplantering. Här kan man också ta upp kostnader för säkerhetsåtgärder som kan krävas vid arbete i vägmiljöer och liknande.

Infrastruktur över och under mark. Beskriv vatten-, avlopps- och elledningar samt andra dragnings under mark samt närliggande vägar, gångtor, byggnader och andra anläggningar.

Markförhållanden och annat som har betydelse för träden. Beskriv tillgång till vatten och dränering, tillgänglig växtbädd, förekomst av trädskjukdomar, kompaktering och effekt av tidigare skötsel eller utebliven skötsel.

Arbetsmiljö och säkerhet. Beskriv trädens betydelse för arbetsmiljön och för säkerheten på platsen, se ruta *Säkra trädmiljöer* i kapitel 4 och avsnitt 3.1.

7.1.3. Steg 3 – Kartläggning av vilka värden som finns på platsen

Området, inklusive trädanläggningen, beskrivs och värderas översiktligt genom att fylla i checklistorna steg 3. För att fylla i checklistorna kan man som förvaltare eller verksamhetsutövare i första hand utifrån redan befintlig kunskap om kulturhistoriska, biologiska och sociala värden. Sådan kunskap kan finnas i vård- och underhållsplaner, vårdprogram, riksintressebeskrivningar eller olika typer av inventeringar och kartor från olika tider. Vid behov görs enklare kompletterande inventeringar eller utredningar. Det är den som ansöker om dispens/tillstånd som ansvarar för att ta fram tillräckligt underlag.

7.1.3.1. Naturvärden

Parametrarna för naturvärden har till stor del utgått från Åtgärdsprogrammet för särskilt skyddsvärda träd, Svensk standard SS 199000:2014, Naturvärdesinventering avseende biologisk mångfald (NVI)-Genomförande, naturvärdesbedömning och redovisning samt AHA – en enkel metod för prioritering av vedentomologiska naturvärden hos träd i sydsvenska park- och kulturmiljöer.

Checklista naturvärden	Ja	Nej	Noteringar
Området			
1. Området har stor förekomst av särskilt skyddsvärda träd			
2. Området ligger i en värdetrakt enligt Grön Infrastruktur			
3. Området har förekomst av rödlistade arter			
4. Området har element som gynnar rödlistade arter			
Trädet/träden som är aktuella för ansökan			

5. Trädet har stamhåligheter, gärna med mulmhål			
6. Trädet är över 1 meter i diameter i brösthöjd.			
7. Trädet är gammalt (över 140 år eller 200 år för ek, bok, tall eller gran)			
8. Trädet hyser rödlistade arter, indikatorarter eller paraplyarter.			
9. Trädet har grov bark, barklös ved eller omfattande savflöde.			
10. Trädet är en högstubbe med en höjd på minst två meter eller innehåller mycket död ved.			
11. Trädet har tickor eller andra vedsvampar.			
12. Trädet är en rödlistad art			

1. Området har stor förekomst av särskilt skyddsvärda träd:

Särskilt skyddsvärda träd utgör livsmiljö för andra sällsynta arter, till exempel vedlevande insekter eller lavar. Ju fler sådana träd som finns desto större är möjligheten att området hyser rödlistade arter. Definitionen på ett särskilt skyddsvärda träd är:

- **Jätteträd:** Levande eller döda träd som är grövre än en meter i diameter på det smalaste stället under brösthöjd.
- **Mycket gamla träd:** Levande eller död gran, tall, ek och bok som är äldre än 200 år. Övriga trädslag som är äldre än 140 år.
- **Grova hålträd:** Levande eller döda träd som är grövre än 40 cm i diameter i brösthöjd med utvecklad hålighet i huvudstammen.

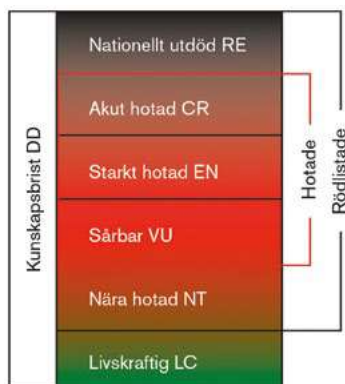
2. Området ligger i en värdestrakt enligt grön infrastruktur:

Många av de mest sällsynta arterna har svårt att förflytta sig längre sträckor. För att spridning ska vara möjlig behövs en viss mängd träd med rätt egenskaper inom ett visst avstånd. Ofta talar man om att arterna behöver en grön infrastruktur. Hur många träd som behövs och hur långt detta avstånd får vara varierar mellan arterna. Om området tillhör en viss biototyp och ligger i ett landskapsavsnitt där det finns gott om liknande värdefulla miljöer av samma biototyp, kallas detta för en värdestrakt. Området blir då en del i ett nätverk av potentiella lokaler som arterna kan utnyttja och de skyddsvärda arterna har generellt sett bättre möjligheter

att långsiktigt bevaras. I en värde-trakt kan biotoper med övervägande unga träd och som idag saknar rödlistade arter vara lika viktiga som biotoper med många rödlistade arter, eftersom de unga träden kan fungera som framtida livsmiljöer. På varje länsstyrelse har man arbetat med att ta fram olika värde-trakter inom det nationella arbetet med grön infrastruktur..

3. Området har stor förekomst av röd-listade arter:

Rödlistade arter är sällsynta, nära hotade, eller hotade arter som riskerar att dö ut i Sverige. Det finns sex olika kategorier i den svenska rödlistan: RE (nationellt utdöd), CR (akut hotad), EN (starkt hotad), VU (sårbar) och NT (nära hotad) samt DD (kunskapsbrist). CR indikerar störst sannolikhet för att arten dör ut i Sverige. Enart som efter utvärdering inte bedöms uppfylla någon av kriterierna för rödlistningskategoriseras som LC (livskraftig).

De olika kategorierna i den svenska rödlistan. Grafik: ArtDatabanken, SLU.

Det är viktigt att bara räkna in de arter som är beroende av träden, det vill säga inte arter som exempelvis finns i grässvålen (utom mykorrhizasvampar som ju är direkt kopplade till träden) eller i eventuella angränsande vattenmiljöer etcetera. För vissa hotade arter som bedöms vara i behov av speciella åtgärder har man tagit fram nationella åtgärdsprogram. I normala fall satsas också statliga pengar på särskilda bevarandeåtgärder för dessa arter.

Ett bra sätt att ta reda på om det finns rödlistade arter i området är att gå in på Artportalen (www.artportalen.se) och söka efter rödlistade arter i området.

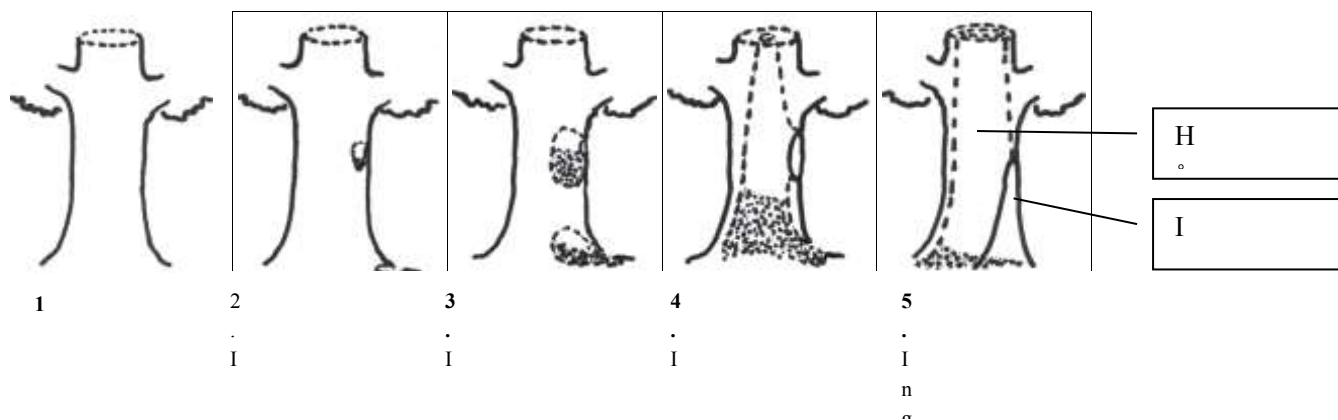
4. Området har element som gynnar rödlistade arter

Förutom att träden uppfyller krav på att vara särskilt skyddsvärda (se ovan) så kan det finnas andra element i miljön som gör att den kan hysa stor biologisk mångfald. Exempel på detta är död ved både liggande på marken, i trädens kronor eller som högstubbar. Träd med grov bark, tickor, barklös stamved eller savflöden är andra element som är viktiga för många arter. Ofta sammanfaller detta med att det finns särskilt skyddsvärda träd i området, men inte alltid, Andelen död ved kan saknas även i ett område med många särskilt skyddsvärda träd.

5. Trädet har stamhåligheter, gärna med mulmhål

Många vedlevande arter lever inne i trädens hål. Många lever i den snusliknande så kallade mulmen som finns i håligheterna. Mulm består av nedbruten ved och rester av löv, kvistar och olika djur. Även arter som fåglar och fladdermöss använder hålen som boplatser och där kan de finna skydd mot rovdjur, väder och vind.

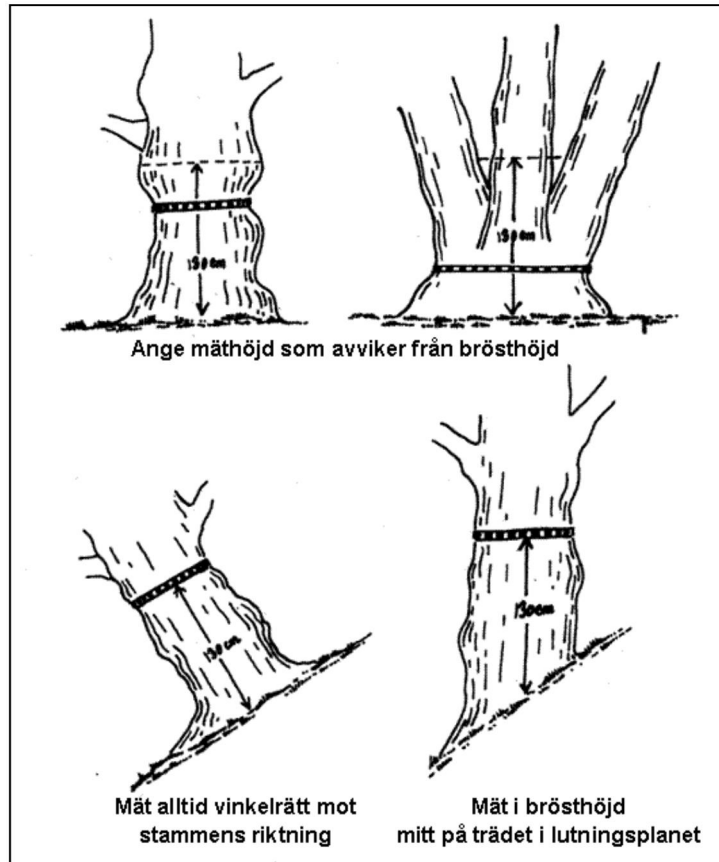
Med hål avses ingångshål till hålighet i ved. Skador i bark som vallats över, grunda hackspettshack, fläxskador eller grenbrott räknas inte som hål. Håligheter mellan rot och mark (t.ex. träd på socklar) räknas endast om det finns hålighet i veden. Det finns olika klasser av hål, men alla hålträd är värdefulla.

1. Inga hål synliga
2. Ingångshål < 10 cm i diameter
3. Ingångshål 10-19 cm i diameter
4. Ingångshål 20-29 cm i diameter
5. Ingångshål > 30 cm i diameter

6. Trädet är över 1 meter i diameter i brösthöjd.

Det finns ett samband mellan hur grovt trädet är och hur många olika karaktärer trädet har utvecklat som olika arter kan leva av. Träd över 1 meter i diameter vilket är det samma som 314 cm i omkrets är extra värdefulla. Du mäter stamomkretsen 1,3 meter över marken eller på det smalaste stället under. Vid specialfall kan du ta hjälp av denna figur för att ta reda på hur du ska mäta.

Figur 2. Hjälppfigur för mätning av stamomkrets. Omarbetning efter "Inventering av jätteträd", Skogsstyrelsen, 1999.

Hjälppfigur för mätning av stamomkrets. Omarbetning efter "Inventering av jätteträd", Skogsstyrelsen, 1999.

7. Trädet är gammalt

För att ett träd ska räknas som gammalt behöver det vara över 140 år eller 200 år för ek, bok, tall eller gran. Det finns ett samband mellan hur gammalt trädet är och hur många olika karaktärer trädet har utvecklat som olika arter kan leva av. Även ganska smala träd som är gamla utvecklar dessa karaktärer, t.ex hamlade träd eller träd som stått i näringsfattig jord.

Det är ofta svårt att se på ett träd hur gammalt det är, här får man istället se till platsens historia. När planterades träden? Finns de på gamla kartor? Finns de med i beskrivningar?

8. Trädet hyser rödlistade arter, indikatorarter eller paraplyarter.

Rödlistade arter är sällsynta, nära hotade, eller hotade arter som riskerar att dö ut i Sverige. Det finns sex olika kategorier i den svenska rödlistan: RE(nationellt utdöd), CR (akut hotad), EN (starkt hotad), VU (sårbar) och NT (nära hotad) samt DD (kunskapsbrist). CR indikerar störst sannolikhet för att arten dör ut i

Sverige. En art som efter utvärdering inte bedöms uppfylla någon av kriterierna för rödlistningskategoriseras som LC (livskraftig).

Det är viktigt att bara räkna in de arter som är beroende av träden, det vill säga inte arter som exempelvis finns i grässvålen (utom mykorrhizasvampar som ju är direkt kopplade till träden) eller i eventuella angränsande vattenmiljöer etcetera.

Ett bra sätt att ta reda på om det finns rödlistade arter på träden är att gå in på Artportalens hemsida och söka efter rödlistade arter i området

Ibland är det svårt att hitta de rödlistade arterna och det kan krävas kostsamma inventeringar. Då kan man istället leta efter arter som är lätta att hitta och där man vet att om man hittar dessa arter finns det oftast även rödlistade arter. Dessa arter kallas signalarter eller paraplyarter. En samling över Sveriges signalarter finns i boken ”Skyddsvärd skog. Naturvårdsarter och andra kriterier för naturvärdesbedömning”

Notera att om trädet hyser en art som är fridlyst behövs en dispens från artskyddet för att t.ex. ta ner trädet.

9. Trädet har grov bark, barklös ved eller omfattande savflöde.

Grov bark, barklös stamved eller omfattande savflöde är karaktärer som på olika vis gynnar många olika arter.

- Grov bark betyder att barksprickorna är 2 cm djupa eller djupare. Ju grövre barken är desto fler olika sorters mossor men främst lavar kan finnas på trädet.
- Barklös stamved innebär att en del av stammen saknar bark och där kan man istället se den blottade torra stamveden. Den blottade stamveden utnyttjas av många insekter att t.ex. lägga ägg i.
- Savflöde är när saven läcker ut på stammen genom ett sår på trädet. Saven är söt och lockar nattetid till sig många insekter som gillar att dricka av saven. Savflödet ser du som en mörk avlång fläck på stammen.

10. Trädet är en högstubbe eller innehåller mycket död ved.

Ungefär en fjärdedel av Sveriges cirka 4 500 skalbaggsarter är beroende av multnande och nedbruten ved. Larverna lever i veden eller under barken. Olika arter föredrar olika sorters ved, en del behöver nydöd ved, andra vill ha den nedbruten. En del lever endast i veden på en speciell trädart medan andra är mer noga med hur varmt eller fuktigt det är på platsen. Alla insektslarver i veden lockar till sig djur som äter dem. Mest värdefull är den stående döda veden, högstubbar. Men även död ved i kronan är mycket viktig. Både grövre grenar och smalare pinnar.

11. Trädet har tickor eller andra vedsvampar

Hålligheterna skapas oftast genom att en eller flera tickor rötar veden inne i trädet. Det är tickans mycel som står för denna process och tickorna är därför viktiga som hålbildare på trädet. Men även själva fruktkroppen är viktig som en boplats eller föda åt flera djur. Alla tickor eller svampkroppar på trädet ska räknas.

12. Trädet är en rödlistad art

Några få trädarter är rödlistade i sig själva. Dessa är extra viktiga att bevara om det går eftersom det finns flera arter av insekter, mossor och lavar som är knutna till specifika trädarter. Om dessa träd försvinner från landskapet har arterna svårt att överleva. Exempel på rödlistade trädarter är ask och alm som tyvärr har

drabbats hårt av trädskjukdomar. På Artdatabankens hemsida kan du söka på olika arter och se om de är rödlistade.

7.1.3.2. Sociala värden

Checklista sociala värden	Ja	Nej	Noteringar
Området			
1. Området har ett stort antal besökare och/eller förbipasserande			
2. Området har hög tillgänglighet till och inom grönområdet			
3. Området är en plats för sorgearbete, återhämtning eller rekreation.			
4. Området är avskärmat från omgivningen			
Trädet/träden som är aktuella för ansökan			
5. Trädet eller trädanläggningen är känt och välbesökt			
6. Trädet har ett stort symboliskt eller identitetsskapande värde (till exempel en så kallad sparbanksek).			
7. Trädet eller trädanläggningen är viktigt för den rumsliga uppfattningen av platsen (exempelvis en stor solitär mitt på en öppen yta eller en allé som utgör en siktlinje).			
8. Trädet eller trädanläggningen är en viktig del av utsikten för många människor (exempelvis från sjukhus, vårdhem, skola, boende).			
9. Trädet eller trädanläggningen är del av en viktig lek- eller rekreationsmiljö (exempelvis ett träd med säregna former).			

10. Trädet eller trädanläggningen har stora estetiska värden (exempelvis säregen form och färg eller vacker blomning) eller är av en ovanlig art eller sort.			
11. Trädet eller trädanläggningen bidrar till att skapa en plats som är skyddad från vind, sol eller insyn			
12. Trädet är ovanligt stort eller mycket gammalt			

1. Området har ett stort antal besökare och/eller förbipasserande

Ju fler personer som nyttjar ett område desto viktigare är det att ta hänsyn till områdets sociala värden. Även om de flesta förbipasserande inte aktivt har valt miljön för till exempel rekreation kan träden vara viktiga för dem. Detta har visat sig i storstäder där åtgärder i alléer eller nedtagning av enskilda träd kan väcka starka reaktioner hos allmänheten. Trädmiljöer kan också utgöra en stor del av ett besöksmåls attraktivitet och ha betydelse för turismen.

2. Området har hög tillgänglighet till och inom grönområdet

Undersökningar har visat att människor i vardagen i stor utsträckning väljer att vistas i naturmiljöer som ligger inom en kilometers radie från bostaden eller arbetsplatsen. Att grönområdet ligger i närheten och är lättillgängligt är därför ofta en viktig förutsättning för ett områdes sociala värde, särskilt för personer med olika typer av funktionsnedsättningar och för barn. Det innebär bland annat att det ska vara lätt att ta sig till och orientera sig i området, det ska finnas sittplatser och det ska vara lätt att ta sig runt i området. Olika typer av serviceanläggningar såsom toaletter, parkeringsplatser, bord och iordningställda stigar underlättar vistelsen. Att människor har tillgång till områden för rekreation är mycket viktigt för hälsa och välmående. Ju färre andra områden för rekreation som finns i eller i närheten av ett bostadsområde eller ett område med många arbetsplatser desto viktigare är det att sociala värden i områdena ges prioritet vid planering av åtgärder.

3. Området är en plats för sorgearbete, återhämtning eller rekreation.

Offentliga miljöer med träd är viktiga platser för mental och psykisk återhämtning, särskilt i storstäder. För många människor är begravningsplatser, men även exempelvis sjukhusparker, viktiga platser för eftertanke och sorgebearbetning. Olika faktorer i miljöns utformning, exempelvis inslag av gamla träd, påverkar hur harmonisk, lugn och fridfull miljön upplevs. Studier har visat att även utsikten över träd från exempelvis sjukhus och skolor kan ha positiva hälsoeffekter.

4. Området är avskärmat från omgivningen

Ett område som är avskärmat från exempelvis störande synintryck eller buller från omgivningen ger bättre möjligheter till avkoppling, rekreation och kontemplation. Det geografiska läget spelar förstås roll – ett område i närheten av en flygplats är till exempel sällan fritt från störningar. Men också områdets utformning med exempelvis skyddande träd- och buskridåer har betydelse.

5. Trädet eller trädanläggningen är känt och välbesökt.

Träd eller anläggningar som är kända och har mycket besök får automatiskt höga sociala värden då dessa platser därmed har stor betydelse för människor.

6. Trädet har ett stort symboliskt eller identitetsskapande värde

Runt om i landet finns det många träd som har stora symboliska värden, exempel en så kallad sparbanksk, eller som get upphov till stora värden såsom träd på publika platser.

7. Trädet eller trädanläggningen är viktigt för den rumsliga uppfattningen av platsen

Ett stort solitär träd mitt på en öppen yta eller en allé som skapar viktiga siktlinje påverkar den rumsliga uppfattningen och kan ibland skapa egna rum, exempelvis alléer runt gravkvarter på kyrkogårdar.

8. Trädet eller trädanläggningen är en viktig del av utsikten för många människor

Undersökningar visar att möjligheten att se träd och grönytor har en positiv effekt på människors hälsa. Om många människor ser träd, exempelvis från sjukhus, vårdhem, skola, boende, har trädet därmed en större betydelse än om ingen ser trädet.

9. Trädet eller trädanläggningen är del av en viktig lek- eller rekreationsmiljö

Träd med möjlighet till lek kan ha en stor betydelse för en trädanläggnings värde.

10. Trädet eller trädanläggningen har stora estetiska värden eller är av en ovanlig art eller sort

Ovanliga träd eller träd med en säregen form skapar i sig estetiska värden som är viktiga för den sociala uppfattningen. Hit hör även träd med speciell bladfärg eller vacker blomning.

11. Trädet eller trädanläggningen bidrar till att skapa en plats som är skyddad från vind, sol eller insyn

En miljö som är skyddad från omgivningen ger inte bara upphov till högre hälsofrämjande värden, utan den kan även öka platsens betydelse för sociala möten

12. Trädet är ovanligt stort eller mycket gammalt

Stora och gamla trädindivider har visat sig väcka särskilt starka känslor och ger också upplevelsen av platsens ålder och kontinuitet.

7.1.3.3. Kulturmiljövärden

Checklista kulturmiljövärden	Ja	Nej	Noteringar
Området			
1. Området ligger i eller i anslutning till ett utpekade område			
2. Miljön ligger i eller i anslutning till område med höga kulturmiljövärden.			
3. Områdets karaktär har i liten utsträckning förändrats i förhållande till den tidsperiod området representerar			
4. Området har lång läsbar kontinuitet (har element från olika tider som visar områdets kulturhistoriska utveckling)			
Trädet/träden som är aktuella för ansökan			
5. Träden eller trädanläggningen visar på ett utvecklingsförlopp för platsens historia.			
6. Trädet eller trädanläggningen är ursprunglig i miljön, det vill säga från den tid när området anlades			
7. Trädet är av en speciell art eller klon.			
8. Trädet eller trädanläggningen har en sägen, tradition och/eller person knuten till sig			
9. Trädet eller trädanläggningen har en specifik kulturhistorisk händelse kopplad till sig (exempelvis ha planterats vid ett kungabesök, eller finns omnämnd i litteraturen)			

10. Trädet eller trädanläggningen är arkitekturhistorisk värdefull och utgör en viktig del av den kulturhistoriska miljön (exempel en allé i en herrgårdsmiljö, trädkrans på en kyrkogård eller rumsbildande planteringar i en park)			
11. Trädet eller trädanläggningen har präglats av en typisk historisk skötsel, (exempelvis hamling eller formträdsbeskrning)			
12. Träden i trädanläggningen är i huvudsak i samma ålder			

1. Området ligger i eller i anslutning till ett utpekade område

Ett område med höga värden kan vara utpekade, i det här fallet på grund av sina höga kulturmiljövärden. Exempel på ett utpekade område kan vara ett statligt eller kommunalt kulturresevat, kyrkogård, riksintresse för kulturmiljövärden eller finnas med i kommunens kulturmiljöprogram.

2. Miljön ligger i eller i anslutning till område med höga kulturmiljövärden

Beskrivning ska skrivas.

3. Områdets karaktär har i liten utsträckning förändrats i förhållande till den tidsperiod området representerar

Områdets karaktär har en låg grad av förändring i förhållande till den tidsperiod området representerar.

4. Området har en lång läsbar kontinuitet

I området finns element från olika tider som visar områdets kulturhistoriska utveckling. Nya inslag har tillkommit utan att bärande element från tidigare skeden har raderats eller har förvanskats. Ett exempel kan vara en kyrkogård där det finns element från alla skeden, från en medeltida utformning till en trädkrans från 1900-talets början.

5. Träden eller trädanläggningen visar på ett utvecklingsförlopp för platsens historia.

De kan representera en generell samhällsförändring under en viss tidsperiod. Träden eller trädanläggningen kan till exempel ha påverkats av hur vägen intill utvecklats genom breddning eller att en mötesficka har anlagts i den långa allén. Trädraden kan ha förlängts så att den där innehåller yngre träd och kanske inslag av andra trädslag.

6. Trädet eller trädanläggningen är ursprunglig

Med detta innebär att trädet eller träden i trädanläggningen inte har ersatts med nya träd i ett senare skede.

7. Trädet är av en speciell art, sort eller klon som är knuten till platsen

Träd av en speciell klon, sort eller art får ofta ett speciellt symbolvärde exempelvis ett näsduksträd i en stadspark. Gäller det en unik klon är det viktigt att identifiera, beskriva och föröka den äkta klonen.

8. Trädet eller trädanläggningen har en sägen, tradition och/eller person knuten till sig

Träd finns ofta med i sägner och traditioner som lever vidare i generationer. Carl von Linné är besökt på många platser på sin resa genom Sverige bland annat Stora Karlsö där en ask kallas för Linne's ask och som står på ett bronsåldersröse.

9. Trädet eller trädanläggningen har en specifik kulturhistorisk händelse kopplad till sig

Beskrivning ska skrivas.

10. Träden eller trädanläggningen är arkitekturhistorisk betydelsefull

Trädet eller trädanläggningen är arkitekturhistorisk betydelsefull och utgör en viktig del av den historiska miljön, exempelvis allé i en herrgårdsmiljö, trädkrans på en kyrkogård, eller rumsbildande trädanläggning i en stadspark.

11. Träden eller trädanläggningen har präglats av traditionsenlig skötsel

Trädet eller trädanläggningen har skötts enligt den historiska skötseln som grundlades när trädet/trädanläggningen anlades, exempelvis att knuthamlade lindar fortfarande beskärs på samma vis och att andra formbeskurna träd fortfarande beskärs.

12. Träden i trädanläggningen är i huvudsak i samma ålder

Beskrivning ska skrivas.

7.1.4. Steg 4 – Behov av juridisk prövning

Förvaltaren och verksamhetsutövaren måste undersöka om särskilda bestämmelser gäller i området samt ta reda på vilka åtgärder som lagstiftningen tillåter. Förvaltaren eller verksamhetsutövaren bedömer sedan om åtgärden kräver myndighetsprövning, till exempel tillstånd enligt kulturmiljölagen, dispens enligt miljöbalken eller marklov enligt plan- och bygglagen. Om så är fallet lämnar förvaltaren eller verksamhetsutövaren in en ansökan och myndigheten handlägger ärendet. Annars planerar förvaltaren eller verksamhetsutövaren själv åtgärden (hoppa i så fall över steg 6 och 7).

Vid osäkerhet huruvida åtgärden kräver tillstånd eller dispens bör förvaltaren eller verksamhetsutövaren samråda med den prövande myndigheten eller lämna in en ansökan till myndigheten som då får avgöra om prövning krävs. I många fall finns det utrymme för tolkning om en åtgärd kräver prövning eller inte. Det förekommer påtagliga skillnader mellan myndigheter i olika delar av landet med avseende på detta tolkningsutrymme, till exempel när det gäller att avgöra om en åtgärd på träd kan anses utgöra en väsentlig ändring av kulturmiljön. De vanligaste lagarna som bör beaktas i samband med åtgärder på träd i offentliga miljöer framgår av Checklista steg 4, se även kapitel 4.

Checklista steg 4: Lagstiftning att beakta

- Områdesbestämmelser – se avsnitt 4.2.1 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Marklov – se avsnitt 4.2.1 Prövande myndighet: Byggnadsnämnden på kommunen
- Naturminne – se avsnitt 4.2.7
- Biotopskydd – se avsnitt 4.2.8 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Riksintressen – se avsnitt 4.2.2
- Strandskydd – se avsnitt 4.2.9 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Natura 2000 – se avsnitt 4.2.3 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Samråd om väsentlig ändring av naturmiljön – se avsnitt 4.2.10 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Landskapsbildsskydd – se avsnitt 4.2.11 – prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Artskydd och fridlysning – se avsnitt 4.2.4 Prövande myndighet: Länsstyrelsen, sök efter fridlysta arter i området på Artportalen, www.artportalen.se
- Naturreservat och kulturresevat – se avsnitt 4.2.6 Prövande myndighet: Länsstyrelsen eller kommunen om det är kommunen som har bildat reservatet
- Kyrkligt kulturminne – se avsnitt 4.2.11 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Byggnadsminne – se avsnitt 4.2.12 Prövande myndighet: Länsstyrelsen (om SFV RAÄ)

7.1.5. Steg 5 – Beskrivning av planerad åtgärd och alternativa lösningar

När alla värden blivit kartlagda och det blir tydligt vilka lagstiftningar som gäller i området är det förvaltaren eller verksamhetsutövarens uppgift att ta fram ett förslag som tar hänsyn till värdena och lagstiftningen men ändå uppfylla målbilden (se kapitel 9 för vilka åtgärder som passar bäst i olika situationer). Förvaltaren eller verksamhetsutövaren bör också beskriva vilka alternativa lösningar det finns till den föreslagna åtgärden. Även noll-alternativet bör beskrivas, det vill säga vad som händer om ingenting görs. Detta underlättar inte bara en eventuell prövning av åtgärden hos en myndighet utan minskar också risken att förbise andra, kanske mer långsiktigt hållbara lösningar. Förvaltaren eller verksamhetsutövaren bör ange för- och nackdelar med olika lösningar och varför den föreslagna åtgärden bedöms vara den mest lämpliga. En redovisning av alternativa lösningar underlättar en så kallad rimlighetsbedömning som kan behövas bland annat för att leva upp till miljöbalkens allmänna hänsynsregler, exempelvis kan förvaltaren eller verksamhetsutövarens här beskriva att vissa alternativ har valts bort då de varit för kostsamma då miljönyttan varit marginell.

7.1.6. Steg 6 – Skicka in en ansökan

Om det behövs en juridisk prövning så är det dags att skicka in en ansökan till rätt myndighet. Det finns ofta förtryckta blanketter hos de olika myndigheterna som går att använda. Många gånger har dessa begränsat utrymme och därför kan det vara bra att använda sig av bilagor.

En ansökan bör innehålla följande delar:

- Kontaktuppgifter till den som ansöker.
- Information om var åtgärden ska göras, med en karta över var åtgärden ska göras.
- Foton på det eller de träd som ska åtgärdas.
- Beskrivning av åtgärden så detaljerat som möjligt. Skriv vilken metod som ska användas, vilka träd som ska åtgärdas och när åtgärden ska genomföras.
- För ansökningar enligt miljöbalken är det viktigt att skriva det särskilda skäl som finns för att göra åtgärden.
- En kort beskrivning av noll-alternativet, det vill säga vad händer om man inte gör någon åtgärd alls.

- En beskrivning av vilka värden som finns i området (sociala, natur- och kulturmiljövärden).
- En beskrivning av på vilket sätt förvaltaren eller verksamhetsutövaren utformar åtgärden för att ta hänsyn till de värden som finns.
- En beskrivning av andra åtgärder och varför de är mindre lämpliga.

Om en ansökan om dispens enligt miljöbalken behövs kan det vara klokt att förvaltaren eller verksamhetsutövaren i ansökan anger vilka försiktighetsåtgärder som man tänker ta samt vilka kompensationsåtgärder som förvaltaren och verksamhetsutövaren kan tänka sig att utföra. Fördelen med att förvaltaren eller verksamhetsutövaren själv anger detta är att det är förvaltaren eller verksamhetsutövaren som har bäst kunskaper om vilka åtgärder som är möjliga att genomföra och lämpar sig bäst på just denna plats. Detta leder till att åtgärderna blir genomförda på ett bättre sätt samt att de kan vara mycket längre.

7.1.7. Steg 7 – Handläggning av ärendet hos myndigheten

Hos myndigheten sker nu arbetet med handläggning av ärendet. Där är handläggarens jobb att kontrollera så att ansökan stämmer. Det första som handläggaren behöver göra är att stämma av åtgärderna mot lagstiftning för att se vilka dispenser/tillstånd som behövs. Har den sökande missat någon lagstiftning så är det handläggarens skyldighet att upplysa om det, men aldrig att påbörja en ny ansökan utan att den sökande godkännt detta. Handläggaren ska också kontrollera att det finns tillräckliga skäl för att över huvud taget kunna få dispens eller tillstånd. Flera lagstiftningar har begränsningar i vilka orsaker som är giltiga skäl, se kapitel 4.

Det är också viktigt att kontrollera om den analys av de värden som finns i ansökan stämmer matchar de värden som finns och om de förslag på villkor/kompensationsåtgärder som föreslås är bra.

Om någonting saknas i ansökan ska handläggaren begära in kompletteringar. Det är även bra om handläggaren kan kommunicera/diskutera med sökanden kring eventuella ändringar innan beslutet skrivs. I beslutet skrivs vad den som ansökt om dispensen/tillståndet får göra, vilka villkor och vilka kompensationsåtgärder som gäller för beslutet.

Om åtgärden berör flera olika lagstiftningar ska besluten helst skrivas i samma dokument. Om inte det är möjligt ska de helst skickas ut på samma gång. Ibland är detta inte heller möjligt på grund av t.ex. olika handläggningstider. Då ska den som ansökt tydligt informeras om att det kommer fler beslut längre fram.

7.1.8. Steg 8 – Utför åtgärden

När beslutet (eller besluten) har inkommit till förvaltaren eller verksamhetsutövaren är det viktigt att inte inleda arbetet direkt utan att invänta tills alla beslut har inkommit då det ibland kan vara vissa beslut som dröjer. Tiden för när överklagande kan inkomma mot beslutet måste också ha gått ut innan åtgärderna kan inledas kan dra igång med åtgärden.

Ofta finns det flera olika sätt att genomföra åtgärden varför de handgripliga detaljerna lämpligast diskuteras mellan förvaltaren och verksamhetsutövaren och den som får i uppdrag att genomföra själva åtgärden. Att diskutera åtgärderna på plats innan och under själva genomförandet brukar minska risken för missförstånd.

7.2. Metod B - Komplexa större fall

Den avancerade metoden används i de komplexa fallen, till exempel vid arbetet med en detaljplan i ett område med många träd eller om en kyrkogård haft många almar som dött samtidigt där man som förvaltning behöver göra ett omtag på hela området.

Här är det viktigt att noggrant kartlägga områdets och trädens värden innan man som förvaltaren eller verksamhetsutövaren bestämmer sig för vilken åtgärd som är lämpligast. Det görs genom att i ett tidigt stadie starta en projektgrupp som tillsammans tar reda på:

- områdets värden.
- vilka lagstiftningar som gäller.
- finns träden/trädet som ska åtgärdas inom eller i anslutning till ett utpekat område, exempelvis inom riksintresse för naturvård eller kulturmiljövård, inom värdestrakt för grön infrastruktur, eller i ett av kommunens framtagna program vilka olika lösningar som finns.

Att starta en arbetsgrupp och kartlägga värden tidigt i arbetet kan tyckas vara tidsödande, men den tiden sparas snabbt genom en snabbare handläggning och mindre tid för att komplettera ärenden och överklaganden.

7.2.1. Steg 1 – Beskrivning av problem- och målbild

Förvaltaren och verksamhetsutövaren beskriver problembilden och de bakomliggande motiven för att vilja genomföra en åtgärd samt målbilden för området. Denna beskrivning bör på ett konkret sätt ge svar på frågan *varför* åtgärden behövs och vilket önskat tillstånd det ska leda till. I många fall finns målbeskrivningar i befintliga trädvårdsplaner, detaljplaner eller motsvarande planeringsunderlag som förvaltaren och verksamhetsutövaren kan hänvisa till. Om målbeskrivningar i befintliga dokument är bristfälliga eller om syftet med vården av trädanläggningen inte framgår på ett tydligt sätt behöver förvaltaren och verksamhetsutövaren formulera eller förtydliga dessa. Det är särskilt viktigt att konkretisera motiven för en planerad åtgärd eftersom det inom vissa lagar, till exempel artskyddet eller biotopskyddet enligt miljöbalken, bara är vissa motiv, så kallade särskilda skäl som är giltiga för att dispens ska ges.

7.2.2. Steg 2 – Beskrivning av platsens egenskaper och förutsättningar för förvaltning

Förvaltaren eller verksamhetsutövaren beskriver platsens, trädens fysiska egenskaper (till exempel närhet till bebyggelse eller antal träd i en allé), och förutsättningar för förvaltning på platsen. Förutsättningarna behöver bara beskrivas i den utsträckning de har betydelse för utformningen av själva åtgärden. Dessa förutsättningar har ofta också en tydlig koppling till syftet med själva ansökan eller önskan att genomföra en viss åtgärd. Det kan också finnas en koppling till lagstiftning, till exempel skadeståndslagen, arbetsmiljölagen eller väglagen som bakomliggande motiv för att vilja utföra en åtgärd (se kapitel 4).

De viktigaste förutsättningarna framgår av Checklista steg 2 (se även kapitel 3)

Checklista steg 2: Platsens egenskaper och förutsättningar

Observera att detta är en ”bruttolista”. Ta endast upp de punkter som är relevanta i det enskilda fallet, antingen som anledningar för att träden ska åtgärdas eller som anledning för att en specifik metod eller åtgärd har föreslagits.

Trädanläggningens egenskaper. Beskriv trädslag och hur träden är placerade (till exempel i en allé, trädkrans eller som solitärer), trädens ungefärliga ålder, storlek och grovlek och andra uppgifter som kan ha betydelse.

Drift och skötsel Beskriv praktiska skötselaserpekter som framkomlighet med maskiner, förutsättningar för beskärning och annan trädvård, klippning, omhändertagande av löv och så vidare.

Ekonomi. Beskriv förvaltaren eller verksamhetsutövaren ekonomiska förutsättningar och kostnader för att ha kvar och vårda träden eller för nyplantering. Här kan man också ta upp kostnader för säkerhetsåtgärder som kan krävas vid arbete i vägmiljöer och liknande.

Infrastruktur över och under mark. Beskriv vatten-, avlopps- och elledningar samt andra dragningar under mark samt närliggande vägar, gångtor, byggnader och andra anläggningar.

Markförhållanden och annat som har betydelse för träden. Beskriv tillgång till vatten och dränering, tillgänglig växtbädd, förekomst av trädssjukdomar, kompaktering och effekt av tidigare skötsel eller utebliven skötsel.

Arbetsmiljö och säkerhet. Beskriv trädens betydelse för arbetsmiljön och för säkerheten på platsen (se ruta *Säkra trädmiljöer* i kapitel 4 och avsnitt 3.1).

7.2.3. Steg 3 – Fördjupad bedömning

När förvaltaren eller verksamhetsutövaren beskrivit målet och förutsättningarna är det dags att sätta samman en projektgrupp. Gruppen bör ha företrädare för både naturvärden, kulturmiljövärden och sociala värden. Det är viktigt att gruppen representeras på ett sådant sätt att alla aspekter och problem kommer upp på ett tidigt stadium, detta för att undvika tidsödande överklaganden och kompletteringar senare i processen. Representanter från Länsstyrelsen kan delta inom ramen för ett så kallat tidigt samråd. Det är även viktigt att förvaltaren och verksamhetsutövaren är med i gruppen för att förklara förhållandena på platsen och vilka åtgärder som är möjliga att genomföra. Tillsammans gör gruppen en värdering av de olika parametrarna, avstämning mot lagstiftning och arbetar sedan fram ett förslag som bäst tar hänsyn till de olika värden som finns.

Nedanstående tabeller är hjälpmedel för att skaffa tillräckligt bra underlag när gruppen behöver väga olika värden mot varandra. I detta steg är det helt avgörande att sakkunniga inom olika ämnesområden medverkar.

Först värderas den miljö där träden eller trädanläggningen finns med hjälp av de tre första checklistorna. Detta görs utifrån ett antal parametrar på en 4-gradig skala. Graderingen medger en bedömning av värdenas nivå och angelägenhet. I texterna som förklarar de olika parametrarna exemplifieras endast ytterligheterna "A" (stämmer helt) respektive "D" (stämmer inte alls) för att ge vägledning till när dessa kan bedömas vara giltiga. Graderingsalternativet "B" bör väljas då en miljö i betydande omfattning eller i dess väsentliga delar, men inte helt eller i huvudsak, uppfyller de beskrivna kriterierna för en given parameter. Graderingsalternativet "C" bör tillämpas då dessa kriterier uppfylls endast i någon eller några mindre delar av en miljö eller i miljön som helhet men endast i starkt begränsad omfattning.

Därefter värderas de enskilda träden utifrån samma tre perspektiv i de tre sista checklistorna. Detta görs med ett antal parametrar som besvaras med ”ja” eller ”nej”. De träd som bedöms som värdefulla ritas ut på en karta så att gruppen kan se vilka träd som är extra viktiga att ta hänsyn till.

Det är önskvärt, men inte alltid nödvändigt, att bedöma samtliga parametrar. När gruppen exempelvis hanterar enstaka träd mitt i en stadsmiljö som domineras av gator och byggnader är inte den omgivande miljön alltid av så stor betydelse. Där kan man koncentrera sig på bedömningen av de enskilda trädens värden.

Parametrarnas ordningsföljd i tabellen avspeglar *inte* deras relativa tyngd. Det är inte heller säkert att miljöns värde ökar med antalet uppfyllda parametrar. Bedömningen görs i tre perspektiv: kulturhistoriska värden, naturvärden och sociala värden. Eftersom parametrarna är komplexa är det inte möjligt för en och samma person att beskriva områdets samtliga värden och bedöma de parametrar som ingår i modellen. Här kan flera olika sakkunniga behöva bidra med kunskaper. Resultatet av tabellerna diskuteras sedan i gruppen.

7.2.4.1. Naturvärden

Parametrarna för naturvärden har till stor del utgått från Åtgärdsprogrammet för särskilt skyddsvärda träd, Svensk standard SS 199000:2014, Naturvärdesinventering avseende biologisk mångfald (NVI)-Genomförande, naturvärdesbedömning och redovisning samt AHA – en enkel metod för prioritering av vedentomologiska naturvärden hos träd i sydsvenska park- och kulturmiljöer.

Checklista miljöns naturvärden	A	B	C	D	Noteringar
1. Området har stor förekomst av särskilt skyddsvärda träd					
2. Området ligger i en värdetrakt enligt grön infrastruktur					
3 Området har förekomst av rödlistade arter					
4. Området har element som gynnar rödlistade arter					

5. Området har lång kontinuitet					
6. Långsiktig ekologisk funktionalitet					
7. Brist eller minskning av biotopen					
8. Inom området står de särskilt skyddsvärda träden tillräckligt tätt					
9. Träden i området har en variation i ålder (och arter)					
10. Träden står fritt från mindre träd och sly och området sköts regelbundet för att hållas öppet					

1. Stor förekomst av särskilt skyddsvärda träd:

Särskilt skyddsvärda träd utgör livsmiljö för andra sällsynta arter, till exempel vedlevande insekter eller lavar. Ju fler sådana träd som finns desto större är möjligheten att området hyser rödlistade arter. Definitionen på ett särskilt skyddsvärda träd är:

- **Jätteträd:** Levande eller döda träd som är grövre än en meter i diameter på det smalaste stället under brösthöjd.
- **Mycket gamla träd:** Levande eller död gran, tall, ek och bok som är äldre än 200 år. Övriga trädslag som är äldre än 140 år.
- **Grova hålträd:** Levande eller döda träd som är grövre än 40 cm i diameter i brösthöjd med utvecklad hålighet i huvudstammen.

Högt värde (A): Området innehåller många särskilt skyddsvärda träd.

Lågt värde (D): Området innehåller inga eller endast något enstaka särskilt skyddsvärda träd.

2. Området ligger i en värdetrakt enligt grön infrastruktur:

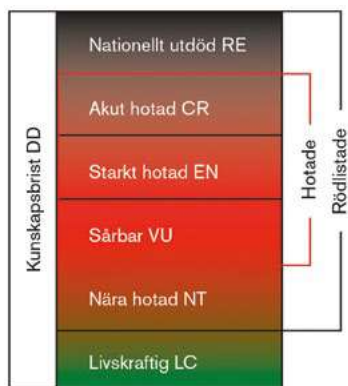
Många av de mest sällsynta arterna har svårt att förflytta sig längre sträckor. För att spridning ska vara möjlig behövs en viss mängd träd med rätt egenskaper inom ett visst avstånd. Ofta talar man om att arterna behöver en grön infrastruktur. Hur många träd som behövs och hur långt detta avstånd får vara varierar mellan arterna. Om området tillhör en viss biotoptyp och ligger i ett landskapsavsnitt där det finns gott om liknande värdefulla miljöer av samma biotoptyp, kallas detta för en värdetrakt. Området blir då en del i ett nätverk av potentiella lokaler som arterna kan utnyttja och de skyddsvärda arterna har generellt sett bättre möjligheter att långsiktigt bevaras. I en värdetrakt kan biotoper med övervägande unga träd och som idag saknar rödlistade arter vara lika viktiga som biotoper med många rödlistade arter, eftersom de unga träden kan fungera som framtida livsmiljöer för arterna. På varje länsstyrelse har man arbetat med att ta fram olika värdetrakter inom det nationella arbetet med Grön Infrastruktur (GI).

Högt värde (A): Det aktuella området utgör del av en värdetrakt för den biotoptyp området representerar.

Lågt värde (D): Det aktuella området ligger isolerat och långt ifrån en värdetrakt för biotoptypen.

3. Stor förekomst av röd-listade arter:

Rödlistade arter är sällsynta, nära hotade, eller hotade arter som riskerar att dö ut i Sverige. Det finns sex olika kategorier i den svenska rödlistan: RE (nationellt utdöd), CR (akut hotad), EN (starkt hotad), VU (sårbar) och NT (nära hotad) samt DD (kunskapsbrist). CR indikerar störst sannolikhet för att arten dör ut i Sverige. en art som efter utvärdering inte bedöms uppfylla någon av kriterierna för rödlistning kategoriseras som LC (livskraftig).

De olika kategorierna i den svenska rödlistan. Grafik: ArtDatabanken, SLU.

Det är viktigt att bara räkna in de arter som är beroende av träden, det vill säga inte arter som exempelvis finns i grässvålen (utom mykorrhizasvampar som ju är direkt kopplade till träden) eller i eventuella angränsande vattenmiljöer etcetera. För vissa hotade arter som bedöms vara i behov av speciella åtgärder har man tagit fram nationella åtgärdsprogram. I normala fall satsas också statliga pengar på särskilda bevarandeåtgärder för dessa arter.

Ett bra sätt att ta reda på om det finns rödlistade arter i området är att gå in på Artportalen (www.artportalen.se) och söka efter rödlistade arter i området.

Högt värde (A): Det finns kända förekomster av ett flertal rödlistade arter i området. Av dessa arter är minst en ur kategorierna VU, EN eller CR.

Lågt värde (D): Det finns inga rödlistade arter eller bara någon enstaka som hör till kategorin NT eller DD. Det är osannolikt att fördjupade artinventeringar leder till upptäckt av fler rödlistade arter.

4. Området har element som gynnar rödlistade arter

Förutom att träden uppfyller krav på att vara särskilt skyddsvärda (se ovan) så kan det finnas andra element i miljön som gör att den kan hysa stor biologisk mångfald. Exempel på detta är död ved både liggande på marken, i trädens kronor eller som högstubbar. Träd med grov bark, tickor, barklös stamved eller savflöden är andra element som är viktiga för många arter. Ofta sammanfaller detta med att det finns särskilt skyddsvärda träd i området, men inte alltid. Hamlade träd får t.ex ofta grövre bark tidigare än ohamlade träd och andelen död ved kan saknas även i ett område med många särskilt skyddsvärda träd. Även blommande buskar och örter på marken som har blommor är viktiga för många insektsarter som lever som larver i veden men när de är fullbildade insekter behöver nektar och pollen för att överleva.

Högt värde (A): Området har rikligt med träd med grov bark, tickor, barklös stamved eller savflöden och här finns död ved både i trädens kronor och på marken samt blommande buskar och örter.

Lågt värde (D): Området har inga träd med grov bark, tickor, barklös stamved eller savflöden och här finns mycket lite död ved och inga blommande buskar eller örter.

5. Området har lång kontinuitet

Många arter kräver eller gynnas av lång kontinuitet (> 100 år). I områden med lång kontinuitet är förutsättningarna för att många sällsynta arter ska kunna finnas kvar eller återetableras betydligt större än i miljöer med bruten kontinuitet. Begreppet kontinuitet kan här gälla i flera olika skalor. Det kan avse såväl själva biotopen som det omkringliggande landskapet. Det kan handla om kontinuitet av träd såväl som kontinuitet av vissa substrat på träd (till exempel död ved).

Högt värde (A): Det aktuella området har lång kontinuitet med avseende på biototyp på platsen, det omkringliggande landskapet och viktiga trädanknutna substrat.

Lågt värde (D): Kontinuiteten på platsen är bruten och det har under de senaste hundra åren skett mycket dramatiska förändringar som negativt påverkat förutsättningarna för trädlevande arters överlevnad.

6. Långsiktig ekologisk funktionalitet:

Långsiktig ekologisk funktionalitet innebär att ett område även i framtiden har goda förutsättningar att upprätthålla sina ekologiska funktioner och ha kvar sina viktiga strukturer och sitt artinnehåll. Om ett område är mycket litet så att det lätt påverkas av sin omgivning eller om det finns få yngre träd som kan ta över de gamla trädens roll i framtiden har det ofta låg långsiktig funktionalitet. Området kan idag ha kvar många arter, även rödlistade sådana, trots att miljön egentligen inte längre är lämplig som livsmiljö för arterna. Detta beror på att många arter reagerar långsamt på yttre förändringar. Fenomenet benämns ibland utdöendeskuлд. Ett område med utdöendeskuлд har normalt låg långsiktig ekologisk funktionalitet, även om man ibland kan åtgärda problemet genom aktiva hjälpåtgärder som veteranisering, tillförsel av död ved eller uppsättning av mulmholkar.

Högt värde (A): Området bedöms ha mycket goda förutsättningar till långsiktig ekologisk funktionalitet vilket innebär att området även på lång sikt kommer att kunna fungera som livsmiljö för dess rödlistade och/eller typiska arter.

Lågt värde (D): Området bedöms ha inga eller mycket små möjligheter att på lång sikt fungera som en sådan livsmiljö, även om vissa hjälpåtgärder vidtas.

7. Brist och minskning av biotoptypen:

Om biotoptypen har varit vanligare förut men har minskat så mycket att det idag finns relativt få områden kvar är det normalt extra viktigt att bevara alla kvarvarande områden. Med biotoptyp avses i detta sammanhang en ekologisk livsmiljö, till exempel ekmiljö, oavsett om det rör sig om en offentlig miljö med träd, till exempel ekar i parker och alléer, eller en annan typ av miljö, till exempel ekar i hagmarker.

Högt värde (A): Denna typ av biotop har i ett nationellt eller regionalt perspektiv kraftigt minskat och det finns idag en generell brist på biotopen.

Lågt värde (D): Biotoptypen har generellt inte avsevärt minskat och är idag fortfarande relativt vanlig, även om det kan ha förekommit lokala minskningar.

8. Inom området står de särskilt skyddsvärda träden tillräckligt tätt

Främst insekter, men även lavar och tickor har lättare att sprida sig mellan olika träd ju tätare de står. Ju tätare träden står desto större chans har arterna att dels sprida sig till nya träd men även att individer på olika träd byter plats och skapar en stabilare population. Det finns många studier om detta som visar att olika arter har sin spridningsgräns på olika avstånd, men man kan dra slutsatsen att ju tätare träden står desto fler arter har chans att sprida sig mellan träden.

Högt värde (A): De särskilt skyddsvärda träden i området står tätare än 50 meter från varandra.

Lågt värde (D): De särskilt skyddsvärda träden i området står längre än 1500 meter från varandra.

9. Träden i området har en variation i ålder (och arter)

Ett variationsrikt område i både arter och framförallt ålder kan hysa fler arter. Olika arter specialiserar sig på olika strukturer hos träden och det är större chans att fler olika strukturer finns inom ett område om träden är olika gamla. Det är även positivt med flera olika arter av träd för att öka variationsrikedomen, förutsatt att det finns tillräckligt av träd inom varje art för att hysa de specialiserade arterna.

Högt värde (A): Träden i området har olika arter där varje art finns i alla åldrar, allt från helt unga plantor till gamla träs som utvecklats till särskilt skyddsvärda träd.

Lågt värde (D): Träden i området är av endast en art och endast en åldersklass.

10. Träden står fritt från mindre träd och sly och området sköts regelbundet för att hållas öppet.

Träd som får växa upp fritt utvecklar strukturer som gynnar många arter som lever i träden som till exempel en vid krona med grova grenar. Om träden står inträngda av sly och yngre träd växer upp i kronan förlorar trädet så småningom dessa egenskaper. Dessutom är många av de arter som lever av särskilt skyddsvärda träd gynnade av värme. Buskar och låga markväxter är däremot positivt för träden och dess innevånare. Träd som står fritt blir varmare på stam och krona. I träd som stått invuxna en allt för lång tid riskerar dessa arter att ha försvunnit. Träden står fritt för att vi människor håller fritt runt dem, det kan vara genom olika

parkskötsel som gräsmattor och rabatter, men även bete och regelbundna röjningar av vägkanter är exempel på bra skötsel.

Högt värde (A): Området hålls öppet och träden har fått växa fritt och utveckla en stor krona. Området har även alltid hållits öppet i historisk tid.

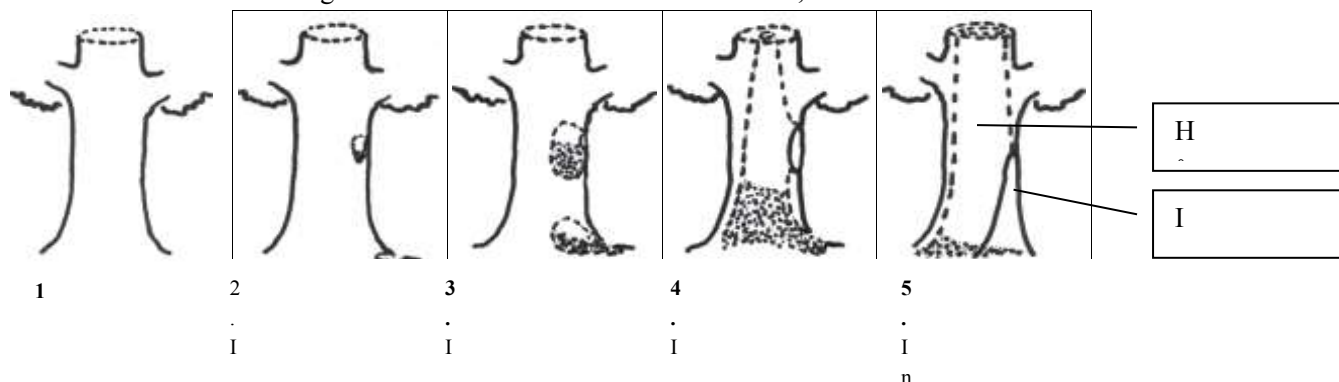
Lågt värde (D): Området är inte öppet och har heller aldrig varit öppet utan de äldre träden trängs med yngre träd och sly, deras krona har blivit påverkade av detta och har en hög krona med få eller inga låga grenar.

Checklista trädets naturvärden	Ja	Nej	Noteringar
1. Trädet har stamhåligheter, gärna med mulmhål			
2. Trädet är över 1 meter i diameter i brösthöjd.			
3. Trädet är gammalt (över 140 år eller 200 år för ek, bok, tall eller gran)			
4. Trädet hyser rödlistade arter, indikatorarter eller paraplyarter.			
5. Trädet har grov bark, barklös ved eller omfattande savflöde.			
6. Trädet är en högstubbe eller innehåller mycket död ved.			
7. Trädet har tickor eller andra vedsvampar			
8. Trädet är en rödlistad art			

1 Trädet har stamhåligheter, gärna med mulmhål

Många vedlevande arter lever inne i trädens hål. Många lever i den snusliknande så kallade mulmen som finns i håligheterna. Mulm består av nedbruten ved och rester av löv, kvistar och olika djur. Även arter som fåglar och fladdermöss använder hålen som boplatser och där kan de finna skydd mot rovdjur, väder och vind.

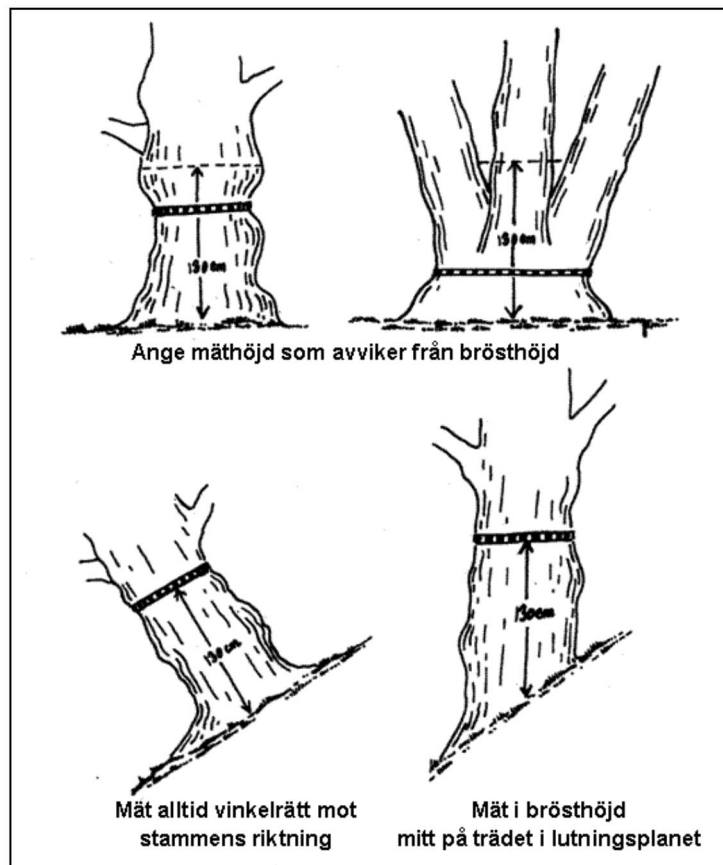
Med hål avses ingångshål till hålighet i ved. Skador i bark som vallats över, grunda hackspettshack, fläkskador eller grenbrott räknas inte som hål. Håligheter mellan rot och mark (t.ex. träd på socklar) räknas endast om det finns hålighet i veden. Det finns olika klasser av hål, men alla hålträd är värdefulla.

1. Inga hål synliga
2. Ingångshål < 10 cm i diameter
3. Ingångshål 10-19 cm i diameter
4. Ingångshål 20-29 cm i diameter
5. Ingångshål > 30 cm i diameter

2 Trädet är över 1 meter i diameter i brösthöjd.

Det finns ett samband mellan hur grovt trädet är och hur många olika karaktärer trädet har utvecklat som olika arter kan leva av. Träd över 1 meter i diameter vilket är det samma som 314 cm i omkrets är extra värdefulla. Du mäter stamomkretsen 1,3 meter över marken eller på det smalaste stället under. Vid specialfall kan du ta hjälp av denna figur för att ta reda på hur du ska mäta.

Hjälppfigur för mätning av stamomkrets. Omarbetning efter "Inventering av jätteträd", Skogsstyrelsen, 1999.

3 Trädet är gammalt

För att ett träd ska räknas som gammalt behöver det vara över 140 år eller 200 år för ek, bok, tall eller gran. Det finns ett samband mellan hur gammalt trädet är och hur många olika karaktärer trädet har utvecklat som olika arter kan leva av. Även ganska smala träd som är gamla utvecklar dessa karaktärer, t.ex hamlade träd eller träd som stått i näringsfattig jord.

Det är ofta svårt att se på ett träd hur gammalt det är, här får man istället se till platsens historia. När planterades träden? Finns de på gamla kartor? Finns de med i beskrivningar?

4 Trädet hyser rödlistade arter, indikatorarter eller paraplyarter.

Rödlistade arter är sällsynta, nära hotade, eller hotade arter som riskerar att dö ut i Sverige. Det finns sex olika kategorier i den svenska rödlistan: RE(nationellt utdöd), CR (akut hotad), EN (starkt hotad), VU (sårbar) och NT (nära hotad) samt DD (kunskapsbrist). CR indikerar störst sannolikhet för att arten dör ut i Sverige. En art som efter utvärdering inte bedöms uppfylla någon av kriterierna för rödlistningskategoriseras som LC (livskraftig).

Det är viktigt att bara räkna in de arter som är beroende av träden, det vill säga inte arter som exempelvis finns i grässvålen (utom mykorrhizasvampar som ju är direkt kopplade till träden) eller i eventuella angränsande vattenmiljöer etcetera.

Ett bra sätt att ta reda på om det finns rödlistade arter på träden är att gå in på Artportalens hemsida och söka efter rödlistade arter i området

Ibland är det svårt att hitta de rödlistade arterna och det kan krävas kostsamma inventeringar. Då kan man istället leta efter arter som är lätta att hitta och där man vet att om man hittar dessa arter finns det oftast även rödlistade arter. Dessa arter kallas signalarter eller paraplyarter. En samling över Sveriges signalarter finns i boken ”Skyddsvärd skog. Naturvårdsarter och andra kriterier för naturvärdesbedömning”

Notera att om trädet hyser en art som är fridlyst behövs en dispens från artskyddet för att t.ex. ta ner trädet.

5 Trädet har grov bark, barklös ved eller omfattande savflöde.

Grov bark, barklös stamved eller omfattande savflöde är karaktärer som på olika vis gynnar många olika arter.

- Grov bark betyder att barksprickorna är 2 cm djupa eller mer. Ju grövre barken är desto fler olika sorters mossor men främst lavar kan finnas på trädet.
- Barklös stamved innebär att en del av stammen saknar bark och där kan man istället se den blottade torra stamveden. Den blottade stamveden utnyttjas av många insekter att t.ex. lägga ägg i.
- Savflöde är när saven läcker ut på stammen genom ett sår på trädet. Saven är söt och lockar nattetid till sig många insekter som gillar att dricka av saven. Savflödet ser du som en mörk avlång fläck på stammen.

6 Trädet är en högstubbe eller innehåller mycket död ved.

Ungefär en fjärdedel av Sveriges cirka 4 500 skalbaggsarter är beroende av multnande och nedbruten ved. Larverna lever i veden eller under barken. Olika arter föredrar olika sorters ved, en del behöver nydöd ved, andra vill ha den nedbruten. En del lever endast i veden på en speciell trädart medan andra är mer noga med hur varmt eller fuktigt det är på platsen. Alla insektslarver i veden lockar till sig djur som äter dem. Mest värdefull är den stående döda veden, högstubbar. Men även död ved i kronan är mycket viktig. Både grövre grenar och smalare pinnar.

7 Trädet har tickor eller andra vedsvampar

Håligheterna skapas oftast genom att en eller flera tickor rötter veden inne i trädet. Det är tickans mycel som står för denna process och tickorna är därför viktiga som hålbildare på trädet. Men även själva fruktkroppen är viktig som en boplats eller föda åt flera djur. Alla tickor eller svampkroppar på trädet ska räknas.

8 Trädet är en rödlistad art

Några få trädarter är rödlistade i sig själva. Dessa är extra viktiga att bevara om det går eftersom det finns flera arter av insekter, mossor och lavar som är knutna till specifika trädarter. Om dessa träd försvinner från landskapet har arterna svårt att överleva. Exempel på rödlistade trädarter är ask och alm som tyvärr har drabbats

hårtav trädsjukdomar. På Artdatabankens hemsida an du söka på olika arter och se om de är rödlistade.

7.2.4.2. Sociala värden

Vad som gör ett område viktigt för och uppskattat av besökare är ofta högst subjektivt och inte alltid mätbart. Det finns dock flera studier inom ämnet som visar på ett antal generella faktorer som har betydelse när vi väljer områden för utomhusvistelse. Nedanstående tabell tar upp de viktigaste av dessa faktorer.

Förklaring av parametrarna

Checklista miljöns sociala värden	A	B	C	D	Noteringar
1. Avskärmning från omgivningen					
2. Plats för kontemplation, sorgearbete, eftertanke och återhämtning					
3. Möjlighet till rekreation, motion och sociala möten					
4. Estetiska värden					
5. Potential att ge känsla av identitet och samhörighet					
6. Upplevelse av trygghet					
7. Tillgänglighet till och inom grönområdet					
8. Stort antal besökare och/eller förbipasserande					
9. Brist på liknande miljöer					
10. Närhet till tätort och avsaknad av andra grönområden					

1 Avskärmning från omgivningen

ett område som är avskärmat från exempelvis störande synintryck eller buller från omgivningen ger bättre möjligheter till avkoppling, rekreation och kontemplation. Det geografiska läget spelar förstås roll – ett område i närheten av en flygplats är till exempel sällan fritt från störningar. Men också områdets utformning med exempelvis skyddande träd- och buskridåer har betydelse.

Högt värde (A): Området är lugnt och skärmar av från störande synintryck, lukt eller buller i omgivningen.

Lågt värde (D): Vistelse i området störs i hög grad av synintryck, lukt eller buller från omgivningen.

2 Plats för kontemplation, sorgearbete, eftertanke och återhämtning

Offentliga miljöer med träd är viktiga platser för mental och psykisk återhämtning, särskilt i storstäder. För många människor är begravningsplatser, men även exempelvis sjukhusparker, viktiga platser för eftertanke och sorgbearbetning. Olika faktorer i miljöns utformning, exempelvis inslag av gamla träd, påverkar hur harmonisk, lugn och fridfull miljön upplevs. Studier har visat att även utsikten över träd från exempelvis sjukhus och skolor kan ha positiva hälsoeffekter.

Högt värde (A): Området används dagligen eller mycket ofta för kontemplation, sorgearbete, eftertanke och psykisk eller mental återhämtning.

Lågt värde (D): Området saknar goda förutsättningar och används aldrig eller sällan för dessa aktiviteter.

3 Möjlighet till rekreation, motion och sociala möten

Ett områdes geografiska läge, innehåll och utformning kan i varierande grad uppmuntra till sociala möten, spontanidrott, picknick, vila och andra aktiviteter. Forskning visar att parker och andra grönområden kan stärka den sociala sammanhållningen i samhället. För barnen är det en stor tillgång om det går att klättra, leka och röra sig fritt i miljön.

Många parker, som Alnarpsparken vid SLU utanför Malmö, används för picknick och sociala möten.

Foto: Fabian Mebus.

Högt värde (A): Området har stora rekreativvärden, är en viktig plats för sociala möten och/eller ger möjlighet till motion och används i detta avseende dagligen eller mycket ofta.

Lågt värde (D): Området saknar goda förutsättningar för rekreation, motion och sociala möten och används aldrig eller sällan för dessa aktiviteter.

4 Estetiska värden:

Trädmiljöers utformning och även enskilda trädets karaktär – vare sig de är medvetet arkitektoniskt gestaltade eller inte – kan utgöra uppskattade estetiska värden.

Högt värde (A): Området har mycket stora estetiska värden. Det innehåller spännande och/eller märkvärdiga element eller är variationsrikt. Området är välskött, har konstnärliga inslag och/eller utmärker sig genom en framstående arkitektonisk gestaltning.

Lågt värde (D): Området har inga estetiska värden och/eller är relativt homogent utformat. Det ger inga eller mycket otydliga estetiska upplevelser och har i förhållande till det omgivande ”vardagslandskapet” inga tydligt framstående arkitektoniska egenskaper.

5 Potential att ge känsla av identitet och samhörighet

Vissa miljöer eller anläggningar, till exempel alléer med gamla träd eller en medeltida kyrka på landsbygden, kan förmedla en känsla av identitet och samhörighet. Särskilt när träden är gamla och stora kan de ge en känsla av kontinuitet i ett samhälle som präglas av snabba förändringar. Miljöer med gamla träd kan för många människor också ha stora symboliska värden. Denna upplevelse är inte alltid beroende av att man befinner sig i själva miljön utan kan tas del av även på avstånd.

Högt värde (A): Området är viktigt för många människors identitet och förmedlar en känsla av kontinuitet och samhörighet. Detta tar sig ofta uttryck i form av ett stort engagemang från allmänheten i samband med åtgärder som påtagligt förändrar miljön.

Lågt värde (D): Området saknar uppenbara symboliska eller identitetsskapande värden och framkallar sannolikt inte allmänhetens engagemang vid förändringar.

6 Upplevelse av trygghet:

Att man känner sig trygg kan för många vara en viktig och till och med en avgörande del av en utemiljöns sociala värde. Hur platsen och de närmaste omgivningarna ser ut och vilka som brukar vistas där är faktorer som på olika sätt kan bidra till eller motverka trygghetskänslan. Upplevd trygghet påverkas av hur läsbart området är. För att brukaren ska få god översikt över platsen och en känsla av kontroll krävs medveten belysning och utformning av vegetationen som bidrar till god genomsikt. Karaktären på vegetationen och skötselnivå är också viktigt, eftersom många associerar nedskräpning, vandalisering och för låg skötselnivå med rädsla.

Högt värde (A): Området förmedlar en hög grad av trygghet. Det är normalt skött, ligger inte för avskilt, har god belysning och god genomsikt.

Lågt värde (D): Miljön undviks av många, särskilt under dygnets mörka timmar, till exempel på grund av tidigare olagliga händelser, avskilt läge, dålig belysning eller dålig genomsikt.

7 Tillgänglighet till och inom grönområdet:

Undersökningar har visat att människor i vardagen i stor utsträckning väljer att vistas i naturmiljöer som ligger inom en kilometers radie från bostaden eller arbetsplatsen. Att grönområdet ligger i närheten och är lättillgängligt är därför ofta en viktig förutsättning för ett områdes sociala värde, särskilt för personer med olika typer av funktionsnedsättningar och för barn. Det innebär bland annat att det ska vara lätt att ta sig till och orientera sig i området, det ska finnas sittplatser och det ska vara lätt att ta sig runt i området. Olika typer av serviceanläggningar såsom toaletter, parkeringsplatser, bord och iordningställda stigar underlättar vistelsen. Att människor har tillgång till områden för rekreation är mycket viktigt för hälsa och välmående. Ju färre andra områden för rekreation som finns i eller i närheten av ett bostadsområde eller ett område med många arbetsplatser desto viktigare är det att sociala värden i områdena ges prioritet vid planering av åtgärder.

Högt värde (A): Området ligger i eller inom en kilometers avstånd från en stad eller större tätort och det finns få eller inga liknande tätsortsnära grönområden inom samma avstånd. Det är god tillgänglighet till och inom området med få hinder i form av till exempel stora nivåskillnader eller ojämna ytor. Det finns olika typer av serviceanläggningar.

Lågt värde (D): Området ligger betydligt längre än en kilometer från en tätort och det finns gott om andra jämförbara grönområden inom närmare räckhåll. Det är bristande tillgänglighet till och inom området, vilket gör att en stor del av befolkningen inte kan vistas där.

8 Stort antal besökare och/eller förbipasserande:

Ju fler personer som nyttjar ett område desto viktigare är det att ta hänsyn till områdets sociala värden. Även om de flesta förbipasserande inte aktivt har valt miljön för till exempel rekreation kan träden vara viktiga för dem. Detta har visat sig i storstäder där åtgärder i alléer eller nedtagning av enstaka träd kan väcka starka reaktioner hos allmänheten. Trädmiljöer kan också utgöra en stor del av ett besöksmåls attraktivitet och ha betydelse för turismen.

Högt värde (A): Området har i förhållande till den lokala befolkningens mängd ett stort antal besökare och/eller passeras dagligen av ett stort antal människor.

Lågt värde (D): Området har mycket få besökare och/eller passeras dagligen endast av enstaka personer.

9 Brist på liknande miljöer

Om den typ av anläggning som området utgör är sällsynt eller minskar är det extra värdefullt att bevara kvarvarande områden med sociala värden. Det kan till exempel röra sig om det enda området i tätorten med rinnande vatten, den enda parken med grönytor för lek eller den enda kyrkogården med utrymme för avskildhet och ro.

Högt värde (A): Denna typ av anläggning med sociala värden är tydligt minskande eller har varit sällsynt under lång tid. Det finns idag inga eller mycket få andra områden med motsvarande sociala värden inom ett rimligt avstånd från området.

Lågt värde (D): Andra områden med motsvarande sociala värden är relativt vanliga inom ett rimligt avstånd från området.

10 Närhet till tätort och avsaknad av andra grönområden

Undersökningar har visat att människor i vardagen i stor utsträckning väljer att vistas i naturmiljöer som ligger inom en kilometers radie från bostaden eller arbetsplatsen. Grönområdets närhet är därför ofta en viktig förutsättning för ett områdes sociala värde och har även betydelse i ett barnperspektiv. Att människor har tillgång till områden för rekreation är mycket viktigt för folkhälsa och välmående. Ju färre andra områden för rekreation som finns i eller i närheten av ett bostadsområde eller ett område med många arbetsplatser desto viktigare är det att sociala värden i områdena ges prioritet vid planering av åtgärder.

Högt värde (A): Området ligger i eller inom en kilometers avstånd från en stad eller större tätort och det finns få eller inga liknande tätsortsnära grönområden inom samma avstånd.

Lågt värde (D): Området ligger betydligt längre än en kilometer från en tätort och det finns gott om andra jämförbara grönområden inom närmare räckhåll.

Trädet/träden som är aktuella för ansökan	Ja	Nej	Noteringar
1. Trädet eller trädanläggningen är känt och välbesökt.			
2. Trädet har ett stort symboliskt eller identitetsskapande värde (till exempel en så kallad sparbanksek).			
3. Trädet eller trädanläggningen är viktigt för den rumsliga uppfattningen av platsen (exempelvis en stor solitär mitt på en öppen yta eller en allé som utgör en siktlinje).			
4. Trädet eller trädanläggningen är en viktig del av utsikten för många människor (exempelvis från sjukhus, vårdhem, skola, boende).			
5. Trädet eller trädanläggningen är del av en viktig lek- eller rekreationsmiljö (exempelvis ett träd med säregna former).			

6. Trädet eller trädanläggningen har stora estetiska värden (exempelvis säregen form och färg eller vacker blomning) eller är av en ovanlig art eller sort.			
7. Trädet eller trädanläggningen bidrar till att skapa en plats som är skyddad från vind, sol eller insyn, vilket kan vara viktigt för dess betydelse för sociala möten			
8. Trädet är ovanligt stort eller mycket gammalt (sådana individer har visat sig väcka särskilt starka känslor och ger också upplevelsen av platsens ålder och kontinuitet).			

1 Trädet eller trädanläggningen är känt och välbesökt.

Träd eller anläggningar som är kända och har mycket besök får automatiskt höga sociala värden då dessa platser därmed har stor betydelse för människor.

2 Trädet har ett stort symboliskt eller identitetsskapande värde

Runt om i landet finns det många träd som har stora symboliska värden, exempel en så kallad sparbanksek, eller som get upphov till stora värden såsom träd på publika platser.

3 Trädet eller trädanläggningen är viktigt för den rumsliga uppfattningen av platsen

Ett stort solitär träd mitt på en öppen yta eller en allé som skapar viktiga siktlinje påverkar den rumsliga uppfattningen och kan ibland skapa egna rum, exempelvis alléer runt gravkvarter på kyrkogårdar.

4 Trädet eller trädanläggningen är en viktig del av utsikten för många människor

Undersökningar visar att möjligheten att se träd och grönytor har en positiv effekt på människors hälsa. Om många människor ser träde, exempelvis från sjukhus, vårdhem, skola, boende, har trädet därmed en större betydelse än om ingen ser trädet.

5 Trädet eller trädanläggningen är del av en viktig lek- eller rekreationsmiljö

Träd med möjlighet till lek kan ha en stor betydelse för en trädanläggnings värde.

6 Trädet eller trädanläggningen har stora estetiska värden eller är av en ovanlig art eller sort

Ovanliga träd eller träd med en säregen form skapar i sig estetiska värden som är viktiga för den sociala uppfattningen. Hit hör även träd med speciell bladfärg eller vacker blomning.

7 Trädet eller trädanläggningen bidrar till att skapa en plats som är skyddad från vind, sol eller insyn

En miljö som är skyddad från omgivningen ger inte bara upphov till högre hälsofrämjande värden, utan den kan även öka platsens betydelse för sociala möten

8 Trädet är ovanligt stort eller mycket gammalt

Stora och gamla trädindivider har visat sig väcka särskilt starka känslor och ger också upplevelsen av platsens ålder och kontinuitet.

7.2.4.3. Kulturmiljövärden

Nedanstående tabell kan inte ersätta en fullständig kulturhistorisk värdering- och prioriteringsprocess som behöver genomföras i andra sammanhang, till exempel vid miljökonsekvensbedömningar, beslut om byggnadsminnen eller kulturresevat. I dessa sammanhang behöver man ännu tydligare skilja på värdering och prioritering. Mer om detta kan läsas på Riksantikvarieämbetets plattform för kulturhistorisk värdering och urval,

Checklista miljöns kulturhistoriska värden	A	B	C	D	Noteringar
1. Miljön ligger inom en utpekad kulturmiljö					
2. Miljön ligger i eller i anslutning till område med höga kulturmiljövärden.					
3. Området i en liten utsträckning förändrats					
4. Området har lång läsbar kontinuitet					
5. Området är ett representativt exempel för denna typ av kulturmiljö					
6. Miljön har utgjort en förebild eller haft annan särskild betydelse					
7. Miljön är sällsynt					
8. Punkt saknas – kom gärna med förslag.					
9. Punkt saknas – kom gärna med förslag.					
10. Punkt saknas – kom gärna med förslag.					

1 Miljön ligger inom en utpekad kulturmiljö

Området ligger exempelvis inom/eller i anslutning till ett riksintresse för kulturmiljövård, kulturresevat, kyrkogård eller finns med i ett kommunalt kulturmiljöprogram.

Högt värde (A): Det aktuella området ligger inom ett utpekad område och utgör del av den kulturmiljö området representerar.

Lågt värde (D): Det aktuella området ligger isolerat och långt ifrån annan kulturmiljö.

2 Miljön ligger i eller i anslutning till område med höga kulturmiljövärden

Beskrivning ska skrivas.

3 Området har i en liten utsträckning förändrats

Områdets karaktär har en låg grad av förändring i förhållande till den tidsperiod området representerar.

Högt värde (A): Områdets kulturhistoriska karaktär har i mycket liten utsträckning förändrats. Andra tidstypiska element i miljön finns oförändrat kvar eller har förvanskats.

Lågt värde (D): Områdets kulturhistoriska karaktär har påtagligt förändrats. Området präglas av inslag som är främmande för tidsperioden samtidigt som viktiga tidstypiska element försvunnit eller har förvanskats.

4 Området har lång läsbar kontinuitet

I området finns element från olika tider som visar områdets kulturhistoriska utveckling. Nya inslag har tillkommit utan att bärande element från tidigare skeden har raderats eller har förvanskats. Ett exempel kan vara en kyrkogård där det finns element från alla skeden, från en medeltida utformning till en trädkrans från 1900-talets början.

Högt värde (A): Området har element från samtliga, eller de flesta av de olika präglande tidsskeden, vilka tydliggör områdets kulturhistoriska utveckling genom tiden. Inga bärande element från olika tidsskeden har försvunnit eller har förvanskats. Det går lätt att utläsa och följa områdets kulturhistoriska utveckling över tid.

Lågt värde (D): Området saknar viktiga element från samtliga eller från de flesta av de olika präglande tidsskeden, vilket gör det omöjligt eller mycket svårt att utläsa områdets kulturhistoriska utveckling över tid.

5 Området är ett bra representativt exempel för denna typ av miljö

Miljön har många gemensamma drag med andra miljöer av samma eller liknande typ och fungerar som en bra och typisk representant för sitt slag av miljö i landet eller för regionen.

Högt värde (A): Området är ett av de mest typiska av sitt slag i landet och/eller regionen.

Lågt värde (D): Området uppvisar påtagligt avvikande egenskaper jämfört med andra miljöer av samma eller liknande typ och det finns många bättre representanter.

6 Miljön har utgjort förebild eller haft en annan särskild betydelse

Miljön kan ha utgjort modell eller förebild för eller på annat sätt haft särskild betydelse för den kulturhistoriska utvecklingen i landet och/eller regionalt. Miljön kan till exempel återspegla ett nytt fenomen, innovation med efterföljande spridning. Den kan också vara präglad av en särskild händelse, person eller grupp av personer som haft avgörande inflytande på delar av samhällsutvecklingen. Det kan exempelvis vara en betydelsefull arkitekt som ritat anläggningen, eller att träden har planterats i samband med ett kungabesök.

Högt värde (A): Området har varit en modell och/eller är präglad av en viss händelse, person eller grupp av personer som är av stor betydelse för den kulturhistoriska utvecklingen i ett nationellt eller regionalt perspektiv.

Lågt värde (D): Området kan inte anses ha varit modell och kan inte heller kopplas till en särskilt betydelsefull händelse, person eller grupp av personer som är av stor betydelse för den kulturhistoriska utvecklingen i ett nationellt eller regionalt perspektiv.

7 Miljön är sällsynt

Området är av en typ eller har typer av värden som saknar eller har få motsvarigheter i landet, regionen eller kommunen. Miljön eller delar av miljön har antingen alltid varit sällsynt, exempelvis återspegla en betydelsefull händelse. Miljön kan också vara av en typ som varit vanlig men som minskat kraftigt i landet eller i regionen.

Högt värde (A): Området är av en typ som har ytterst få motsvarigheter i landet och/eller regionen.

Lågt värde (D): Området är av en typ som är relativt vanlig i landet och/eller regionen.

Trädet/träden som är aktuella för ansökan					
1. Träden eller trädanläggningen visar på ett utvecklingsförlopp för platsens historia.					
2. Trädet eller trädanläggningen är ursprunglig					
3. Trädet är av en speciell art, sort eller klon.					
4. Trädet eller trädanläggningen har en sägen, tradition och/eller person knuten till sig					

5. Trädet eller trädanläggningen är arkitekturhistorisk betydelsefull					
6. Trädet eller trädanläggningen har präglats av traditionsenlig skötsel					
7. Träden i trädanläggningen är i huvudsak i samma ålder.					
8. Punkt saknas – kom gärna med förslag.					

1 Träden eller trädanläggningen visar på ett utvecklingsförlopp för platsens historia.

De kan representera en generell samhällsförändring under en viss tidsperiod. Träden eller trädanläggningen kan till exempel ha påverkats av hur vägen intill utvecklats genom breddning eller att en mötesficka har anlagts i den långa allén. Trädraden kan ha förlängts så att den där innehåller yngre träd och kanske inslag av andra trädslag.

2 Trädet eller trädanläggningen är ursprunglig

Med detta innebär att trädet eller träden i trädanläggningen inte har ersatts med nya träd i ett senare skede.

3 Trädet är av en speciell art, sort eller klon som är knuten till platsen

Träd av en speciell klon, sort eller art får ofta ett speciellt symbolvärde exempelvis ett näsduksträd i en stadspark. Gäller det en unik klon är det viktigt att identifiera, beskriva och föröka den äkta klonen.

4 Trädet eller trädanläggningen har en sägen, tradition och/eller person knuten till sig

Träd finns ofta med i sägner och traditioner som lever vidare i generationer. Carl von Linné är besökte många platser på sin resa genom Sverige bland annat Stora Karlsö där en ask kallas för Linne's ask och som står på ett bronsåldersröse.

5 Träden eller trädanläggningen är arkitekturhistorisk betydelsefull

Trädet eller trädanläggningen är arkitekturhistorisk betydelsefull och utgör en viktig del av den historiska miljön, exempelvis allé i en herrgårdsmiljö, trädkrans på en kyrkogård, eller rumsbildande trädanläggning i en stadspark.

6 Träden eller trädanläggningen har präglats av traditionsenlig skötsel

Trädet eller trädanläggningen har skötts enligt den historiska skötseln som grundlades när trädet/trädanläggningen anlades, exempelvis att knuthamlade lindar fortfarande beskärs på samma vis och att andra formbeskurna träd fortfarande beskärs.

7 Träden i trädanläggningen är i huvudsak i samma ålder

Beskrivning ska skrivas.

7.2.5. Steg 4 – Behov av juridisk prövning

Förvaltaren och verksamhetsutövaren tillsammans med arbetsgruppen måste undersöka om särskilda bestämmelser gäller i området samt ta reda på vilka åtgärder som lagstiftningen tillåter, till exempel tillstånd enligt kulturmiljölagen, dispens enligt miljöbalken eller marklov enligt plan- och bygglagen. I många fall finns det utrymme för tolkning om en åtgärd kräver prövning eller inte. Det förekommer påtagliga skillnader mellan myndigheter i olika delar av landet med avseende på detta tolkningsutrymme, till exempel när det gäller att avgöra om en åtgärd på träd kan anses utgöra en väsentlig ändring av kulturmiljön. Med så omfattande planering kan det även handla om hur man ska förhålla sig till lagstiftningen. Det kan till exempel handla om att göra en helt ny detaljplan för området eller att försöka arbeta inom den befintliga. Gruppen sitter ofta på kunskaper och efarenheter om vad som passar bäst i varje enskilt fall. Om det behövs tillstånd eller dispens lämnar förvaltaren in en ansökan och myndigheten handlägger ärendet. Annars planerar förvaltaren själv åtgärden (hoppa i så fall över steg 6 och 7).

De vanligaste lagarna som bör beaktas i samband med åtgärder på träd i offentliga miljöer framgår av Checklista steg 4, se även kapitel 4.

Checklista steg 4: Lagstiftning att beakta

- Områdesbestämmelser – se avsnitt 4.2.1 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Marklov – se avsnitt 4.2.1 Prövande myndighet: Byggnadsnämnden på kommunen
- Naturminne – se avsnitt 4.2.7
- Biotopskydd – se avsnitt 4.2.8 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Riksintressen – se avsnitt 4.2.2
- Strandskydd – se avsnitt 4.2.9 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Natura 2000 – se avsnitt 4.2.3 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Samråd om väsentlig ändring av naturmiljön – se avsnitt 4.2.10 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Landskapsbildsskydd – se avsnitt 4.2.11 – prövande myndighet: Länsstyrelsen

- Artskydd och fridlysning – se avsnitt 4.2.4 Prövande myndighet: Länsstyrelsen, sök efter fridlysta arter i området på Artportalen, www.artportalen.se
- Naturreservat och kulturresevat – se avsnitt 4.2.6 Prövande myndighet: Länsstyrelsen eller kommunen om det är kommunen som har bildat reservatet
- Kyrkligt kulturminne – se avsnitt 4.2.11 Prövande myndighet: Länsstyrelsen
- Byggnadsminne – se avsnitt 4.2.12 Prövande myndighet: Länsstyrelsen (om SFV RAÄ)

7.2.6. Steg 5 – Sammanvägning

Nu är det till sist dags att bestämma vilken den mest lämpliga utformningen av åtgärden är. Denna ska gynna de prioriterade värdena och överensstämma med vad som är mest rimligt i förhållande till förvaltningens förutsättningar. Åtgärden beskrivs så detaljerat som möjligt så att inga missförstånd om genomförandet kan uppstå i ett senare skede. Generella riktlinjer om hur åtgärder kan utformas i ett område med höga naturvärden, kulturvärden eller sociala värden ges i kapitel 9.

I steg 6 sker en sammanvägning av den fördjupade bedömningen av områdets och trädens olika värden (steg 4) och de förutsättningar för förvaltningen som tidigare beskrivits (steg 1 och 2). Det är arbetsgruppen som tillsammans utformar detta steg.

Tabellerna i steg 4 ska ses som hjälpmedel för att kunna göra prioriteringar i en komplex verklighet och i det enskilda fallet. Parametrarna ska tjäna som ett diskussionsunderlag och vara ett stöd för att synliggöra, argumentera för och utveckla förståelsen för olika värden. Bedömningarna av parametrarna är inte en enkel poängräkning där det perspektiv som får flest poäng vinner och automatiskt blir det som gruppen tar störst hänsyn till. Parametrarna är olika många för varje perspektiv, de väger olika tungt, är i olika grad subjektiva eller objektiva och lätta eller svåra att mäta. De är helt enkelt inte direkt jämförbara sinsemellan så därför finns det heller inte något objektivt sätt att avgöra vilka värden som väger tyngst.

I många fall kommer en bedömning av parametrarna trots allt att ge en tydlig fingervisning om vilket perspektiv som bör prioriteras högst. Företrädare för de olika perspektiven kan med hjälp av parametrarna argumentera för och tydliggöra miljöns och trädens betydelse samt sätta det i relation till andra miljöer i kommunen, länet eller landet. Att ett perspektiv prioriteras högst innebär inte att de andra perspektiven ska åsidosättas utan att man lägger tyngdpunkten på det prioriterade perspektivet samtidigt som man i den mån det är möjligt även tar hänsyn till övriga perspektiv. För att modellen ska fungera är det dock viktigt att själva värderingen/prioriteringen med hjälp av tabellerna också får utslag vid utformning av åtgärderna och vid utformning av beslut (inom ramen för vad lagstiftningen ger utrymme för). Om ett perspektiv visar sig vara något lägre prioriterat jämfört med ett eller två andra innebär det att man i normalfall bör acceptera en viss försämring av värdena för detta perspektiv om det krävs för att gynna värden i ett annat mer prioriterat perspektiv.

Det kan förstås också visa sig att två eller tre perspektiv bedöms väga lika tungt och därför bör visas lika stor hänsyn. I de flesta fall bör gruppen kunna komma fram till en utformning av åtgärden som gynnar eller åtminstone tar hänsyn till samtliga värden. I de sällsynta fall där ingen enighet mellan olika representanter kan nås måste ärendet lyftas till en högre beslutsnivå. I situationer utan juridisk prövning kan detta till exempel vara förvaltningschefen/-ledningen och i situationer med juridisk prövning till exempel länsstyrelsens eller kommunens ledning. I dessa fall bör gruppen också upprätta en konsekvensbeskrivning där man efter beslutet tydligt talar om vilka perspektiv och värden som fått stå tillbaka och vad detta kan innebära. På så vis blir det synligt att gruppen gjort ett medvetet val där ett visst perspektiv prioriterats till förmån för ett annat. Detta val måste dock alltid vara förenligt med syftet i den lagstiftning som berörs.

När gruppen har kommit fram till vilka miljö- och trädvärden som bör ges högst prioritet är det dags att väga samman dessa med syftet och målet med åtgärden samt förutsättningarna för förvaltning. Förutsättningarna på platsen sätter ibland gränser för vad som rent praktiskt är möjligt att genomföra och i vilken utsträckning det finns möjlighet att ta hänsyn till de olika värdena. I juridiska ärenden är det lagstiftningen och dess tolkningsutrymme som sätter ramarna, se kapitel 8.

7.2.7. Steg 6 – Skicka in en ansökan

Om det behövs en juridisk prövning så är det dags att skicka in en ansökan till rätt myndighet. Det finns ofta förtryckta blanketter hos de olika myndigheterna som går att använda. Många gånger har dessa begränsat utrymme och därför kan det vara bra att använda sig av bilagor.

- En ansökan bör innehålla följande delar:
- Kontaktuppgifter till den som ansöker.
- Information om var åtgärden ska göras, med en karta över var åtgärden ska göras.
- Foton på det eller de träd som ska åtgärdas.
- Beskrivning av åtgärden så detaljerat som möjligt. Skriv vilken metod som ska användas, vilka träd som ska åtgärdas och när åtgärden ska genomföras.
- För ansökningar enligt miljöbalken är det viktigt att skriva det särskilda skäl som finns för att göra åtgärden.
- En kort beskrivning av noll-alternativet, det vill säga vad händer om man inte gör någon åtgärd alls.
- En beskrivning av vilka värden som finns i området (sociala, natur- och kulturmiljövärden).
- En beskrivning av på vilket sätt förvaltaren utformar åtgärden för att ta hänsyn till de värden som finns.
- En beskrivning av andra åtgärder och varför de är mindre lämpliga.

7.2.8. Steg 7 – Handläggning av ärendet

Hos myndigheten sker nu arbetet med handläggning av ärendet. Där är det handläggarens jobb att kontrollera så att ansökan stämmer. Det första som handläggaren behöver göra är att stämma av åtgärderna mot lagstiftning för att se vilka dispenser/tillstånd som behövs. Har den sökande missat någon lagstiftning så är det handläggarens skyldighet att upplysa om det, men aldrig att påbörja en ny ansökan utan att den sökande godkänt detta.

Handläggaren ska också kontrollera att det finns tillräckliga skäl för att över huvud taget kunna få dispens eller tillstånd. Flera lagstiftningar har begränsningar i vilka orsaker som är giltiga skäl (se kapitel 8).

Det är ju också viktigt att kontrollera om den analys av de värden som finns i ansökan matchar de värden som finns och om de förslag på villkor/kompensationsåtgärder som föreslås är bra.

Om någonting saknas i ansökan ska handläggaren begära in kompletteringar. Det är även bra om handläggaren kan kommunicera/diskutera med sökanden kring eventuella ändringar innan beslutet skrivs.

I beslutet skrivs vad den som ansökt om dispensen/tillståndet får göra, vilka villkor och vilka kompensationsåtgärder som gäller för beslutet.

Om åtgärden berör flera olika lagstiftningar så ska besluten helst skrivas i samma dokument. Om inte det är möjligt ska de helst skickas ut på samma gång. Ibland är detta inte heller möjligt på grund av t.ex. olika handläggningstider. Då ska den som ansökt tydligt informeras om att det kommer fler beslut längre fram.

Vid ärendehandläggning behöver man innan sammanvägningen i steg 9 ta hänsyn till vilket utrymme lagstiftningen ger att väga in olika intressen vid prövning. Detta beskrivs vidare i kapitel 8. I juridiska ärenden

fattas ett officiellt beslut om tillstånd, dispens eller marklov. Det kan vara lämpligt att i villkor till beslutet reglera utformningen av åtgärden eller med hänvisning till exempelvis de allmänna hänsynsreglerna ge upplysningar om lämplig utformning av åtgärden (se kapitel 8).

I de flesta förvaltningssituationer rekommenderas dokumentation, uppföljning och utvärdering av åtgärden för att se om den har uppnått sitt syfte. På så sätt kan man dra nytta av erfarenheterna inför framtida ställningstaganden.

7.2.9. Steg 8 Genomföra åtgärden

När beslutet (eller besluten) har inkommit till förvaltaren och verksamhetsutövaren är det viktigt att inte inleda arbetet direkt utan att invänta tills alla beslut har inkommit då det ibland kan vara vissa beslut som dröjer. Tiden för när överklagande kan inkomma mot beslutet måste också ha gått ut innan åtgärderna kan inledas kan dra igång med åtgärden.

Ofta finns det flera olika sätt att genomföra åtgärden varför de handgripliga detaljerna lämpligast diskuteras mellan förvaltaren och verksamhetsutövaren och den som får i uppdrag att genomföra själva åtgärden. Att diskutera åtgärderna på plats innan och under själva genomförandet brukar minska risken för missförstånd.

Litteratur

- Bolund, P. & Hunhammar, S. 1999. "Ecosystem services in urban areas". I *Ecological economics* 29(2) 293–301.
- Hedblom, M., Caeuso, A., Green, M. & Ode, Å. 2011. *Grönytor i tätorter – metoder att följa utvecklingen av upplevelsevärden och biologisk mångfald*. Rapport 6411. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/6400/978-91-620-6411-2/> Höjer, O. & Hultengren, S. 2004. *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet*. Rapport 5411. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/5400/91-620-5411-2/> Jansson, M. 2012. "Kunskapssammanställning". I *Hela staden – argument för en grönblå stadsbyggnad*. Stad och Land Nr 183. Movium, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. <http://www.movium.slu.se/system/files/news/9265/files/helastaden-1.pdf> Johannesson, J. & Ek, T. 2006. *Eklanet Östergötland – naturinventering av ekmiljöer*. Rapport 2006:10. Länsstyrelsen Östergötland. <http://www.lansstyrelsen.se/ostergotland/SiteCollectionDocuments/sv/djur-och-natur/friluftsliv/ostergotlandsnatur/EklanetOstergotland.pdf> Johansson, K. 2011. *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling*. Byggnadshistorisk rapport 2011:4. Stockholms stadsmuseum, Stockholm. http://www.samfundetsterik.se/wp-content/uploads/2012/03/Kulturhistorisk_bedomning_gronomraden_SSM.pdf Konijnendijk, C., Annerstedt, M., Busse Nielsen, A. & Maruthaveeran, S. 2013. *Benefits of urban parks – A systematic review*. Report for IFPRA. Köpenhamn & Alnarp. http://curis.ku.dk/ws/files/44944034/Ifpra_park_benefits_review_final_version.pdf *Nationell strategi för formellt skydd av skog*. 2005. Naturvårdsverket, Stockholm, och Skogsstyrelsen, Jönköping. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/1200/91-620-1243-6/> Peters, K., Elands, B. & Buijs, A. 2010. "Social interactions in urban parks: stimulating social cohesion?". I *Urban Forestry & Urban Greening* 9(2):93–100. *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval – Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*. 2014. Riksantikvarieämbetet, Stockholm. <http://www.raa.se/varderingochurval> *Rödlistade arter i Sverige* 2010. 2010. U. Gärdenfors (red.). Artdatabanken, Sveriges Lantbruksuniversitet, i samarbete med Naturvårdsverket, Uppsala. Nitare, J. & Norén, M. 1992. "Nyckelbiotoper kartläggs i nytt projekt vid Skogsstyrelsen". I *Svensk Botanisk Tidskrift* 86:219–226.

- Sörensson, M. 2008. "AHA – en enkel metod för prioritering av vedentomologiska naturvärden hos träd i sydsvenska park- och kulturmiljöer". I *Entomologisk tidskrift* 129(2): 81–90.
- Tyrväinen, L., Pauleit, S., Seeland, K. & De Vries, S. 2005. "Benefits and Uses of Urban Forests and Trees". I *Urban Forests and Trees – a reference book*. C. Konijnendijk, T. Randrup, K. Nilsson & J. Schipperijn (red.). Springer, Berlin.
- Östberg, J., Delshammar, T., Fransson, A.M. & Busse Nielsen, A. 2012. *Standard för trädinventering i urban miljö*. Rapport 2012:7. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. [www.inventering.nu http://pub.epsilon.slu.se/9038/7/ostberg_et_al_120913.pdf](http://pub.epsilon.slu.se/9038/7/ostberg_et_al_120913.pdf)
- Millennium Ecosystem Assessment, 2005
- Skyddsvärd skog.
- Riksantikvarieämbetet – Värdering och Urval www.raa.se/varderingochurva

8. Ärendehandläggning

I detta kapitel beskrivs hur den modell som presenteras i kapitel 7 kan användas i ett antal vanligt förekommande prövningar som berör träd i offentliga miljöer. Modellen bedöms överlag vara till stor nytta för handläggning av ärenden. Den gör det exempelvis lättare att iakttäta miljöbalkens allmänna hänsynsregler, ger underlag för rimlighetsbedömningar och för avvägningar, medverkar till att identifiera kunskapsluckor och är till stöd för att hitta bättre alternativa lösningar. Modellen kan också användas som underlag vid utformning av ansökningar, vilket underlättar myndigheternas handläggning. I de fall modellen inte kan användas fullt ut uppmärksammas detta i texten.

Kapitlet inleds med en översikt av ett antal grundläggande principer kring ärendehandläggning som är av särskild vikt i sammanhanget. Det avslutas med en genomgång av ansvar för eventuella skador som kan orsakas av träd, då dessa frågor ligger till grund för många ärenden som rör träd i offentliga miljöer.

Kapitlet baseras i huvudsak på utredningen *Regler om träd i offentliga miljöer* som utgör en separat bilaga till denna vägledning. Utredningen ger en fylligare beskrivning av ytterligare prövningssituationer och tar också upp relevanta lagfall. Den beskriver även mer detaljerat hur modellen kan användas vid ärendehandläggning.

8.1. Ärendehandläggningens olika steg

Den högra spalten av modellskissen som presenteras i kapitel 7 avser situationer med juridisk prövning. Skissen kan delas upp i flera olika spår beroende på om det finns höga värden i ett eller flera perspektiv och vilka bestämmelser som berör området. De olika spåren kan ses i följande detaljskiss:

Steg 8, där det gäller att kontrollera vilket utrymme lagstiftningen ger att ta hänsyn till olika intressen, kan se ut på olika sätt. Om det bara finns värden ur ett perspektiv har det betydelse om området berörs av endast en eller av flera bestämmelser och om den bestämmelse som gäller också är avsedd att skydda detta värde.

Ett exempel: Värdena i ett område är höga främst ur naturvärdesperspektivet. Om den gällande bestämmelsen är avsedd att också skydda detta värde, till exempel genom miljöbalkens generella biotopskydd, behöver handläggaren endast kontrollera i vilken utsträckning det är möjligt att ta hänsyn till olika praktiska förutsättningar och om det finns alternativa lösningar (steg 1 – 3). Om den gällande bestämmelsen däremot är avsedd att skydda ett annat värde, till exempel genom kulturmiljölagens skydd av kyrkliga kulturminnen, behöver handläggaren beakta att ett tillstånd i detta fall inte kan nekas med hänvisning till områdets naturvärden utan att man vid behov istället kan hänvisa till miljöbalkens allmänna hänsynsregler. Om området berörs av flera bestämmelser behöver kontrollen ske separat för varje bestämmelse. Om det finns höga värden ur flera perspektiv behöver handläggaren kontrollera vilket utrymme det finns att väga in de olika värdena vid prövning enligt den eller de bestämmelser som området berörs av.

8.2. Om planering och beslutsfattande

8.2.1. Service och samordning

Samordnad prövning

Myndigheter har ett ansvar att förenkla för enskilda. Det innebär att hanteringen av prövningar som rör träd i offentliga miljöer i möjligaste mån ska samordnas, exempelvis genom att naturvårds- och

kulturmiljöansvariga har rutiner för samråd eller gemensam beredning. Det ligger både i enskildas och i myndigheters intresse att det görs så, eftersom det kan effektivisera hanteringen och minska risken för motstridiga bedömningar på grund av brister i underlaget.⁸¹

Gemensamma beslutsdokument

Myndigheten bör alltid ha en samordnad dialog med sökanden om bedömningen av en ansökan och om de villkor som kan komma att ställas. Om det bedöms lämpligt för sökanden bör besluten enligt de olika bestämmelserna skrivas i ett och samma beslutsdokument men som olika punkter och med separata villkor för respektive bestämmelse. Om sökanden har fått dispens för en åtgärd enligt en bestämmelse men avslag enligt en annan bestämmelse för en annan åtgärd i samma beslutsdokument kan beslutet överklagas i den del som har fått avslag.

Upplysning om ytterligare bestämmelser

Serviceskyldigheten innebär också att myndigheter bör upplysa sökande om att fler bestämmelser kan beröras av en planerad åtgärd. Till exempel kan en ansökan om tillstånd enligt kulturmiljölagen för väsentlig ändring av ett kyrkligt kulturminne också innebära att reglerna om det generella biotopskyddet för alléer enligt miljöbalken aktiveras. Myndigheten kan inte på eget bevåg utvidga ärendet så att det omfattar flera bestämmelser utan bör istället underrätta sökanden om behovet av en utökad ansökan. Detta görs lämpligen innan myndigheten börjar handlägga ärendet så att den kan samordna sin prövning enligt olika bestämmelser.

Tidiga samråd

Det är eftersträvänsvärt med tidiga samråd inför åtgärder och eventuella ansökningar om dispens, tillstånd eller lov. I mån av resurser är det alltid lämpligt att myndigheter uppmuntrar förvaltare och andra aktörer som hanterar träd i offentliga miljöer till detta. Tidiga samråd mellan myndigheter och förvaltare eller verksamhetsutövare bidrar till att ansökningar beaktar fler perspektiv och redan från början inriktas på det mest lämpliga alternativet för genomförande.

⁸¹ .Se 4–7 §§ förvaltningslagen (1986:223).

8.2.2. Upplysning om allmänna hänsynsregler och alternativa lösningar

Miljöbalkens allmänna hänsynsregler innebär att åtgärder i de offentliga miljöerna behöver baseras på kunskap och omsorg om natur- och kulturvärden samt planeras för att söka alternativa och bättre lösningar.

Det är förvaltarens/verksamhetsutövarens ansvar att visa att den föreslagna åtgärden är lämplig ur miljösynpunkt. Ofta har dock den prövande myndigheten ett bredare kunskapsunderlag och kan därför – i form av samråd eller annan dialog – upplysa om alternativa lösningar som innebär mindre skada på miljön inklusive kulturmiljön. Även om den prövande myndigheten inte kan ge avslag på en ansökan med hänvisning till kulturvärden (vilket är fallet exempelvis i ärenden om kyrkliga kulturminnen) kan den ändå upplysa om bättre alternativ med hänvisning till de allmänna hänsynsreglerna.

När det gäller hur hänsyn kan visas lyfter reglerna fram bland annat val av teknik, metod och material.⁸² Sedan görs avvägningen mellan miljöhänsyn och andra intressen.⁸³ Är kostnaden för hänsyn rimlig? Vilken karaktär har olägenheten och hur känsligt är det intresse som berörs? Skärpta krav kan ställas till exempel i ett område med mycket sällsynta växt- eller djurarter.⁸⁴ Det är upp till förvaltarens/verksamhetsutövaren att visa att kostnaden för ytterligare åtgärder inte är rimlig.⁸⁵

8.2.3. Parallell tillämpning

Det finns inte över- eller underordnade lagar om prövning. Tillämpningens utmaningar handlar snarare om hur många prövningar som kan bli aktuella och hur motstridiga bedömningar kan hanteras. Intrycket att vissa lagar är överordnade kan bero på att dessa har fler prövningskrav och starkare verktyg, exempelvis stoppregler istället för hänsynsregler. Det kan också bero på vem som har mandat att avgöra bedömningarna och hur olika slags expertis används som stöd.

Regelverk gäller således parallellt och flera prövningar kan därför behövas. Exempelvis kan fällande av träd i en allé förutsätta marklov från kommunen, länsstyrelsens dispens från biotopskydd och tillstånd för att väsentligt ändra kyrkligt kulturminne. Det räcker att det blir nej vid en av prövningarna för att åtgärden inte ska kunna genomföras.

8.2.4. Skilda prövningar

Även om ärendena hanteras hos samma myndighet, provas de normalt sett separat eftersom flera regelverk ska tillämpas. Besluten bör överensstämma med varandra i den mån det är förenligt med gällande lagstiftning, men prövningen måste göras förutsättningslöst i varje enskild del.

⁸² . 2 kap 3 § första stycket, 4–6 §§ MB.

⁸³ . MB 2 kap 7 §, prop. 1997/98:45, del 2 s. 662.

⁸⁴ . Prop. 1997/98:45, del 2, s. 662 f.

⁸⁵ . Prop. 1997/98:45, del 2 s. 662.

En av flera björkalléer i Rommehedsläget i Borlänge. Träden i området skyddas genom flera olika regelverk. enligt gällande detaljplan krävs marklov för fällning av träd med en diameter över tio centimeter mätt en meter över markytan. Området är också byggnadsminne och trädfällning och trädplantering måste föregås av samråd med Länsstyrelsen. Länsstyrelsen gör dessutom bedömningen att de flesta träden i läget omfattas av miljöbalkens generella biotopskydd för alléer. Foto: Sofia Stenberg

Varje prövning sker utifrån det aktuella regelverkets kriterier och definitioner. Dessa kriterier kan skilja sig avsevärt mellan olika regelverk. Exempelvis tar prövning enligt kulturmiljölagen normalt inte hänsyn till trädens naturvärden eller betydelse för människors hälsa. På motsvarande sätt tas det inte hänsyn till varken kulturhistoriska värden eller hälsa i reglerna för det ekologiska nätverket Natura 2000.

8.2.5. Vilka intressen får vägas in vid prövning?

Lagarnas ändamål regleras i de inledande så kallade portalparagraferna. Det finns regelverk som inte har uttalade prövningskriterier eller närmare definitioner och bedömningarna får då ta stöd av regelverkets ändamål enligt förarbetena samt praxis för lagen.

För plan- och bygglagen omfattar ändamålet fler perspektiv än miljöbalken och uttryckligen anges att prövningar ska beakta sociala förhållanden som till exempel frihet, jämställdhet och (enligt förarbetena) integration.⁸⁶ Bedömningar av markanvändning och bebyggelse ska beakta exempelvis tillgänglighet, samhällsservice, ekonomisk tillväxt och konkurrens.⁸⁷ Detta hänger samman med lagens uppgift att både planera samhället och pröva enskilda projekt (byggen).

För miljöbalken gäller generellt att dess bestämmelser ska tillämpas för att främja människors hälsa och miljön, inklusive kulturmiljön.⁸⁸ Människors hälsa inbegriper medicinsk hälsa men också välbefinnande och minskad oro samt landskapets möjlighet att ge upplevelser och inspiration.⁸⁹

⁸⁶ . 1 kap 1 § PBL.

⁸⁷ . 2 kap PBL.

⁸⁸ . 1 kap 1 § MB.

⁸⁹ . Miljööverdomstolens dom den 28 juni 2004 i M 1368-03 (Frödingfallet), den 12 oktober 2005 i M 7485-04 samt dom den 30 november 2005 i M 3054-04.

Frukträdgård vid Julitagård, Södermanlands län.
Foto: Fabian Mebus.

Arbetsmiljö ingår inte i miljöbalkens prövningar.⁹⁰ Ett annat undantag från den generella portalparagrafen är Natura 2000, en begränsad prövningsform som inte behandlar andra intressen än det utpekade naturskyddet.

Vissa hälsoperspektiv behandlas inte i miljöbalkens förarbeten, men det finns inget förbud i miljöbalken mot att beakta exempelvis sociala aspekter på människors hälsa, när det är relevant för prövningen.

Skillnader mellan regelverken innebär att både motiven för åtgärden

och konsekvenserna för olika intressen har olika relevans vid olika slags beslut. Kunskaperna som tagits fram med hjälp av modellen kan i dessa undantagssituationer inte användas fullt ut, men de kan ändå vara av stor betydelse för att få en funktionell och kostnadseffektiv åtgärd.

8.2.6. Olika prövningskriterier

Utöver portalparagrafer finns vanligen i lagarna kriterier för prövningarna, till exempel begrepp som skada, påtaglig skada, skälig, rimlig, synnerliga skäl och särskilda skäl. Dessa prövningskriterier i sig exkluderar inte något intresse, om inte så anges, de anger bara en kvalifikationsgräns. Prövningen om det finns särskilda skäl innebär därmed att tyngden hos omständigheterna utvärderas med tanke på respektive relevanta intressen. En omständighet kan vara positiv för ett intresse och negativ för ett annat. Bedömningarna i praxis visar vilka omständigheter som är tunga och vilka som inte är det.

Konstruktionen av prövningskravet ger också signaler om styrkan i styrningen. Skydd som bygger på förbud med dispensmöjlighet tolkas så att det

⁹⁰ . 1 kap 3 § 2 st MB.

normalt blir nej till dispens; undantag ska verkligen vara undantag. Skydd som istället skapas genom förbud med tillståndsplikt indikerar att det normalt kan bli ja. De mjukaste prövningsformerna är krav på anmälan eller samråd, som båda utgår från att förändringar normalt kan accepteras och istället fokuserar på lämpligt genomförande. Båda *kan* emellertid leda till ett stopp för åtgärden.

Alla regelverk har inte uttryckliga eller tydliga beskrivningar av kriterierna för förbud eller avvägning. Då får besluten grundas på en mera fri bedömning, men alltid mot bakgrund av den politiska vilja som ligger bakom regeln (ändamålen med regleringen) och med stöd av eventuell praxis.

8.2.7. Kumulativa effekter

I många prövningssituationer är det relevant att väga in långsiktiga konsekvenser av upprepade åtgärder och beslut, så kallade kumulativa effekter. När det gäller biotopskyddet har Regeringsrätten slagit fast att kumulativa effekter ska beaktas.⁹¹ Risken för långsiktigt negativa effekter genom att dispenser ges upprepade gånger kan väga tyngre i det enskilda fallet än det faktum att det vid tidpunkten för prövning av en dispensansökan finns många biotoper av ett visst slag. Även när det gäller prövningar enligt andra bestämmelser, exempelvis enligt kulturmiljölagen, är det tänkbart att beslut bygger på resonemang om kumulativa effekter vid upprepade åtgärder.

8.2.8. Stoppregler och underlag

Principen för stoppregler är att kvalitetsförsämring normalt inte godtas. Undantag kan accepteras under vissa omständigheter och det är kriterierna för undantag som avgör hur stark stoppregeln är. Fokus för kunskapsunderlaget och bedömningen är vilka kvalitetsförsämringar (effekter) som kan drabba det intresse stoppet ska skydda.

Stoppregler formuleras ofta som förbud. Regeln kan styra genom att ställa upp kriterier för vad som är förbjuden kvalitetssänkning, ett exempel på ett sådant begrepp är påtaglig skada på riksintresse. Utredningen behöver klarlägga om aktuella förändringar riskerar att hamna i farozonen för kriteriet. Förbud kan också gälla vissa åtgärder eller verksamheter oavsett vilken påverkan de orsakar, eller vissa miljöer, till exempel stränder. Förbud kan också gälla en specifik företeelse oavsett var den finns, som en fornlämning eller en art. Utredningen behöver säkerställa att skyddade platser eller företeelser inte riskeras. Stoppregler kan förbjuda avvägning till exempel då riksintressen hotas, se nedan. Utredningen behöver i så fall inte fördjupa motiv för avvägning, eftersom en sådan inte kommer att genomföras.

Tillämpning av stoppregler förutsätter god kunskap om vad som skapar värdena. Dessa egenskaper ska ha angetts redan när skyddet skapades, men komplettering kan behövas för att se värdena med moderna ögon. För statliga intressen är det statens ansvar att upprätthålla god kunskapsnivå.

Nästa steg är att förstå hur de skyddsvärda egenskaperna riskerar att förändras till följd av förslaget (effekter). Tillämpning förutsätter också en tydlig utvärdering av vad förändringarna betyder för det prioriterade intresset (konsekvenser).

För prövningen av undantag från stoppregler är motivet vanligtvis av stor betydelse. Svaga motiv är sällan skäl till dispens. Trots tunga motiv är det emellertid inte självklart att en allvarlig kvalitetsförsämring kan godtas. Det kan nämligen finnas ett kriterium som säger att undantag ska vara förenliga med skyddets syfte, det vill säga de får inte spolia de ändamål som skyddet en gång skapades för.

8.2.9. Avvägning och underlag

Skydd genom stoppregler ska således uppfattas som en tydlig prioritering av det utpekade intresset framför andra. Med avvägningsregler handlar det istället om att prioritera i ett visst fall. Frågan är varför en viss

⁹¹ .Regeringsrätten, RÅ 1997 ref. 59, Avgörandedatum 1997-10-21

förändring ska anses viktigare än försämringar som kan uppstå för andra intressen. Angreppssättet är argumentation. Det innebär att motiven för förslaget får mera fokus. Givetvis är kunskap om förändringens effekter, och utvärdering av konsekvenser för olika intressen, nödvändig för att kunna prioritera bland intressena och även för att bedöma rimlig nivå på hänsyn till övriga intressen.

8.3. Modellens användbarhet vid handläggning av ärenden

8.3.1. Marklovsärenden

Krav på marklov för att fälla träd får avse träd som är värdefulla inslag i den bebyggda miljön. Planbestämmelsen kan till exempel ange att träd med viss diameter kräver marklov för att fällas eller helt förbjuda att träd fälls. Ansökan om marklov ska innehålla uppgifter som behövs för att pröva åtgärden, bland annat förenlighet med eventuella planer, tidpunkt då arbetena är avsedda att påbörjas och vem som är kontrollansvarig.⁹²

Trädets värde för den bebyggda miljön kan vara hälsomässig på så sätt att det levererar frisk luft och att det ger välbefinnande genom att skapa en grön miljö. Men det kan också handla om värden i natur- och kulturmiljöperspektiv. Det är alltså trädets betydelse för den bebyggda miljö som står i fokus och inte dess ekologiska roll.

Prövning av marklovsärenden innefattar den samlade bedömning som ska göras enligt plan- och bygglagens allmänna hänsynsregler.⁹³ Bedömningen innebär att intressena kan visas mer eller mindre hänsyn beroende på vad som bedöms vara en samlad lämplig lösning. Det finns inget på förhand prioriterat intresse. Det är ett politiskt ansvar att göra bedömningen i PBL. Ett intresse kan därför få olika prioritet i olika kommuner, trots motsvarande situationer. Att vara ett utpekat intresse i PBL innebär därmed endast att intresset blir en del av den samlade bedömningen, inte att intresset får prioritet.⁹⁴ Uttryckssättet i reglerna att ett visst intresse ska ”beaktas” betyder endast att intresset visas hänsyn så långt beslutanden anser det lämpligt. När modellen ska användas har den politiska prioriteringen mellan olika intressen sannolikt redan skett i översiktsplaneringen och möjligen även i detaljplanen. Planerna kan ge input till användningen av modellen och visa vilka intressen som bör prioriteras.

⁹² . Jämför 9 kap 35 § PBL.

⁹³ . 2 kap PBL.

⁹⁴ . Prop. 2009/10:170 s 159 ff.

Formbeskurna lindarvid
Gunnebo slott, Västra
Götalands län.

Foto: Fabian Mebus.

8.3.2. Natura 2000-ärenden

De arter och livsmiljöer som ingår i Natura 2000 omfattas av ett mycket starkt skydd. Det finns högst begränsade förutsättningar att genomföra åtgärder i strid med skyddet. Skulle skyddsreglerna aktiveras är därför sökandet efter alternativa möjligheter en huvuduppgift.

Skyddet har en komplicerad formell konstruktion och ett stegvis angreppssätt kan underlätta korrekt tillämpning. Våra modeller är i linje med stegen, men alla intressen i modellen kan inte beaktas vid prövningarna.⁹⁵

Steg ett är att avgöra om reglerna aktiveras. Ärendet ska alltid prövas, om det inte på grundval av objektiv information står helt klart att betydande påverkan inte kan uppstå.⁹⁶ Det handlar inte bara om påverkan på de skyddade arterna och habitatet utan på alla naturvärden. Länsstyrelsen upprättar bevarandeplaner där bevarandesyftet och de livsmiljöer och arter som finns i området beskrivs. Bevarandeplanerna ska underlätta prövningar och vara tillgängliga för allmänheten.⁹⁷ **Samråd** med länsstyrelsen kan behövas för att förvaltaren ska kunna ta ställning till prövningsbehovet men det finns inga processregler om detta skede.

Om betydande påverkan på miljön kan uppstå aktiveras steg två, med samråd och miljökonsekvensbeskrivning inför prövningen.⁹⁸ Det bör observeras att prövningen av Natura 2000 inte får beakta kulturmiljö- eller sociala intressen och inte heller naturmiljön som helhet. I steg två är endast habitat och arter som motiverar Natura 2000-skyddet föremål för analys och prövning.

⁹⁵ Se Naturvårdsverkets Handbok 2017:1, Förutsättningar för prövningar och tillsyn i Natura 2000-områden för mer information om Natura 2000.

⁹⁶ . Se 7 kap 28 a § MB och ovan nämnda dom av Regeringsrättens den 21 december 2006 i 4253-05, Skrea.

⁹⁷ . 17 § förordningen 1998:1252 om områdesskydd enligt miljöbalken m.m. (områdesskyddsförordningen)

⁹⁸ . 7 kap 28 a §, 6 kap 20 § första stycket 1 MB.

Skyddet för ett Natura 2000-område gäller även för åtgärder som vidtas utanför området om det kan påverka naturmiljön inom området. Ett exempel som kan bli aktuellt gäller åtgärder på träd som står ganska långt ifrån området men som ändå har betydelse för andra arter som skyddas inom områdets gränser.⁹⁹

Skada eller störning som påverkar arternas eller livsmiljöernas gynnsamma bevarandestatus kan tillåtas endast av regeringen.¹⁰⁰ Ett sådant steg tre förutsätter att åtgärden måste genomföras av tvingande orsaker som har ett väsentligt allmänintresse och att det saknas alternativa lösningar. Om det rör en prioriterad art eller livsmiljö får endast vissa allmänintressen beaktas som till exempel människors hälsa.¹⁰¹

Skydd av Natura 2000-områden är alltid överordnat vad som gäller enligt en detaljplan och får därmed strida mot gällande detaljplan.¹⁰² Pågående planerliga verksamheter som inte har tillstånd kan föreläggas att följa Natura 2000.¹⁰³ Även åtgärder som uppfyller andra gällande planer, och till exempel kan få marklov, kan ändå vara förbjudna till följd av Natura 2000.

8.3.3. Artskyddsärenden

Till fridlysning av arter kopplas olika verktyg för att freda arten. Det kan till exempel vara förbjudet att ta bort delar från vilt levande växter eller att skada bon, fortplantningsområden och viloplats. Vilka verktyg som aktiveras beror på vilken art det handlar om. Det finns ingen reglerad samrådsprocess inför prövning av en ansökan om dispens från förbuden. Om åtgärden betraktas som en väsentlig ändring av naturmiljön kan samråd enligt miljöbalken 12 kap 6 § genomföras, se nedan. För mindre åtgärder kan informella samråd hållas.

Flera kriterier måste uppfyllas för att dispens ska kunna ges.¹⁰⁴ En grundläggande fråga är om åtgärden verkligen behövs som till exempel för att undvika allvarlig skada på egendom eller av hänsyn till allmän hälsa och säkerhet.¹⁰⁵ Ett av flera kriterier för dispens är att det inte finns någon annan lämplig lösning. Slutligen får åtgärden inte försvåra upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde.

⁹⁹ . MÖD dom i juni 2012 i M 9438-11.

¹⁰⁰ . 7 kap 29 § MB.

¹⁰¹ . 20 § områdesskyddsförordningen. Prioriteringen framgår av markeringen P i bilaga 1 till artskyddsförordningen (2007:845), eller bilaga 4 till områdesskyddsförordningen.

¹⁰² . Prop. 2000/01:111 s. 47.

¹⁰³ . Prop. 2000/01:111 s. 51.

¹⁰⁴ . 14 § artskyddsförordningen.

¹⁰⁵ . Gäller endast dispenser enligt 14 § artskyddsförordningen. För dispenser enligt 15 § ställs inte dessa krav.

Lindalléer vid Gäddeholms herrgård, Västmanlands län.
Foto: Fabian Mebus.

Dispensen kan kombineras med krav på att det allmänna intresset natur, eller andra allmänna intressen, kompenseras för det intrång som återstår när all rimlig hänsyn visats.¹⁰⁶

8.3.4. Biotopskyddsärenden avseende alléer

Dispens från förbudet att genomföra åtgärder som kan skada naturmiljön kan ges om det finns särskilda skäl och det är förenligt med biotopskyddets syften.¹⁰⁷ Avgränsningen av ett biotopskyddsområde är avgörande för dispensplikten. Åtgärder utanför området kräver inte dispens men ska iaktta hänsyn enligt de allmänna hänsynsreglerna.¹⁰⁸

Inget biotopskydd för allé i omedelbar anslutning till bebyggelse

Biotopskydd gäller inte allé i omedelbar anslutning till bebyggelse.¹⁰⁸ Frågan om en biotop är belägen i omedelbar anslutning till bebyggelse handlar inte om ett specifikt avstånd utan får bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. I praxis har undantaget ansetts vara tillämpligt i situationer där träden i en allé negativt påverkar befintlig bebyggelse eller utgör ett hinder mot ett ändamålsenligt utnyttjande av sådan bebyggelse.¹⁰⁹ Träd som varit placerade på ett avstånd om 20-30 meter från byggnader har av Mark- och miljööverdomstolen inte ansetts vara i omedelbar anslutning till bebyggelse. I det fallet beaktade domstolen att det inte fanns någon risk för att träden skulle orsaka skada på husen samt att biotopskyddet inte skulle få orimliga konsekvenser för närliggande bebyggelse.¹¹⁰ Mark- och miljööverdomstolen har i två andra domar där avståndet var kortare (ca 20 meter respektive ca 16 meter), ansett att de aktuella alléerna inte var undantagna från biotopskyddet. Domstolen beaktade att det inte hade framkommit något som tydde på att träden negativt påverkade befintlig bebyggelse eller att de utgjorde något hinder mot ett ändamålsenligt nyttjande av den bebyggelsen.¹¹¹ Om en del av en allé står i omedelbar anslutning till bebyggelse omfattas den inte av biotopskydd. I delar av allén som inte står i omedelbar anslutning till bebyggelse krävs dock

¹⁰⁶ 16 kap 9 § 4 p MB.

¹⁰⁷ 7 kap. 11 § andra stycket och 7 kap. 25-26 §§ MB. Sedan 2010 finns dispensmöjlighet även för speciellt beslutade biotopskydd, jämför SFS 2009:1322. 100. Prop. 1997/98:45 del 2 s. 81 f.

¹⁰⁸ 8 § områdesskyddsförordningen.

¹⁰⁹ Se Mark- och miljööverdomstolens dom 2018-11-22 i mål nr M 1647-18.

¹¹⁰ MÖD 2012:12

¹¹¹ Mark- och miljööverdomstolens domar 2017-12-15 i mål nr M 7363-17 och 2018-06-21 i mål nr M 11539-17).

dispens.¹¹²Eftersom det är en bedömningsfråga vad som är ”i omedelbar anslutning” kan det vara bra att ta kontakt med länsstyrelsen innan åtgärder vidtas på träd som ligger nära bebyggelse.

Blandallé vid Ängsö, Västmanlands län.

Foto: Karin Sandberg.

Åtgärder som genomförs enligt detaljplaner beslutade före 1994 behöver inte dispens

Verksamheter får bedrivas och åtgärder vidtas som behövs för att genomföra detaljplaner eller områdesbestämmelser som antogs innan biotopskyddet beslutades.¹¹³Biotopskydd för alléer gäller från 1994.¹¹⁴Dispens behövs inte för åtgärder som ingår i genomförandet av planer som är äldre än så.

För åtgärder som ingår i genomförandet av planer som antagits efter det att biotopskyddet infördes finns ingen specialreglering. Det innebär att åtgärderna är dispenspliktiga under samma villkor som andra åtgärder. Dispens kan ha sökts i samband med att planen antogs men får annars sökas när åtgärden blir aktuell.

¹¹² . Naturvårdsverkets Handbok 2012:1, Biotopskyddsområden, Vägledning om tillämpningen av 7 kapitlet 11 § miljöbalken, avsnitt 6.6.2.4, s. 49.

¹¹³ . 8 a § områdesskyddsförordningen.

¹¹⁴ . Ikraftträdande av SFS 1993:1086.

Skötsel

Skötselåtgärder, t.ex. beskärning eller att ta bort döda grenar, kräver dispens om de kan skada naturmiljön. Alla ingrepp på ett träd medför en viss skada på trädet. Om ett ingrepp leder till att trädets vitalitet påverkas, vilket i sin tur gör att dess livslängd riskerar att förkortas, kan det vara så att åtgärden är dispenspliktig. Det är en bedömning som måste göras i varje enskilt fall. Vid osäkerhet är det bäst att kontakta länsstyrelsen.

Akuta åtgärder

Åtgärder som är brådskande och nödvändiga får vidtas även om dispens inte har kunnat inhämtas i förhand. Det följer avallmänna rättsgrundsatser enligt en dom från Mark- miljööverdomstolen.¹¹⁵ Naturvårdsverket anger i sin handbok om biotopskyddsområden att biotopskyddet inte hindrar att ett enskilda träd eller grenar får tas bort utan att dispens söks i förväg om de utgör en uppenbar risk för skada på människor eller egendom, och situationen är så akut att en dispensprövning inte kan inväntas. Dispens får då sökas i efterhand.¹¹⁶ Det är bra att dokumentera trädet innan åtgärden genomförs, exempelvis genom fotografier, och att kontakta länsstyrelsen så fort som möjligt.

Trädvårdsplaner och annat kunskapsunderlag

För många miljöer som kan innehålla alléer, bland annat begravningsplatser och statliga byggnadsminnen, finns en trädvårdsplan. Den visar hur förvaltningen planerar att arbeta metodiskt med trädbeståndet under en kommande tidsperiod, till exempel när det gäller väsentliga ändringar såsom trädfällning, återplantering eller omfattande beskärningar i alléer. Naturvårdsverkets tolkning är att en trädvårdsplan (alternativt en vård- och underhållsplan) kan vara ett särskilt skäl för dispens för åtgärder som kan skada naturmiljön, om åtgärderna vidtas i enlighet med planen.¹¹⁷ Detta förutsätter att länsstyrelsen gjort bedömningen att biotopskyddsbestämmelserna och kontinuiteten för trädens biologiska värden har beaktats i planen.

Även i detaljplaner och områdesbestämmelser som berör den skyddade miljön kan det finnas kunskapsunderlag som ger stöd för bedömningar om hänsyn och dispens från biotopskyddet. Översiktsplaners skala gör dock att de sällan innehåller närmare underlag om biotoper.

Prövning av dispens

Dispens förutsätter att det finns särskilda skäl¹¹⁸ samt att dispensen är förenlig med skyddets *syfte*¹¹⁹. Dispens får inte nekas om det vore oproportionerligt strängt för enskilda intressen.¹²⁰ Särskilda skäl är en generell formulering vilket innebär att alla slags allmänna och enskilda intressen kan utgöra skäl för dispens. Kravet på särskilda skäl innebär att möjligheten att ge dispens bör tillämpas restriktivt.¹²¹ Prövningen innebär att tyngden hos omständigheterna utvärderas i varje enskilt fall. Sällan anses enskilda intressen ha tillräcklig tyngd för att motivera dispens, de som godtas handlar i första hand om hälsa och säkerhet, inte att utsikten

¹¹⁵ Mark- och miljööverdomstolens dom den 13 juni 2011 i M 9341-10.

¹¹⁶ . Handbok 2012:1, avsnitt 6.5.4.1, s 44..

¹¹⁷ . Handbok 2012:1 sid. 90.

¹¹⁸ 7 kap. 11 § andra stycket MV

¹¹⁹ 7kap 26 § MB.

¹²⁰ 7 kap. 25 § MB

¹²¹ Se prop. 2008/09:214 s.95 och Mark- och miljööverdomstolens domar 2015-09-08 i mål nr M 956-15 och 2018-06-21 i mål nr M 11539-17

skymms eller att det är besvärligt att ta hand om grenar och löv från träden. Det är tänkbart att ett kulturmiljöintresse kan ha tillräcklig tyngd för att motivera dispens.

Naturvårdsverket tar upp ett exempel på avvägningar mellan kulturhistoriska värden och naturvärden.¹²² En allé kan ha stora värden för naturvärden genom förekomst av gamla träd och vissa skyddade arter, och samtidigt ha höga värden för kulturminnesvärden genom att den står i en kulturhistoriskt viktig miljö där den har stor betydelse för upplevelsen. Ofta kan de båda intressena samverka, men om den kulturhistoriskt riktiga skötseln av allén inte går att förena med bevarandet av de särskilda naturvärden som är knutna till träden får en bedömning göras av vilket värde som väger tyngst i det enskilda fallet.

Frågan om det finns lämpliga alternativ som innebär mindre skada på den skyddade biotopen ska vägas in vid dispensprövningen.¹²³ Särskilt skäl föreligger inte om det finns alternativa sätt att lösa ett problem. Trafiksäkerhetsintressen kan exempelvis inte motivera att alléträd fälls om samma syfte kan uppnås genom att man beskär träden.¹²⁴

Villkor om utförande och om kompensation

Om det finns särskilda skäl för att medge dispens från biotopskyddsbestämmelserna får beslutet förenas med villkor om hur åtgärderna ska utföras¹²⁵ samt om så behövs kräva kompensation¹²⁶. Dispens kan kombineras med exempelvis förbud mot avverkning av vissa utvalda träd, krav på att högstubbar eller faunadepåer skapas, krav på val av trädart vid nyplantering, tidpunkt för åtgärder, trädplantornas storlek, senaste tidpunkt för återplantering och utformning av växtbädd.¹²⁷ Villkor som exempelvis kompensationsåtgärder kan också sättas upp mot bakgrund av kulturhistoriska värden.¹²⁸ Mark- och miljööverdomstolens har i en dom fastslagit att de alléträd som nyplanteras enligt krav på kompensation omfattas av samma biotopskydd som de alléträd de ersätter.¹²⁹ Det innebär att det krävs dispens för att ta bort eller byta ut ersättningsträden.

8.3.5. Samrådsärenden om väsentlig ändring av naturmiljön (12:6 MB)

Begreppet naturmiljö i lagtexten tolkas i praxis så att även kulturvärden i landskapet omfattas¹³⁰. Naturvårdsverkets råd¹³¹ är att naturmiljö inkluderar landskapsbild och kulturlandskap och kulturmiljöer som också utgör naturmiljöer. Kulturmiljöer som *inte* utgör natur (till exempel byggnader) ingår däremot inte i begreppet naturmiljö. Naturmiljö kan även finnas i tätortsnära områden men normalt ingår inte bebyggda tätortsmiljöer, anlagda parker eller liknande i begreppet.

¹²² . Handbok 2012:1, avsnitt 9.4.2.2.

¹²³ Se Mark- och miljööverdomstolens dom 2018-06-21 i mål nr M 11539-17. I domen hade en kommun ansökt om biotopskyddsdispens för att avverka en allé för att genomföra en detaljplan. Kommunen hade inte redovisat hur biotopskyddet hade beaktats i planarbetet eller redovisat utredning om alléns naturvärden. Mark- och miljööverdomstolen fann att bristerna i utredningen innebar att det saknades särskilda skäl och avslog därför kommunens dispensansökan.

¹²⁴ Mark- och miljödomstolens i Växjö dom den 6 maj 2010 i M 3157-09.

¹²⁵ . 16 kap 2 § MB.

¹²⁶ . 16 kap 9 § MB.

¹²⁷ . Naturvårdsverkets Handbok 2012:1, sid. 109 samt 167–168.

¹²⁸ . Mark- och miljödomstolens i Växjö dom den 31 juli 2012 i M 2677-11, Stenbrohults kyrka, Älmhults kommun.

¹²⁹ Mark- och miljööverdomstolens dom 2015-09-08 i mål nr M 956-15

¹³⁰ Mark- och miljööverdomstolens dom den 7 mars 2019 i M 4255-18

¹³¹ . Naturvårdsverkets Handbok 2001:6, avsnitt 3.1

Med tanke på att samrådspplikt inte kan antas omfatta anlagda parker och liknande måste en bedömning utföras från fall till fall om aktuell offentlig miljö bör betraktas som "vilda" natur- och kulturlandskap eller som anlagda landskap.

Prövningar i samrådet

Verksamheter som kan behöva anmälas i det här sammanhanget är till exempel kraftiga åtgärder på särskilt skyddsvärda träd, anläggningar för odling av parkträd, fröplantager och liknande.¹³²

I praktiken är det vanligt med samråd om breddning av ledningsgator för trädsäkring av elledning. Det förekommer även samråd för rövning längs vattendrag.¹³³

Samrådspplikt kan eventuellt gälla redan vid nedtagning av ett enskilda träd om det står i en särskilt värdefull omgivning eller om det är särskilt skyddsvärt. Eftersom samrådspplikt enligt nuvarande tolkning bara handlar om den "vilda" miljön är det emellertid svårt att hitta bra exempel som gäller offentliga miljöer med träd.

Kravet på samråd innebär att åtgärden måste avvakta högst sex veckor från anmälan för att länsstyrelsen ska ha möjlighet att svara. Om samrådsmyndigheten finner att kulturvärden kan äventyras ska den ansvarige för kulturmiljöfrågor underrättas.¹³⁴

Efter samrådet kan myndigheten medge att verksamheten eller åtgärden sätts igång genast¹³⁵ samt ange försiktighetsmått för att begränsa eller motverka skador på naturmiljön.¹³⁶ I så fall tillämpas de allmänna hänsynsreglerna. Om försiktighetsmått inte är tillräckliga kan länsstyrelsen också förbjuda verksamheten av hänsyn till naturmiljön.

8.3.6. Kompensationsåtgärder

Beslut om tillstånd eller dispens enligt miljöbalken får förenas med krav på särskilda åtgärder för att kompensera för intrånget i allmänna intressen.¹³⁷ I KML och PBL saknas motsvarande kompensationsregler. Modellens tillämpning kan bidra med underlag till utformning av kompensationsåtgärderna.

En kompensationsåtgärd bör i första hand avse just de biologiska värden som går förlorade och påverka de faktorer som den planerade åtgärden kommer att skada. Förlust av platsspecifika värden och värden med mycket lång tillkomsttid kan dock sällan ersättas genom compensation. I första hand bör compensationen leda till skapande av nya naturvärden i samma slags naturmiljö och av minst samma omfattning i det område som berörs. Syftet är att påverka på de arter som är beroende av biotopen blir så små som möjligt. Om det inte är möjligt bör compensation ske i ett närliggande område med liknande bevarandevärden, både kvalitativt och kvantitativt, som det som har påverkats eller i andra hand i en liknande naturtyp. Är inget av dessa alternativ lämpligt eller möjligt kan man analysera vilken typ av biotop det finns brist på i ett större landskapsperspektiv, och kompensera med att skapa en sådan. Ett naturvärde kan också kompenseras med åtgärder som gynnar kulturhistoriska värden, om det anses vara mer angeläget. Som beställare/utförare kan man redan i ansökningsstadiet själv fundera på en lämplig kompensationsåtgärd och föreslå denna när dispens eller tillstånd söks. Fördelen är att man då kan föreslå kompensationsåtgärder man själv kan utföra, till exempel på grund av att man har egen utrustning eller lämplig mark. En kompensationsåtgärd kan dock i sig själv aldrig utgöra ett skäl för att dispens ska beviljas utan det måste alltid finnas ett särskilt skäl, till exempel säkerhetsaspekter eller höga kulturhistoriska värden.

¹³² . Prop. 1997/98:45, del 2 s. 787. Jämför även Naturvårdsverkets allmänna råd NFS 2001:15 s. 21.

¹³³ . Samråd 12:6 Samsyn i hanteringen Länsstyrelserna, maj 2012.

¹³⁴ . Prop. 1997/98:45, del 2 s. 788.

¹³⁵ . Prop. 1997/98:45, del 2 s. 788.

¹³⁶ . 12 kap 6 § 4 st. MB. 126. 16 kap 9 § MB.

¹³⁷ 16 kap. 9 § MB

Exempel på lämpliga kompensationsåtgärder är att plantera nya träd i samband med att gamla träd tas ned. Dessa träd bör planteras i eller i närheten av området, särskilt när en ansökan om dispens rör en art som är beroende av ett visst trädslag. En annan lämplig åtgärd kan vara att lämna högstubbar, sätta upp mulmholkar eller skapa faunadepåer i eller utanför området för att öka mängden död ved. Det kan även röra sig om andra åtgärder som att friställa träd i närliggande igenväxta områden. Förslag på sådana kompensationsåtgärder bör ske i samråd med handläggare på länsstyrelsen så att rätt sorts åtgärd görs för att gynna de arter som finns just i denna trakt.

Faunadepå vid Charlottenlunds gods utanför Ystad. Stockarna kommer från en almsjuk allé som tagits ned. Länsstyrelsen krävde att bottenstockarna skulle läggas i en depå som kompensation för det intrång i naturvärdena följande av alléns orsakade. Foto: Hans Åström.

Gamla ekar på Förkärla kyrkogård, Blekinge län. De gamla träden har höga biologiska, kulturhistoriska och sociala värden. För att träden kan hävdas utgöra del av det kyrkliga kulturminnet behöver deras kulturhistoriska värden specificeras.

Foto: Annika Lydänge.

8.3.7. Ärenden om kyrkliga kulturminnen

Träd på kyrkotomter och begravningsplatser ingår i de kulturhistoriska värdena, det vill säga är en del av ett kyrkligt kulturminne, tills dess att länsstyrelsen säger något annat. Träden omfattas av vårdplikten och åtgärder som påverkar dem väsentligt kräver prövning. Det är dock inte självklart att alla träd i sådana miljöer har betydelse för de kulturhistoriska värdena. Det finns ingen praxis i frågan. En inledande uppgift är därför att klarlägga vad som utgör de kulturhistoriska värdena för det aktuella kulturminnet och vad som talar för och emot att träden är en del av detta.

Om träden inte har betydelse för det kulturhistoriska värdet men kan komma i konflikt med någonting som har kulturhistoriskt värde – till exempel en stenmur – kan åtgärder kräva prövning i förhållande till stenmurens betydelse för det kulturhistoriska värdet.

Vård- och underhållsplan

En plan för trädvård kan fördjupa kunskapen om vilka vårdbehov som finns och systematisera underhållet för de träd som ingår i kulturmiljön. Planens historiska analyser samt inventeringar och nulägesbeskrivningar kan ge stöd för att bedöma trädens betydelse för det kyrkliga kulturminnet. Planering för trädvård kan ingå i kulturminnets vårdplan även om träden inte utgör en del av kulturvärdet.

Länsstyrelsen ska ges möjlighet att yttra sig över planen och den ska revideras med intervall om högst tio år. Myndigheten kan då väcka frågan om behov av fördjupat underlag om trädens vård. Möjligheten till yttrande betyder inte att myndigheten måste yttra sig utan kan ses som ett krav att informera myndigheten. Avsikten är att underlätta länsstyrelsens tillsyn. Eventuellt yttrande över planen utgör inget ställningstagande till framtida ansökningar om dispens, tillstånd med mera. Däremot kan länsstyrelsen – istället för att pröva varje enskild åtgärd separat – välja att vid ett och samma tillfälle pröva åtgärder som enligt planen ska fördelas över flera år.

Prövning

Skyddade kyrkliga kulturminnen, det vill säga kyrkobyggnader och kyrkotomter som är uppförda innan år 1940 samt ett urval yngre objekt, får som huvudregel inte ändras på väsentligt sätt utan tillstånd från Länsstyrelsen.¹³⁸ Vad som räknas som en väsentlig ändring bestäms inte av åtgärdens storlek, i till exempel tid eller resurser, utan enbart av hur det kulturhistoriska värdet hos kyrkotomten eller begravningsplatsen påverkas.¹³⁹ Prövningen som görs är en avvägning mellan behovet av åtgärden och påverkan som då kommer bli på det kulturhistoriska värdet,¹⁴⁰ men varken reglernas kriterier eller förarbetena säger någonting om förutsättningarna för att ge tillstånd.¹⁴¹

Länsstyrelsen får ställa skäligen villkor om hur ändringar ska utföras, exempelvis val av träd, omfattning av gallring och storlek på ersättningsträd, samt vilken dokumentation av de kulturhistoriska värdena som behövs.¹⁴² Villkor för dokumentationen kan bland annat vara vilken slags dokument som ska tas fram och vad den ska innehålla.¹⁴³ Ett avslag kan bara motiveras med en oacceptabel påverkan på det kulturhistoriska

¹³⁸ . 4 kap 3 § första stycket och 4 § KML.

¹³⁹ . 7 § Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen, Statens kulturråds

författningssamling 2012:2, KRFS.

¹⁴⁰ . 9 § KRFS.

¹⁴¹ . Prop. 1987/88:104.

¹⁴² . 4 kap 4 § fjärde stycket och 13 § tredje stycket KML. 138.

10 § KRFS.

¹⁴³

värdet. Det skulle kunna tolkas som att ett stort behov kan leda till att en större påverkan godtas men med tanke på skyddets syfte finns det en gräns för vilken påverkan som kan accepteras.

För att utvidga kyrkotomten krävs det alltid tillstånd, även för att exempelvis plantera träd och/eller för att uppföra murar, portaler eller andra fasta anordningar.¹⁴⁴ Vid ändringar av murar, portaler eller andra fasta anordningar på kyrkotomten gäller det att bedöma hur den tänkta åtgärden påverkar det kulturhistoriska värdet. När det gäller begravningsplatser krävs på motsvarande sätt tillstånd för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen eller riva fast anordning som till exempel en mur.¹⁴⁵

Sedvanliga underhållsarbeten och brådiskande reparation får utföras utan tillstånd. Dessa arbeten ska utföras med material och metoder som är lämpliga till byggnadens eller anläggningens kulturhistoriska värden.¹⁴⁶ Underhållsarbete får inte tillföra nya egenskaper eller funktioner som till exempel nyplanteringar som påverkar siktlinjer mot byggnader.¹⁴⁷ Brådiskande reparation avser åtgärder som måste utföras omedelbart för att undvika akut skada på den skyddade anläggningen,¹⁴⁸ exempelvis en allé, eller en åtgärd för att minska risker för skada på besökande eller de som arbetar på kyrkotomten eller begravningsplatsen.

Gamla askar på Köpingsviks kyrkogård på Öland. Foto: Fabian Mebus.

¹⁴⁴ . 4 kap 3 § tredje stycket samt 4 § KML.

¹⁴⁵ . 4 kap 3–14 §§ KML.

¹⁴⁶ . 4 kap 5 § KML.

¹⁴⁷ . 8 § KRFS.

¹⁴⁸ . 8 § KRFS.

8.3.8. Ärenden om byggnadsminnen

I ett byggnadsminne kan bebyggelsen med park, trädgård eller liknande anläggning ingå. I tidigare bildade byggnadsminnen är det dock vanligare att dessa ingår i skyddsområdet kring själva byggnaden. Skyddet kan nämligen omfatta även ett omgivande område som är viktigt för byggnadsminnets utseende och karaktär. En park kan exempelvis skyddas som omgivning till en värdefull byggnad.¹⁴⁹ Det är på motsvarande sätt tänkbart att en skyddsvärd och byggnadsminnesförklarad park kan behöva ett omland med bestämmelser som tillgodoser siktlinjer, ljus etcetera.

Skyddsbestämmelser kan både ange hur en park eller en liknande anläggning ska vårdas och underhållas och i vilket avseende den inte får ändras.¹⁴⁰ Det innebär av tillämpningen av skyddet beror på hur bestämmelserna formuleras.

Det kan finnas dubbel skyddsreglering genom både en byggnadsminnesförklaring och en detaljplans bestämmelser om markanvändning och utformning. Detta kan medverka till bevarande från flera perspektiv. En detaljplan har dock inte laglig möjlighet att detaljerat reglera förhållandena och kan inte ersätta byggnadsminnets föreskrift med bestämmelser. Detaljplaner som syftar till att reglera skydd av byggnadsminnen ger dock ytterligare kunskapsstöd för bedömningar vid olika prövningar.

Vårdprogram

Vårdprogram, vård- och underhållsplaner och dylikt är inte formellt bindande, även om de grundas på krav i skyddsbestämmelserna. De fungerar som ett praktiskt stöd för förvaltare, myndigheter, entreprenörer, konsulter och hyresgäster genom att ge underlag för prioritering och planering av underhåll.

Prövning

Olika kriterier för prövning kan som nyss nämnts finnas i respektive skyddsbestämmelse och det är därför inte möjligt att dra allmängiltiga slutsatser om prövningen. Av lagstiftningen framgår dock att länsstyrelsen får lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid med skyddsbestämmelserna.¹⁵⁰ Kriteriet för tillstånd är att det finns särskilda skäl vilket pekar på restriktivitet i prövningen. Länsstyrelsen får ställa villkor för tillståndet som ska vara skäliga med hänsyn till de bakomliggande motiven.¹⁴²

Liksom när det gäller kyrkliga kulturminnen saknas generella kriterier i regelverk eller förarbeten om förutsättningarna för att ge tillstånd. Det är inte förutbestämt vilka omständigheter som har särskild tyngd eller vilka intressen som får motivera en åtgärd som strider mot byggnadsminnets föreskrifter.¹⁴³ Frågan för prövningen är istället vilken tyngd omständigheterna kan ge åt olika intressen. Eftersom varje byggnadsminne och varje åtgärd är en unik kombination torde det vara svårt att dra generella slutsatser av tidigare givna tillstånd.

Skogskyrkogården i Stockholm. Foto: Fabian Mebus.

¹⁴⁹ . 3 kap 2 § andra stycket KML. 140.3kap 2 § första stycket KML.

¹⁵⁰ . 3 kap 14 § första stycket KML. 142. 3 kap 14 § andra stycket KML.

143. Prop. 1987/88:104.

8.4. Risk för och ansvar för skada

En vanlig anledning till att förvaltare vill ta bort eller på annat sätt åtgärda träd är oron för att trädet kan orsaka person- eller sakskada och att fastighetsägare eller förvaltare kan bli skadeståndsskyldiga.

Skadestånd kan bli aktuellt om fastighetsägaren eller förvaltaren har gjort fel eller varit försumlig, det vill säga inte har förebyggt skada på ett rimligt sätt. Oförutsägbara händelser eller olyckor, som att kraftig vind fäller ett friskt träd, ska normalt inte leda till skadestånd.

Ju större sannolikheten är för skada och ju större skada som kan uppkomma, desto högre blir kravet på förebyggande åtgärder. Det innebär att högre kostnader måste accepteras vid hög risk i ett område som besöks ofta. Längs en vältrafikerad större bilväg som kantas av träd kan därför ställas högre krav på förebyggande åtgärder än i en park som har få besökare.

Risken för skada kan hanteras till exempel genom att man vidtar åtgärder med trädet så att risken minskas eller elimineras eller genom att man på andra sätt säkerställer att allmänheten inte utsätts för risk. Fysiska åtgärder på träden kan vara viktavlastning eller borttagning av farliga delar av trädet eller nedtagning av hela trädet. Om man bedömer att trädet är så värdefullt att det bör stå kvar trots att det utgör en säkerhetsrisk, kan området hägnas in eller vägar och stigar ledas om. Man kan också varna allmänheten om eventuella risker, till exempel genom att sätta upp skyltar. Skötsel för att förebygga skada kan också handla om underhåll av gångbanor, till exempel att ta bort nedfallna kvistar. (Underhållsansvar och krav på skyltning sträcker sig dock inte så långt att gångbanor ska kunna användas för att åka rullskridskor.¹⁵¹)

Ansvaret att förebygga skada innebär en skyldighet att skaffa sig kunskap om träden. Det är ett rimligt krav att den som gör riskbedömning av träden har relevant utbildning, kunskap och erfarenhet. Då kan också bedömas hur ofta inspektioner behöver ske.

Det är den som begär skadestånd (den skadelidande) som ska bevisa dels skada och dels att fastighetsägarens eller förvaltarens oaktsamhet har orsakat skadan. Om fastighetsägaren eller förvaltaren kan bevisa att alla rimliga försiktighetsmått har vidtagits så finns det normalt inte grund för skadestånd. En del av bevisningen kan gälla kontakter mellan parterna innan skadehändelsen. Exempelvis kan en besökande ha påpekat risker med ett träd. Om fastighetsägaren eller förvaltaren inte vidtar någon åtgärd efter påpekandet

¹⁵¹ Skadestånd nekat av Hovrätten för Nedre Norrland, dom den 17 november 2006 i T 1346-05, RH 2007:15.

men trädet sedan orsakar en skada så blir det svårt för denne att bevisa att rimliga försiktighetsmått har vidtagits i skötseln. Den skadelidande får samtidigt lättare att bevisa fastighetsägarens/förvaltarens oaktsamhet.

Om istället fastighetsägaren eller förvaltaren efter påpekandet har undersökt trädet, och åtgärder inte ansågs behövliga, kommer det att vara svårt för den skadelidande att bevisa oaktsamhet. Det kan exempelvis behövas en utredning som motbevisar den undersökning som fastighetsägaren gjorde eller bevis om nya omständigheter som kan utgöra oaktsamhet. Undersökningars bevisvärde beror på vem som utför dem, det vill säga vilken kompetens som finns, men också på vilken kompetens som behövdes för att göra en relevant bedömning i den aktuella situationen. Fastighetsägaren måste alltså själv bedöma om det vid ett påpekande finns anledning att skärpa sina förebyggande insatser, till exempel genom att gå vidare med en undersökning eller vidta en åtgärd. Om ingenting görs blir bevissituationen svårare vid en framtida skadehändelse.

Det är få fall om skadestånd kopplade till skador av träd som har prövats i domstol. Varje fall har specifika omständigheter. Det är därför svårt att dra generella slutsatser om vilka förebyggande åtgärder som måste vidtas för att inte bli skadeståndsskyldig.

Litteratur

Biotopskydd – bråkiga begrepp. 2010. Projektrapport. Miljösamverkan Sverige. Länsstyrelserna.

<http://www.miljosamverkansverige.se/Sv/projekt-och-rapporter-/naturvard/Pages/biotopskydd.aspx>

Biotopskyddsområden - vägledning om tillämpningen av 7 kapitlet 11 § miljöbalken. 2012.

Handbok 2012:1. Naturvårdsverket, Stockholm. [http://www.naturvardsverket.se/978-](http://www.naturvardsverket.se/978-91-620-0176-6)

[91-620-0176-6](http://www.naturvardsverket.se/978-91-620-0176-6)

Handbok för förvaltningsmyndigheter. 2000.

Länsstyrelsen i Västra Götalands Län.

Lerman, P. 2014. Regler om träd i offentliga miljöer. Underlag till "Fria eller Fälla". <http://www.raa.se/app/uploads/2014/10/Regler-om-trad-i-offentliga-miljoer-Underlag-till-Fria-eller-falla.pdf>

9. Utformning av åtgärder

Utformning av åtgärder på träd i offentliga miljöer bör aldrig baseras på schabloner utan på de specifika förutsättningarna på varje enskild plats. Ett riskträd kan till exempel behöva hanteras på olika sätt beroende på om det står i en miljö med höga naturvärden, höga kulturvärden eller höga socialavärden. I vissa miljöer kan markägarens eller förvaltarens ekonomiska situation vara ett tungt och tillräckligt skäl för att till exempel ta bort gamla träd medan ekonomin sällan ensamt bör vara avgörande i områden med höga kulturhistoriska- eller naturvärden. I skyddade områden är det dock oftast reglerat hur skälen för att vidta en åtgärd ska bedömas. I dessa områden kan det istället vara motiverat att investera tid i att hitta lösningar där olika aktörer kan samverka för en skälig fördelning av kostnader. Till exempel är det här ofta motiverat att använda olika typer av statliga bidrag för att ha råd med alternativa metoder och därmed bevara träden och deras värden.

Vid val av utformning av åtgärder är det viktigt att tänka på värdena i ett större sammanhang, både i tid och i rum. Påverkas hela trädanläggningen av en åtgärd, eller endast en liten del av den? Kan värdena finnas kvar i anläggningen som helhet även om de påverkas negativt i den del av anläggningen där åtgärden genomförs? Kan värdena återskapas eller komma tillbaka av sig själv inom en överskådlig framtid?

9.1. Utformning av åtgärder i miljöer med höga kulturhistoriska värden

I miljöer med höga kulturhistoriska värden är det viktigt att bevara den ursprungliga tanken från anläggningsfasen och de element som är av kulturhistoriskt intresse. Både ”ursprungliga” element och sådana som har tillkommit och som visar på en viss historisk utveckling över tid kan vara kulturhistoriskt värdefulla. Ett enda träd kan förmedla information från flera hundra år. Ibland är det till exempel möjligt att avläsa spår av beskärningar från olika tidsperioder, där den senaste beskärningspunkten ligger högst upp på stammen eller längst ut i grenverket. En restaurering som återgår till anläggningsfasens beskärningshöjd sker i sådana fall på bekostnad av mer sentida spår. Här krävs det utöver en bedömning av hur stora ingrepp trädet klarar av också noggranna övervägningar om vad som är viktigast att bevara på den aktuella platsen.

I vissa miljöer kan val av trädslag eller till och med genetisk härkomst vara viktigt. I andra fall har symmetri stor betydelse. Vidare kan trädens höjd, placering i landskapet eller inbördes avstånd vara avgörande för att förstå syftet med planteringen. Med andra ord behöver man ha goda historiska kunskaper om platsen och människorna som utformade den för att kunna bevara och förvalta trädens kulturhistoriska värde. Ibland saknas dock sådan kunskap och det kan också vara svårt att veta vad människorna egentligen hade för tankar om den framtida skötseln. Att i dessa fall enbart arbeta utifrån schabloner kan dock förfela sitt syfte. Alléer har till exempel inte alltid varit symmetriska med träd av samma art eller i samma ålder och historiska parker har inte alltid rensats från döda träd.

Symmetrisk plantering av knuthamlade lindar på östra kyrkogården i Lund. Här är symmetri, siktlinjer och likformighet en viktig del av det kulturhistoriska värdet.

Foto: Johan Östberg.

Återkommande trädvårdsinsatser istället för fällning och nyplantering kan mycket väl vara motiverade i kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Det kan vara motiverat att bevara enstaka träd med höga kulturhistoriska värden eller träd som utgör en viktig del av en arkitektonisk helhet även om de bedöms vara riskträd. Istället kan man om det är möjligt och lämpligt arbeta med beskärningar, borttagning av farliga delar eller andra åtgärder som ökar säkerheten på platsen.

Gammal ihålig äkta kastanj vid Krapperup, Skåne län. Trädet planterades någon gång i mitten av 1800-talet och blåste sönder i en storm på 1960-talet. Trädet är känt för att Edvard Persson satt i det i en scen i filmen *Livet på landet* från 1943. Trädet har beskurets för att kunna vara kvar utan att utgöra risk för besökare. Förvaltaren avser att bevara trädet så länge som möjligt, även i form av en stubbe efter att det har dött.

Foto: Fabian Mebus.

Inslag av död ved och högstubbar saknar däremot ofta kulturhistorisk förankring i dessa miljöer och bör därför generellt undvikas eller styras till mindre besökta delar av området eller närliggande områden. I vissa historiska anläggningar, till exempel engelska parker, kan det dock ha funnits död ved som ett medvetet inslag.

Föryngring

Återplantering i kulturhistoriskt värdefulla miljöer bör normalt utgå från det trädmaterial som valdes när man skapade anläggningen eller som är representativt för den historiska utvecklingen i området. I vissa områden, till exempel äldre parker, har man endast använt inhemska sorter, hybrider eller en speciell sort av ett exotiskt trädslag. Här kan det vara olämpligt att plantera in andra trädslag än vad som redan finns på platsen. Andra områden, till exempel anläggningar från slutet av 1800-talet och framåt eller nyare delar av begravningsplatser, innehåller redan många olika typer av exotiska trädslag och här kan det vara lämpligt att fortsätta på den inslagna vägen.

Många av lindarna i Norrköpings promenader har skadats av gräv- och underhållsarbeten på gatu- och spårvägsnätet och kompaktering av tung trafik. Promenaderna är förklarade som byggnadsminne och har höga kulturhistoriska värden. Inför den planerade föryngringen har sticklingar från träden i promenaden tagits och vuxit till sig i en plantskola (högra bilden). Foto: Cecilia Österholm.

Det är viktigt att inte återplantera arter som känns främmande och som skapar en annan upplevelse än den som från början skulle förmedlas eller som är karakteristiskt för områdets utveckling. I vissa värdefulla kulturmiljöer kan det vara motiverat att dra upp kloner av exakt samma träd som står på platsen och plantera dessa i de luckor som uppstår eller använda dem när hela trädrader ska förnyas. När man använder kloner vet man att plantmaterialet har beprövade egenskaper och trivs på den aktuella växtplatsen. Kloning görs vanligtvis genom att använda sticklingar, det vill säga en avskuren stam-, gren- eller rot-del som sticks ned i jorden för att slå rot och bilda en ny planta. Förfarandet kräver dock lång framförhållning och är kostsamt. En fördel med metoden är att man med god och långsiktig planering har relativt stora träd till hands och på så sätt snabbare kan återskapa platsens stämning.

Ett annat sätt att behålla samma genetiska material på platsen är att dra upp stubbskott. Detta innebär att man sågar ned ett levande träd som ska ersättas och sparar och vårdar några av de skott som kommer upp från stubben. Efter några år väljer man ut vilket av dessa skott som ska vara kvar beroende på skottens placering och form. De övriga skotten avlägsnas. Att arbeta med stubbskott är ett billigt föryngringssätt och resulterar i en mycket snabb återväxt. Ett tredje sätt är att dra upp avläggare, det vill säga böja ned ett rotskott mot marken för att låta skottet utveckla nya rötter. Denna metod har använts åtminstone sedan 1600-talet och

är lämpligt både för att ersätta den befintliga moderplantan och för att ersätta en lucka genom att ta avläggare från trädet bredvid.

Även i kulturhistoriska miljöer bör man vara försiktig med att schablonmässigt återplantera samma trädslag på samma plats. Man bör alltid ställa sig frågan varför det ursprungliga växtmaterialet har dött eller tagits bort. Var det av ålder,

T.v.: Föryngring av lind från stubbskott i Göteborg.

Foto: Johan Östberg.

T.h.: Föryngring av lind med avläggare vid Skokloster slott, Uppsala län.

Foto: Anders Glassel.

sjukdom, fel växtval för sitt sammanhang eller något annat? Bara för att en viss trädart använts tidigare behöver ju inte denna art vara rätt för platsen. Även i historisk tid har det planterats olämpligt material i förhållande till jordmån och hårdighet och i relation till omgivningens skala och funktion. I många anläggningar med höga kulturhistoriska värden kan det dessutom vara viktigare att bevara formspråket och karaktären än ett specifikt trädslag eller en specifik klon. I de fall marken har drabbats av jordtrötthet kan en ny trädart vara det endasättet att få tillbaka träd på platsen.

I områden där man kan anta att symmetri var en viktig tanke vid gestaltningen av anläggningen måste man noga tänka igenom hur enstaka träd eller hela trädader ska föryngras. Symmetri behöver inte nödvändigtvis likställas med likåldrighet. I anläggningar med formbeskurna, hamlade eller på annat sätt beskurna träd är det oftast möjligt att inom loppet av några år återskapa symmetri i krontaket, i alla fall om man använder något äldre individer vid återplantering och om de nya träden ges bästa möjliga förutsättningar för tillväxt. I anläggningar med stora friväxande träd är det svårare att återskapa symmetri utan att föryngra hela trädader eller sammanhängande delar av dem.

I många historiska miljöer, till exempel begravningsplatser och parker kring herrgårdar eller slott, har man medvetet använt trädplanteringar för att skapa en viss stämning eller upplevelser av olika slag. Här är det viktigt att ha en långsiktighet i trädvården för att kunna bibehålla stämningen. Till exempel kan det vara viktigt att successivt föryngra trädbeståndet för att det hela tiden ska finnas äldre karaktärskapande träd kvar på platsen. Här sammanfaller ofta de kulturhistoriska intressena med de biologiska och sociala.

Kronstabilisering av Blekinge läns grövsta ek vid elleholm. Foto: Annika Lydänge.

9.2. Utformning av åtgärder i miljöer med höga naturvärden

I och med höga naturvärden är det oftast motiverat att bevara de gamla träden så länge som möjligt. Beskränning, skyltning och flyttning av en stig är exempel på alternativ till nedtagning av riskträd om man vill gynna naturvärdena. I vissa situationer kan det vara rimligt att göra kraftiga beskränkningar med stora snittytor, till exempel återhamling av träd som fått stå orörda flera decennier, om alternativet är att ta bort trädet helt eftersom kronan blivit för stor och instabil. Om man ändå anser sig tvungen att ta bort ett gammalt värdefullt träd, till exempel av säkerhetsskäl, kan man istället skapa högstubbarsom kan stå kvar på platsen i många år utan att vara farliga för besökare.

Det är även viktigt att i största möjliga mån behålla den döda ved som redan finns eller att skapa ny död ved. Därför bör träd som dött eller som man av annan anledning vill ta bort sparas. Det är bäst om man kan spara stående död ved, det vill säga att man låter det döda trädet stå kvar på platsen. Det näst bästa alternativet är att spara liggande död ved så odelad som möjligt på den plats där trädet togs ned. Det tredje bästa alternativet är att kapa träddelarna och sprida ut dem eller lägga upp dem i en hög på eller i närheten av platsen i en så kallad faunadepå. I vissa offentliga miljöer är inte ens detta möjligt och här kan man flytta träddelarna till en lämpligare plats längre bort. I undantagsfall kan man flytta träddelarna till en offentlig faunadepå eller skapa en faunadepå på ett annat lämpligt ställe utanför området. Död ved upplevs av besökare ofta som skräpig men acceptansen ökar om man förstår anledningen till att den sparats. Detta kan uppnås genom tydlig information.

Motiv som estetik och undvikande av konkurrens mellan träden är normalt mindre prioriterade ur naturvårdssynpunkt. Ibland gynnas dock den biologiska mångfalden av att träden står fria och solbelysta vilket kan motivera friställning av exempelvis ekar genom att de konkurrerande träden fälls.

Även inom naturvärden är det viktigt att alltid basera sina åtgärder på god kunskap och att undvika schabloner, särskilt i situationer där naturvärden måste vägas mot andra intressen. Valet av åtgärd bör därför utgå ifrån kunskaper om växt- och djurarters förekomst på en viss plats och de krav arterna ställer på sin livsmiljö. Vissa rödlistade arter är exempelvis beroende av död ved medan andra kräver ett specifikt trädslag eller träd av en viss ålder.

Grov gammal högstubbe av bok i Ronneby Brunnsspark, Blekinge län. Området är kulturresevat, ingår i Natura 2000 och har många besökare. Genom att skapa högstubbar minskar risken för fallande grenar eller vältande träd samtidigt som naturvärdena knutna till död ved finns kvar. Högstubbar som denna kan dessutom ses som ett spännande inslag i brunnsparken och ligga i linje med områdets kulturhistoria. Foto: Fabian Mebus.

Denna döende gamla alm i centrala Halmstad (vänstra bilden) gjordes om till en högstubbe (högra bilden). en informationsskylt om den döda vedens betydelse för biologisk mångfald sattes upp. Tidigare har man avlägsnat all almved för att begränsa spridningen av almsjukan numera har man övergivit denna strategi på de flesta håll i landet (utom på Gotland). Foto: Lena Alness.

När ett antal stora almar som drabbats av almsjuka skulle tas ned vid Skarhults gods utanför Eslöv, Skåne län, ställde Länsstyrelsen krav på att stockarna skulle grävas ned stående. De står nu i en mindre skogsdunge i godsets närhet.
Foto: Hans Åström.

Föryngring

Återplantering i biologiskt värdefulla miljöer är viktigt för att skapa kontinuitet och se till att det hela tiden finns gamla träd som arterna kan flytta vidare till. Eftersom man gärna vill spara gamla träd så länge som möjligt kan det ibland vara svårt att hitta plats för de yngre träden som ska ta över när de äldre dör. I dessa fall kan man försöka plantera eller spara ersättningsträd i närheten av området. Sedan bör hela området (ursprungsområdet och det område där ersättningsträden finns) hanteras som en och samma lokal för de arter som lever på träden.

I likhet med områden med höga kulturhistoriska värden bör plantering av nya trädslag och sorter, bland annat exoter, generellt undvikas i områden med höga naturvärden. Arter av exempelvis insekter som specialiserat sig på specifika trädslag kan ha svårt att nyttja de nya trädarterna eller sorterna. Se mer om invasiva främmande arter under 3.3 och 4.3.

Om det finns specialiserade arter inom området som är beroende av ett visst trädslag bör dessa trädslag prioriteras vid återplantering. Ibland kan dock vissa trädslag ersättas av trädslag med liknande struktur, till exempel när det ursprungliga trädslaget inte kan återplanteras på grund av trädjukdomar.

Prydnadskörsbärsträden vid Kungsträdgården i Stockholm attraherar en stor mängd besökare under blomningstiden. Foto: Anders Ohlsson Sjöberg.

9.3. Utformning av åtgärder i miljöer med höga sociala värden

I miljöer med höga sociala värden är utöver säkerhetsaspekter ofta upplevelsen av träden och stämningen i området det viktigaste. Man bör skaffa sig god kunskap om vad det sociala värdet består av. Ibland kan enskilda trädindivider och deras utseende vara viktiga för människor. I andra fall är det stämningen, speciella färger, blommande träd eller förhållandet mellan ljus och skugga som är viktigt. Ibland utgör träden insynsskydd. Generellt bör man vara försiktig med snabba förändringar. Mer omfattande åtgärder kan behöva genomföras i etapper så att besökare kan vänja sig vid förändringen.

I socialt värdefulla områden bör säkerhetsaspekten ges större vikt än inom områden med höga kulturhistoriska- eller naturvärden, även om säkerheten aldrig får åsidosättas. Områdena ska kunna användas och det är därför mindre lämpligt att till exempel spärra av delar av området för att kunna bevara riskträd. Det är även befogat att i större utsträckning ta hänsyn till trygghetsaspekter och till exempel ta ned träd för att få god sikt genom området. Det kan även vara berättigat att åtgärda träd för att hålla en utsiktspunkt öppen eller röja fram ett speciellt element. Framkomlighet och användbarhet bör sättas framför strävan att bevara träd som är värdefulla ur natur- eller kulturmiljösynpunkt. Omfattande beskärningar med grova snittytor som kan leda till att trädet förlorar sitt upplevelsevärde eller snabbare utvecklas till riskträd bör undvikas helt. Istället bör man överväga nedtagning och nyplantering. Samtidigt måste man komma ihåg att många besökare uppskattar gamla träd med säregna former. På flera håll i landet har fällning av gamla träd – som av experter bedömts vara allvarligt skadade – lett till omfattande protester.

I områden med höga sociala värden som denna park i centrala Köpenhamn är det viktigt att arbeta med god genomsikt för att öka tryggheten för besökare. Foto: Fabian Mebus.

Birger Jarls ek videssingeledens trafikplats i Stockholm. eken sägs vara uppemot 800 år gammal och har en diameter på drygt två meter i brösthöjd. Gamla träd som denna ek har ofta stora sociala värden och kan engagera många människor. Foto: Leif Gren.

Föryngring

Vid åter- och nyplantering i områden med främst höga sociala värden är det normalt inte lika viktigt att utgå från de ursprungliga trädarterna i området eller trakten. Istället kan man lägga störst fokus på trädens praktiska funktioner, lämplig storlek för platsen, färg och andra upplevelsevärden etcetera. I områden med i första hand höga sociala värden – till exempel i många städer, nybyggda stadsdelar och stadsparker – kan det vara mera lämpligt att använda sig av exotiska trädslag än i områden med höga natur- eller kulturvärden. Eoter i sådana områden kan bidra med estetiska värden kan de också användas för att skapa mer långsiktigt hållbara trädbestånd med större riskspridning. Ett flertal undersökningar har visat att det urbana trädbeståndet domineras av ett fåtal trädarter vilket kan få stora konsekvenser om en eller flera av dessa dominerande arter skulle drabbas av en allvarlig sjukdom. Många exotiska trädslag klarar också det varmare och periodvis torrare mikroklimatet i städer bättre än flera av våra inhemska trädslag gör. Vissa platser lämpar sig även för exotiska trädslag, exempelvis på torra eller varma platser där de flesta inhemska trädslagen fungerar sämre.

Litteratur

- ”Drottningholms lindar – om arbetet med förnyelsen av alléerna i ett världsarv” i *ICOMOS Sweden Nyhetsbrev*, februari 2008:1419. http://www.icomos.se/wp-content/uploads/2013/05/nyhetsbrev_feb_08.pdf *Ancient and other veteran trees: further guidance on management*. 2013. D. Lonsdale (red.). The tree council, London.
- Andersson, K., Jonsell, M. & Othzén, Y. 2010. *Mälardalens unika parklindar – en skötselvägledning*. Länsstyrelserna, Stockholm. <http://www.lansstyrelsen.se/stockholm/Sv/publikationer/2011/Pages/malardalens-unika-parklindar.aspx>
- Annerstedt, M. 2011. *Nature and public health. Aspects of promotion, prevention, and intervention*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp. *Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta*. Rapport från ett seminarium på Alnarp 21–23 september 1994.
1996. A. C. Bonnier & K. Lundquist (red.). Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Höjer, O. & Hultengren, S. 2004. *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet*. Rapport 5411. Naturvårdsverket, Stockholm. <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/5400/91-620-5411-2/>
- Parken på Grönsö. Om bevarande och utveckling av en historisk park*. 2012. K. J. Eklund (red.). Institutionen för stad och land, SLU, Uppsala.
- Qiu, L. 2014. *Linking biodiversity and recreational merits of urban green spaces. Methodological development*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
- Read, H. 2000. *Veteran Trees: A guide to good management*. English Nature, Peterborough. <http://publications.naturalengland.org.uk/publication/75035>
- Tenngart Ivarsson, C. 2011. *On the use and experience of a health garden. Exploring the design of the Alnarp rehabilitation garden*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.

Bilaga 1: Ordlista

Allé: I denna vägledning avses med allé

oftast en formation av en eller två rader med träd (vanligtvis lövträd) utefter en väg (se avsnitt 2.3). Det förekommer flera olika definitioner av ordet och i många sammanhang omfattas till exempel även enkelsidiga trädtrader i anslutning till vattendrag eller längs olika typer av gränser. en särskild definition gäller för det generella biotopskyddet för alléer enligt miljöbalken (se avsnitt 4.2.8). Ordet kommer från franskans aller – att gå.

Antikvarisk medverkan: Medverkan av antikvarisk expertis vid restaurering eller ändring av en kulturhistoriskt värdefull byggnad eller anläggning under hela planerings- och byggprocessen. Mer information finns på Riksantikvarieämbetets hemsida www.raa.se.

Arborist: Yrkesperson med utbildning och/eller certifiering i trädvård, vars kunskap är dokumenterad. Det finns ingen svensk certifiering för arborister utan vem som helst kan kalla sig för arborist. Däremot finns det internationella certifieringar, till exempel european treeworker enligt E.A.C. (european arboriculture council) och Certified Arborist enligt I.S.A. (International Society of Arboriculture).

Artportalen

Biologiskt kulturarv: ekosystem, naturtyper och arter som uppstått, utvecklats eller gynnats genom människans nyttjande av landskapet och som därmed också förmedlar berättelser om människans närvaro på platsen. Det biologiska kulturarvets långsiktiga fortlevnad och utveckling förutsätter eller påverkas positivt av brukande och skötsel.

Biologisk mångfald (biodiversitet): Variationsrikedomen bland levande organismer och de ekologiska komplex i vilka dessa organismer ingår. Begreppet innefattar mångfald inom arter, mellan arter och av ekosystem.

Biotop: en naturligt avgränsad omgivning där vissa växt- eller djursamhällen hör hemma, till exempel en äng eller lövskog.

Biotopskydd/Generellt biotopskydd/ biotopskyddsområde: Se avsnitt 4.2.8 och 8.3.4.

Byggnadsminne: Se avsnitt 4.2.12 och 8.3.8.

Efterträdare

Ekologisk funktionalitet: Se avsnitt 7.7.1.2 (parameter 5).

Ekosystemtjänster: Tjänster som ekosystemen förser oss med, det vill säga direkta och indirekta bidrag till människors välbefinnande. Se avsnitt 7.7.1.3 (parameter 7).

Engelsk park/landskapspark: Se avsnitt 2.1.

Exoter/exotiska trädslag: Begreppet används i denna vägledning för icke inhemska trädslag, det vill säga trädslag som lever utanför sitt naturliga utbredningsområde. Synonyma begrepp kan vara främmande eller introducerade trädslag.

Faunadepå/Biodepå: Tillvaratagna delar av ett fällt eller beskuret träd som utplaceras för att gynna den biologiska mångfalden som är beroende av död ved. Ibland används också begreppet naturvårdsdepå eller biodepå eftersom upplaget av ved inte bara gynnar insekter och andra djur utan även kan användas av bland annat svampar. Se även avsnitt 9.2.

Formträdsbeskrining: Beskrining av träd där alla skott regelbundet sågas av så att en förutbestämd form bibehålls.

Fri höjd: Avstånd från marknivå till trädets lägsta grenar. Den höjd som krävs för att trafikanter ska kunna passera säkert under till exempel en trädkrona (se ruta Säkra trädmiljöer i kapitel 4).

Fridlysning/fridlyst art: se avsnitt

4.2.4 och 8.3.3.

Gatuträd: Träd i stadsmiljö som växer i eller i nära anslutning till en gata (se avsnitt 2.4).

Geotextil: en vävd duk eller matta av polyester med eller utan glasfiberförstärkning. Geotextil fungerar som barriär mellan olika material och kan också användas för förstärkning och dränering.

Grön infrastruktur

Grön infrastruktur: , Inte att förväxla med stadsträdens gröna infrastruktur.

Habitat: en miljö där en viss växt- eller djurart kan leva.

Hamling: Beskrining av hela eller delar av kronan med regelbundna intervall, på ett sådant sätt att nya skott bildas till kommande år (se avsnitt 3.2.4).

Honungsdagg: ett klibbigt sekret, rikt på socker, som utsöndras av bland annat bladlöss, sköldlöss och mjöllöss medan de suger i sig växtsaft.

Högstubbe: Avbruten eller avsågad trädstam där en minst två meter hög stubbe står kvar.

Hybrid: Avkomma genom sexuell reproduktion mellan individer som är genetiskt olika. Oftast handlar det om individer av två olika arter.

Indikatorart: en art som visar på vissa omständigheter i en viss miljö. I denna vägledning menas arter som indikerar att miljön har höga naturvärden och att det kan finnas rödlistade arter.

Invassiva arter:

Jordtrötthet: ett fenomen som kan uppstå om man planterar arter från samma familj på samma plats under en längre tid. jordtrötthet leder ofta till dålig etablering och/ eller dålig vitalitet hos växterna. Det är vanligast att arter inom familjen Rosaceae drabbas av detta fenomen.

Juridisk prövning: I denna vägledning avser termen främst ärendehandläggning som innehåller ett beslut om tillstånd, dispens eller lov.

Klon: Genetisk kopia av en individ.

Knuthamling: Regelbunden beskärning av samtliga skott tillbaka till tidigare beskärningspunkter i kronan så att på sikt förtjockningar, så kallade knutar, bildas i grenändarna (se avsnitt 3.2.4).

Kompakt zon: Förtätning i mark efter tryck eller kemisk påverkan.

Kompensationsåtgärd: Se avsnitt

8.3.6.

Kyrkligt kulturminne: Se avsnitt 4.2.11 och 8.3.7.

Kyrkotomt: Den mark som är närmast en kyrkobyggnad och som inte används för gravsättning.

Lövgång: Två rader av lövträd som planterats och formats så att de bildar en tunnel.

Lövtäkt: Skörd av löv, grenar eller sly som användning för lövfoder. Traditionell hamling är en typ av lövtäkt.

Marklov: Se avsnitt 4.2.1 och 8.3.1.

Miljömål: Sverige har ett eget miljömålssystem som består av ett generationsmål, 14 etappmål och 16 miljö kvalitetsmål. Oftast avses miljö kvalitetsmålen när man talar om miljömål. Miljö kvalitetsmålen beskriver det tillstånd i den svenska miljön som miljöarbetet ska leda till, till exempel ett rikt odlingslandskap eller God bebyggd miljö.

Litteratur

Mulm: Löst material inuti ihåliga träd som består av rester av svampinfekterad ved, insekter, gamla fågelbon, döda djur, löv, med mera.

Mulmholk: Holk som fylls med till exempel sågspån och organiskt material för att efterlikna mulm som förekommer i naturlig form i ihåliga träd.

Områdesbestämmelse: Se avsnitt 4.2.1.

Paraplyart: en art vars förekomst i en viss livsmiljö indikerar att andra (skyddsvärda) arter kan finnas i samma miljö. Förekomsten av en paraplyart innebär med stor sannolikhet även förekomst av en mängd andra arter.

Restaurering (av träd): Beskärning eller annan trädvård i syfte att återställa/efterlikna ett trädets tidigare tillstånd. en vanlig restaureringsåtgärd är att minska kronomfånget av träd som förr regelbundet hamlades men nu har fått utvecklas fritt under många år.

Riskträd: Träd som vid riskutvärdering visat sig innebära risk som ej är godtagbar/acceptabel av trädets förvaltare/ägare (se avsnitt 3.1).

Rotinträngning: Process där trädrötter växer in i markförlagda ledningar (se avsnitt 3.3).

Rödlistade arter: Se avsnitt 7.7.1.2 (parameter 8).

Röta: Svampangrepp på levande träd eller i virke som orsakar nedbrytning av vävnaden. Trädslagets motståndskraft mot röta varierar. Olika svamparter orsakar röta i träden på olika sätt.

Savflöde: Sav är näringsvätska som finns i träd. Sav innehåller främst vatten och olika sockerarter. Savflöde avser transport av denna näringsvätska i och ur träd. Savflöden kan uppstå på skadade grenar och stammar.

Spridningskorridor: Se avsnitt 7.7.1.2 (parameter 6).

BILAGA I

Särskilt skyddsvärt träd: se avsnitt 5.7.

Toppkapning: Avlägsnande av större stam eller gren till en förutbestämd höjd utan hänsyn till trädets kronvolym och struktur. ett synonymt begrepp kan vara stympning (se avsnitt 3.2.4).

Trädanläggning: en sammanhållen och avgränsad trädformation, till exempel en allé, en trädkrans på en kyrkogård eller ett trädbestånd i en park.

Trädkontinuitet: Begreppet avser i detta sammanhang att det funnits äldre träd på en viss plats under lång tid (flera trädgenerationer) utan avbrott. Trädkontinuiteten kan sägas vara bruten om alla äldre träd avverkas på en gång.

Trädkrans: Se avsnitt 2.2.

Trädportalen: en samlingsplats för uppgifter om skyddsvärda träd på webben. Trädportalen har utvecklats och drivs av ArtDatabanken på uppdrag av Naturvårdsverket. Trädportalen öppnades i november 2008 och är fri att använda för alla.

www.tradportalen.se **Uppbyggnadsbeskärning:** Se 3.2.4.

Vitalitet: Trädets livskraft.

Vägräd: Träd i vägområdet som inte innefattas av definitionen för alléer, men som Trafikverket ändå bedöms ha ansvar för. Sådana träd kan ha höga kultur- och naturvärden. Det kan till exempel röra sig om grövre träd i grupp eller solitärer längs en allmän väg.

Värdetrakt: Se avsnitt 7.7.1.2 (parameter 3).

Växtbädd: Samlingsnamn för den jordvolym som växten kantillgodogöra sig.

Vårdprogram: Se avsnitt 5.1.

Vårdträd: Dominerande träd på gård som givits starka symboliska värden. I svensk folktro förknippades trädet med släktens lycka och välgång. Trädet kunde också skyddas mot blixtnedslag.

Bilaga 2: Checklista för upprättande av en trädvårdsplan

Trädvårdsplaner kan upprättas för många olika typer av trädmiljöer och innehållet i en plan variera bland annat utifrån områdets förutsättningar, beställarens ekonomiska resurser och syftet med upprättandet av trädvårdsplanen. En trädvårdsplan behöver därför inte nödvändigtvis innehålla samtliga punkter som listas nedan.

En trädvårdsplan bör alltid ha en tydlig koppling till övergripande dokument och riktlinjer som finns för området, till exempel en vård- och underhållsplan eller en skötselplan. En trädvårdsplan bör med andra ord inte utgöra ett separat dokument utan snarare ses som ett kompletterande dokument med en fördjupning om träd.

Det är alltid förvaltaren/uppdragsgivaren som bestämmer målbilden och ambitionsnivån i trädvårdsplanen. Innan planen tas fram bör beställaren ha rätt ut vilka värden området har och vilka av dem som bör prioriteras, till exempel genom att använda sig av modellen som presenteras i denna vägledning. Samråd med företrädare för olika intresseområden bör hållas innan planen beställs. Beskrivningar av värden och prioriteringar bör finnas med redan i uppdragsbeskrivningen. Om en konsult anlitas för arbetet ska denna anpassa sitt arbete till beställarens anvisningar. För att säkerställa att så sker bör beställaren kalla till ett uppstartsmöte i fält och gärna även avstämningsmöten under planens framtagande. Följande punkter kan vara extra viktiga att ha i åtanke:

- En föryngring av hela områden eller sektioner kan ha stora konsekvenser för natur-, kulturhistoriska och sociala värden och är oftast kostsam. För att göra en sådan åtgärd bör det finnas särskilda skäl.
- Vid nyplantering och ersättning av träd bör val av sort och klon tydligt motiveras. Utöver att förvaltaren måste välja en sort som klarar av platsens förutsättningar bör förvaltaren också fundera på om det finns natur- eller kulturvärden att ta hänsyn till.
- Nedtagning och nyplantering behöver inte vara en billigare åtgärd än fortsatt vård av de befintliga träden. Det medför vanligtvis stora kostnader att ta ner de gamla träden, fräsa stubbar, gräva, nyplantera samt ge extra skötsel de första åren. Många så kallade riskträd kan göras säkra genom god trädvård och bättre skötsel av omgivningen.

Hur länge är en trädvårdsplan aktuell?

En trädvårdsplan är en färskvara som behöver uppdateras vart femte till tionde år.

Vem bör anlitas?

Den som gör trädplanen bör ha rätt kompetens och därför rekommenderas att en konsulterande certifierad arborist eller annan sakkunnig med dokumenterad utbildning och referenser från liknande uppdrag i relevanta miljöer är utförare. Detta är oberoende om trädvårdsplanen tas fram av intern personal eller av konsulter. Vilken kompetens som fordras kan variera utifrån varje miljöns specifika förutsättningar. Som förvaltare kan man inte förvänta sig att en och samma person har kompetens inom samtliga områden som berör trädvård. Ytterligare specialkompetens, till exempel inom kulturmiljö- eller naturvård, kan därför behöva involveras i uppdraget.

Det är ofta olämpligt att anlita samma konsult för upprättande av trädvårdsplan och för genomförande av åtgärder. Det finns annars en risk att praktiska aspekter om genomförande av åtgärden påverkar den övergripande inriktningen av trädvårdsplanen eller att onödiga och kostsamma åtgärder föreslås.

Vad bör en trädvårdsplan innehålla?

Det är både dyrt och krångligt att komplettera en trädvårdsplan i efterhand. Därför är det viktigt att ha med alla väsentliga parametrar redan från början. De viktigaste punkterna i en trädvårdsplan beskrivs nedan.

- Om det inte redan är utrett bör planen innehålla en genomgång av vilka eventuella lagskydd som rör området och vilka dispenser förvaltaren måste söka innan man påbörjar åtgärder.
- Redovisning av områdets historia och anläggningens och trädens olika värden. I normalfallet finns en sådan beskrivning i redan befintliga dokument, till exempel i ett vårdprogram, en övergripande skötselplan eller andra utrednings- eller beslutsdokument. I så fall bör trädvårdsplanen hänvisa till dessa dokument. Om det bedöms som nödvändigt kan trädvårdsplanen innehålla uppgifter som kompletterar de befintliga dokumenten.
- En individuell beskrivning av varje träd med uppgifter om ett antal parametrar. Val av parametrar beror på syftet och ambitionsnivån med trädvårdsplanen. Parametrar som normalt bör finnas med är:
 - Trädart, svenskt och vetenskapligt namn (gärna även sort/klon)
 - Träd ID (ett individuellt nummer)
 - Karta med placering av de olika träden eller vid behov Koordinater
 - Stamdiameter mätt vid 1,3 meters höjd
 - Trädets vitalitet
 - Skador
 - Angrepp av skadegörare och sjukdomar
 - Risk för personskada eller materiella skador
 - Skötsel- och åtgärdsbehov (akuta åtgärder, underhållsåtgärder och särskilda skötselåtgärder)
 - Förekomst av håligheter i stammen.

Om förvaltaren vill kunna jämföra olika inventeringar och göra relevanta återinventeringar är det bra om man använder sig av standardiserade inventeringsparametrar, se vidare i referenslistan.

Ytterligare aspekter som kan vara bra att ta med i trädvårdsplanen är:

- Beskrivning av hur de träd som ska tas bort ska ersättas. Beskrivningen bör innehålla val av trädslag, utformning av växtbädd och marktäckning, framtida skötselåtgärder (till exempel beskärning) med mera.
- Tidplan för åtgärderna
- Kostnadsberäkning för planerade åtgärder
- Planen får gärna innehålla en beskrivning av målbilden för trädanläggningen, med till exempel en karta som visar trädslag och placering av de olika träden efter genomförda åtgärder och ersättningsplanteringar.

Litteratur

Östberg, J. **Standard för trädinventering i urban miljö Version 2.0**. Alnarp: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning. Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap rapportserie; 2015:14. Nedladdningsbar via www.inventering.nu
Naturvårdsverket (2009). **Inventering av skyddsvärda träd i kulturlandskapet**. Åtkommen från: <https://www.naturvardsverket.se/upload/stod-i->

[miljoarbetet/vagledning/miljoovervakning/handledning/metoder/undersokningstyper/landskap/skyddsvarada-trad.pdf](#) 2019-04-11

Sörensson, M. (2008). **aHa – en enkel metod för prioritering av vedentomologiska naturvärden hos träd i sydsvenska park- och kulturmiljöer**. Entomologisk Tidskrift 129 (2): 81-90. Uppsala.

Bilaga 3: Checklista för modellen